

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAÇAĞ'DA ERZİNCAN

Gonca İslim ŞAHİN

ŞANLIURFA-2018

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTAÇAĞ'DA ERZİNCAN

Gonca İslim ŞAHİN

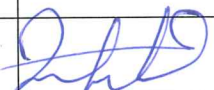
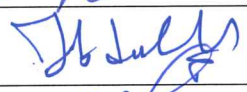

Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ

ŞANLIURFA-2018

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Tarih Anabilim Dalı 125224014 numaralı Gonca İslim ŞAHİN'in hazırladığı "Ortaçağ'da Erzincan" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 21/12/2018 tarihinde, saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

21/12/ 2018

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ	Kabul	
Üye	Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Salhadin GÖK	Kabul	

Bu tezin Tarih Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

19.12.2018

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı :Gonca islim ŞAHİN
Öğrenci Numarası :125224014
Enstitü Anabilim Dalı :Tarih Ana Bilim Dalı
Programı :Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) :Ortaçağ'da Erzincan

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Ortaçağ'da Erzincan konulu çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 101 sayfalık kısmına ilişkin, 22/11/2018 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 21'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarının bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden herhangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26.11.2018

Hazırlayan

Öğrencinin İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylıyorum. 26/11/2018

Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ
(İmzası)

ÖZET

ORTAÇAĞ' DA ERZİNCAN

ŞAHİN Gonca İslim

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ

Kasım 2018, 101 Sayfa

Bir ilin, ilçenin veya bölgenin tarih perspektifinden incelenmesinin hem o il, ilçe veya bölgenin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılması hem de literatüre katkısı yönüyle önemli bir gereksinim olduğu söylenebilir. Erzincan tarihine dönük yapılan literatür araştırmaları diğer Doğu Anadolu illerine dönük literatür araştırmaları gibi Bölgenin tarihi ve kültürel zenginliği boyutuyla düşünüldüğünde yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Çünkü Erzincan tarihsel kayıtlara, hem coğrafi açıdan önemli bir kesişim noktası hem de tarih boyunca hemen hemen her dönemde önemli gelişmelerin yaşandığı bir bölge olarak geçmiştir. Buna rağmen Erzincan tarihi ile ilgili modern dönem öncesi tarihine ait detaylı bir literatürün varlığından söz edilemez. Bu çalışma Doğu Anadolu tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan, tarihi ve kültürel açıdan böylesi öneme sahip bir bölgede 5. ve 15. Yüzyıllar arasında yaşanan gelişmeler anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ortaçağ, Erzincan, Medeniyet.

ABSTRACT

ERZINCAN (YERZINKA) IN THE MIDDLE AGES

SAHIN Gonca Islim

Master's Thesis

Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Kazım PAYDAŞ

November, 2018, 101 Pages

Examining a province, district or region through a historical point of view can be said to be an important requirement for a healthier understanding of this province, district or region and for its contribution to literature. It can also be stated that, like other provinces of Eastern Anatolia, bibliographical studies on the history of Erzincan are not sufficient when the historical and cultural heritage of the region is taken into consideration. For, Erzincan has been a geographically important crossroad at which important developments occurred in nearly all periods in history. Nevertheless, there is no detailed literature on the history of Erzincan regarding the pre-modern period. This study examines certain events that took place between the fifth and fifteenth centuries in a region which is an important turning point for the history of Eastern Anatolia and has a huge historical and cultural significance.

Key words: the Middle Ages, Erzincan (Yerznka), Civilization.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	I
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
HARİTALAR DİZİNİ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ ERZİNCAN'IN TARİHİ

1.1.ERZİNCAN İSMİNİN KÖKENLERİ VE KAYNAKLARI.....	4
1.2.ERZİNCAN YÖRESİNDE HAYAŞLILAR VE İLK MEDENİYET İZLERİ.....	7
1.3.ERZİNCAN YÖRESİNDE URARTULAR DÖNEMİ.....	8
1.4.ERZİNCAN YÖRESİNDE MEDLER VE PERSLER DÖNEMİ.....	9
1.5.ERZİNCAN YÖRESİNDE HELENİSTİK DÖNEM.....	9
1.6.ERZİNCAN YÖRESİNDE ROMALILAR DÖNEMİ.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET DÖNEMİ ERZİNCAN TARİHİ

2.1.İSLAMİYET'İN ANADOLU'YAYAYILMASI VE ERZİNCAN'IN FETHİ.....	12
2.2.EMEVLİ-ABBASİ DÖNEMİNDE ERZİNCAN	14
2.3.SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ERZİNCAN	16
2.4.BİRİNCİ BEYLİKLER DÖNEMİ ERZİNCAN TARİHİ.....	20
2.4.1. Saltukoğulları	20
2.4.2. Diğer Beylikler ve Anadolu'daki Etkileri.....	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENGÜCEKLİLER DÖNEMİ ERZİNCAN TARİHİ

3.1.MENGÜCEKLİLERİN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE YÖNETİCİLERİ.....	25
3.1.1. Mengücek Gazi Dönemi ve Erzincan'da Mengücekli Beyliğinin Kuruluşu (1071-1118).....	27
3.1.2. Melik İshak Dönemi ve Erzincan'da Mengücekli Beyliğinin Gelişimi (1118- 1142).....	29

3.1.3. Kemah-Erzincan Mengücekleri Melik I. Alâeddin Davud Dönemi (1142-1162).....	32
3.1.4. Kemah-Erzincan Mengücekleri-Melik Fahreddin Behramşah (1162-1225)	33
3.2. MENGÜCEKLİLER BEYLİĞİ DÖNEMİNDEKİ ERZİNCAN.....	34
3.3. SİYASİ YAPI.....	36
3.4. SOSYAL YAPI.....	43
3.5. KÜLTÜREL VE MİMARİ YAPI.....	48
3.5.1. Mengücek (Divriği) Kalesi.....	50
3.5.2. Divriği Kale Cami.....	51
3.5.3. Divriği Ulu Cami.....	52
3.5.4. Darü's Şifa.....	56
3.5.5. Mengücekliler Devrinde İnşa Edilen Kümbetler.....	57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ DÖNEM ORTAÇAĞ ERZİNCAN TARİHİ

4.1. İKİNCİ BEYLİKLER DÖNEMİNDE ERZİNCAN.....	61
4.1.1. Eretna Beyliği Döneminde Erzincan.....	62
4.1.2. Kadı Burhaneddin Ahmed Devrinde Erzincan.....	63
4.2. AKKOYUNLU (1350-1502) VE KARAKOYUNLU (1365-1469) MÜCADELESİ DÖNEMİNDE ERZİNCAN.....	69
4.3. OSMANLI-TİMUR MÜCADELESİNDE ERZİNCAN.....	73
4.4. OSMANLI-SAFEVİLER MÜCADELESİNDE ERZİNCAN.....	74
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA.....	84

KISALTMALAR

A.G.E.	Adi Geçen Eser
BKNZ	Bakınız
ÇEV	eviren
ED	Editör
HAZ	Hazırlayan
İST	İstanbul
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	Türklük Bilimi Araştırma Dergisi

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Erzincan Bölgesinde Hakimiyet Kuran Medeniyetler.....	6
Şekil 2: Mengücek Beyliği Emirleri ve Beyliğin Dönemleri.....	32
Şekil 3: Divriği Kalesi ve Aslan Burcu.....	51
Şekil 4: Divriği Kale Cami	52
Şekil 5: Divriği Ulu Cami	53
Şekil 6: Divriği Ulu Cami	54
Şekil 7: Divriği Ulu Cami	54
Şekil 8: Divriği Ulu Cami	55
Şekil 9: Darü'ş Şifa.....	56
Şekil 10: Divriği Sitte Melik Türbesi-Kümbeti	57
Şekil 11: Hacı Kamereddin Türbesi-Kümbeti	58
Şekil 12: II. Anadolu Beylikleri Döneminde Erzincan ve Eretna Beyliği	62

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1: Hattiler ve Hayaşaların Erzincan Bölgesindeki Hakimiyeti	7
Harita 2: Anadolu'da Urartu Hakimiyeti ve Erzincan Bölgesi	8
Harita 5: İslamiyet'in Anadolu'ya Yayılma Süreci	14
Harita 6: Birinci Beylikler Dönemi Hakimiyet alanları.....	24
Harita 7: Mengüceklî Beyliğinin Erzincan ve Yöresindeki Konumu.....	27

GİRİŞ

Doğu Anadolu tarihi üzerine literatürdeki araştırmalarda spesifik olarak belirli illere yönelik çalışmalar, bu bölgenin tarihi zenginliği nispetinde güçlü olmadığı söylenebilir. Bu durum Erzincan için de geçerlidir. Zira Erzincan Doğu bölgesinin kuzey hattında bulunan coğrafi açıdan önemli bir kesişim noktası olmakla birlikte tarihsel süreçte de hemen her dönem önemli gelişmelerin yaşandığı bir bölge olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak bu noktada Erzincan'ın modern öncesi dönemi hakkında zengin bir literatür olduğu söylenemez.

Bu tezde Erzincan'ın tarihsel boyutta Ortaçağ olarak nitelendirilen ve genellikle 5. ve 15. yüzyıllar arasını kapsayan dönemine ve bu dönemde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu kapsamda tezin temel problemi “Ortaçağ Erzincan tarihi hangi olay ve gelişmeleri kapsamaktadır?”, bu temel probleme bağlı olarak belirtilen olay ve gelişmelerin Erzincan tarihi üzerindeki yapısal etkilerinin neler olduğu sorusu ise alt problem olarak belirlenmiştir.

Bu tezde Doğu Anadolu açısından tarihsel çerçevede önemli bir kavşak olan Erzincan hakkında Ortaçağ'da yaşanan tarihi gelişmeler ve olaylar ele alınmıştır. Erzincan özellikle Ortaçağ'da savaşların, toplumsal hareketliliklerin, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin yoğun şekilde yaşandığı bölgelerden birisidir. Bu durum Erzincan'ın bu tarihsel döneminin incelenmesini gerekli ve değerli kılmaktadır. Bu bağlamda tezin amacı; Ortaçağ Erzincan tarihinde yaşanan olaylar ve gelişmeler bağlamında, Erzincan üzerinde hakimiyet kuran devletlerin bu bölgeye verdikleri önem, beylikler döneminde Erzincan'ın taşıdığı değer ve güç mücadelelerinde Erzincan'ın stratejik durumunun ve bu bağlamda tarihsel perspektif ile Erzincan'ın geçmişinin anlaşılmasını sağlamaktır.

İdari sınırlar içerisinde belirli bir bölgenin, il veya ilçenin tarihsel açıdan incelenmesi, gerek bu bölge, il veya ilçenin daha sağlıklı şekilde anlaşılmasını sağlamak, gerekse literatür boyutuyla bu alana katkıda bulunmak yönüyle öncelikli gereksinim olarak gösterilebilir. Bu kapsamda tezde konu alınan Erzincan'ın Ortaçağ tarihinde aynı şekilde, bu ilin tarihsel boyutunun anlaşılması için gerekli olan bir dönem olarak görülebilir. Ayrıca Erzincan üzerine literatürde yapılan tarih disiplini kapsamındaki

çalışmaların daha çok Cumhuriyet dönemi ve sonrasını kapsadığı görülmekte, modern öncesi döneme ilişkin çalışmaların ise seyrek olduğu gözlemlenmektedir.¹

Bu kapsamda Erzincan tarihi konusunda Türkiye’de yapılan tezler incelendiğinde doğrudan Erzincan’ı ana tema olarak seçen ve Ortaçağ tarihini anlatan bir tezin olmadığı görülmüş, sadece Bayram Arif Köse tarafından 2009 yılında “Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergahı, Erzincan ve Kars (Coğrafi, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Açından İncelenmesi)” başlıklı çalışması kısmi ölçüde Erzincan’ın Ortaçağ tarihi konusunda belirli hususlara vurgu yapmıştır.²

Erzincan Ortaçağ Tarihi konusunda literatürde yapılan diğer çalışmaların da aynı şekilde sınırlı olduğu gözlenmiştir. Bu durum “Ortaçağ Erzincan Tarihi” başlıklı bu tezin özgün olma niteliğini ön plana çıkartmakla birlikte aynı nispette önemini de göstermektedir. Bu bağlamda araştırmanın önemi, Erzincan’ın Ortaçağ tarihi konusunda literatürdeki sınırlılığın varlığıdır. Bu sınırlılığın belirli ölçüde de olsa bu tez kapsamında azaltılması araştırmanın neticesinde elde edilmesi beklenen bir hedef olmakla birlikte, önemi açısından da değerlendirilebilir.

Bu tezde konu alınan çerçeve yukarıda da belirtildiği üzere literatür boyutuyla sınırlı bir niteliğe sahiptir. Osmanlı arşivlerinde Erzincan ile ilgili kayıtların daha çok 15. Yüzyıldan sonrasında yoğunlaştığı, daha öncesinde Erzincan’ın bağlı olduğu idari yapıların zikredildiği görülmektedir. Ortaçağ Erzincan tarihi ile ilgili literatürdeki bu kısıtlılık durumu çalışmanın sınırlılığı olarak nitelendirilebilir.

Ayrıca Ortaçağ Erzincan tarihi konusunda spesifik olarak akademik boyutta uzman olarak nitelendirilebilecek kişi sayısının azlığı ve ulaşılabilirlik sorunu da bir diğer sınırlılık olarak öne çıkmaktadır. Erzincan ile ilgili arşiv kayıtlarının konu olarak alınan

---

¹ Bu konuda Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinde yer alan çalışmalar incelendiğinde Erzincan ilini doğrudan veya dolaylı şekilde ana başlık veya alt başlık olarak tarih konusu kapsamında ele alan toplam 17 çalışma olduğu tespit edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bknz: Ulusal Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (04.01.2018)

² Bayram Arif Köse, *Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergahı, Erzincan ve Kars (Coğrafi, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Açından İncelenmesi)*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009), 22.

Ortaçağ dönemini kapsamaması çalışmanın literatür taraması sürecinde karşılaşılan sınırlıklardandır.

Bu tezde araştırma yöntemi olarak nitel araştırmalar kapsamında yer alan literatür incelemesi tercih edilmiştir. Konunun kapsamı ve amacı doğrultusunda literatürde Erzincan tarihi ve özellikle Ortaçağ dönemindeki gelişmeler ve olaylar kapsamında bilgiler elde edilmeye çalışılmış, elde edilen bilgiler tarihsel perspektif bağlamında betimsel bir şekilde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ ERZİNCAN'IN TARİHİ

1.1. ERZİNCAN İSMİNİN KÖKENLERİ VE KAYNAKLARI

Tarihte Ortaçağ Dönemi olarak nitelendirilen sürecin başlangıcı konusunda literatürde muhtelif yaklaşımlar bulunmakla birlikte, ağırlıklı şekilde kabul edilen yaklaşım Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığı 4.yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatılmaktadır.³

Ortaçağ tarihi konusunda farklı alt disiplinler olduğu bilinen bir durum olmakla birlikte, bu dönemin her aşamasında dinlerin ve savaşların kalıcı etkileri görülmüştür. Ortaçağ aynı zamanda şövalyeler, göğüs göğüsse çarpışan askerler ve savaşçıların çağıdır. Bu dönemde Mezopotamya ve Anadolu coğrafyası savaşların ve dinlerin kesişim noktası olarak öne çıkmaktadır. Çok farklı medeniyetler, hükümdarlar ve devletler bu topraklarda hüküm sürmüşler ve bu bölgelerdeki yerleşim yerlerinde derin etkiler bırakmışlardır.⁴

Bu çalışmanın konusu bağlamında Erzincan'ın da Anadolu coğrafyasının Kuzey Doğu bölgesinde önem arzeden bir geçiş noktasında olduğu ifade edilebilir. Erzincan'ın coğrafi pozisyonu konusunda Altunbilek, Erzincan'ın Anadolu coğrafyasında doğu-batı ve kuzey-güney bölgesinde önemli bir kesişim noktası olduğunu, bu kapsamda doğusunda Erzurum, batısında Sivas, güneyinde Bingöl, Tunceli, Malatya ve Elazığ, kuzeyinde ise Giresun, Bayburt ve Gümüşhane bulunduğunu ifade etmektedir.⁵

Bu durum tarihsel açıdan Erzincan'ın birçok medeniyetin kesişim noktasında olmasına kapı aralamıştır. Erzincan ismi milattan önce birçok medeniyetin kesişim noktası olduğu için farklı isimler altında anılmıştır. Hititler döneminde kentin ismi Arziya

---

³ Goardon, M. Patterson, *The Essentials of Medieval History 500 to 1450 C.E. The Middle Ages*, (Research and Education Association, New Jersey, 2007), 9-10.

⁴ Henri Pirenne, *Medieval Cities, Their Origins And The Revival Of Trade*, (Princeton University Press, Princeton, 2014), 15-19.

⁵ M. Samet Altunbilek, *Plânlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Şehir Coğrafyası*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 18.

şeklinde nitelendirilmiştir.⁶Bu isim özellikle Hayaşa (Azzi Krallığı) döneminde Erzincan ve çevre bölgeleri tanımlamak için kullanılmıştır.⁷

Bu dönemde Erzincan'ın ismi konusunda farklı tanımlamaların olduğu da görülmektedir. Umar konu ile ilgili olarak Erzincan'ın bu süreçte Orasa, Urusu, Orsene, Orse veya Orsa gibi isimlerle anıldığını ifade etmektedir.⁸ Bu dönemde bölgenin en önemli kentinin Eriza olduğunu vurgulayan Darkot, bu ismin aynı zamanda bugün ki Erzincan ile aynı anlamda kullanılmaktadır.⁹ Erzincan'ın ismi aynı zamanda tarih boyunca geçirdiği değişim ve dönüşüm veya medeniyetler ile yaşadığı kesişimlerin birer yansıması olması sebebiyle tarihsel bir künye olarak da nitelendirilebilir. Yunan kaynaklarında ise bu bölgenin Justuniapolis olarak kayıtlarda geçtiği ifade edilmektedir.¹⁰ Erzincan Ermeni veya Hristiyan dönemde ise Keltzene olarak isimlendirilmiştir.¹¹

Doğu Roma dönemi ve Bizans kaynaklarında Erzincan bölgesi, Arsinga veya Ersingan şeklinde ifade edilmiş, Ermenilerin bölgede yoğun oldukları dönemde Erez veya Erzng isimleri kullanılmıştır. Tüm bu isim tarihçelerinde Erzincan'ın bugün ki ismi ile özdeş filolojik kökende tanımlamaların olduğu görülmektedir. İslamiyet döneminde Erzincan ismi konusunda Ersan Han'dan türediği ifade edilmekle birlikte Türklerin bölgede hakimiyet kurmaya başladıkları dönemlerde ise Roma döneminde kullanılan Asiriz ismi yerine bölgede toprakların bereketli olduğu dönemlerde Canazirizcan, kuraklık dönemlerinde ise Yanazirisyan ifadeleri kullanıldığı yönünde rivayetler bulunmaktadır. Ancak tüm bu rivayetler içerisinde filolojik açıdan ve tarihsel boyutta bölgenin isminin Ermenilerce şekillendirildiği yaklaşımı öne çıkmakta ve bu kapsamda

---

⁶Tahir Erdoğan Şahin, *Hayaşa Bölgesi Tarihi I, Yukarı Ülke Erzincan*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2014), 117-120.

⁷Mahmut Pehlivan, *Dayalehi/Diau (ehi)*, (Uruanti-Nairi Konfederasyonu Döneminden Urartu'nun Yıkılışına Kadar), (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991), 14.

⁸ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, (İstanbul:İnkilap Yayınları, 1993), 620.

⁹Besim Darkot, Erzincan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IV*, (İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 338-340.

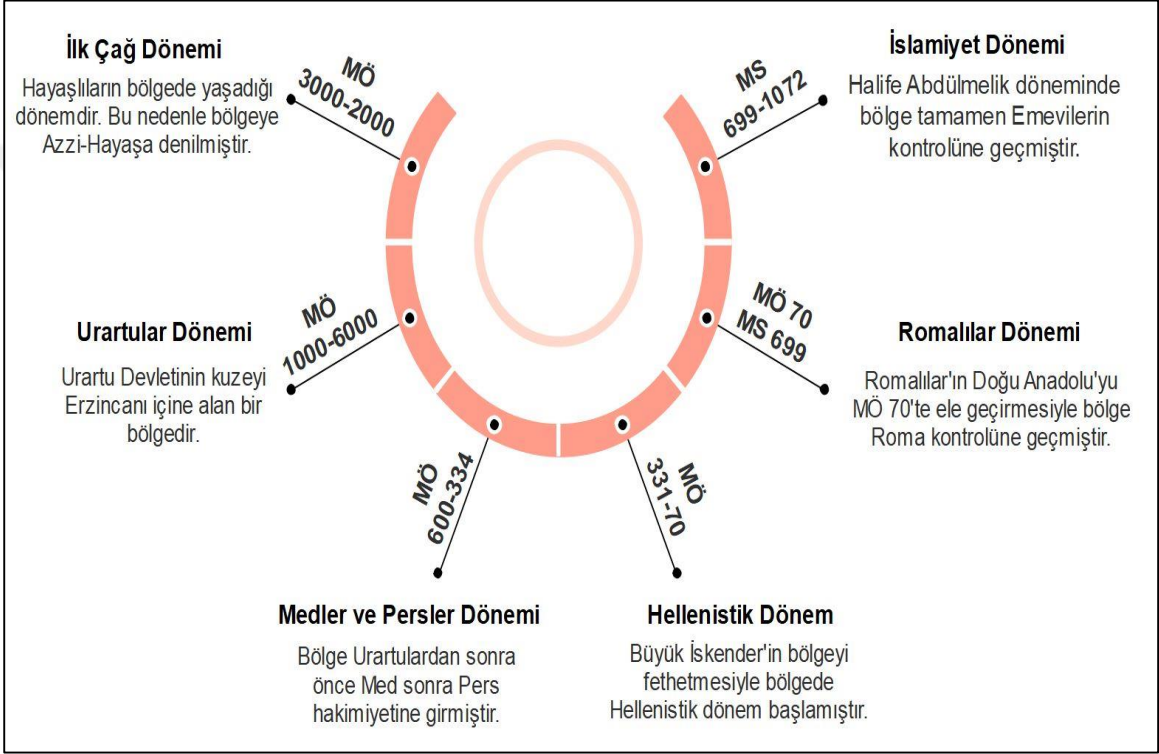
¹⁰Urfalı Meteos, *Urfalı Meteos Vekayi- Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Anderesyan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 81.

¹¹Tahir Erdoğan Şahin, *Anadolu'nun Tarihi Akışı İçerisinde Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Açından Erzincan Tarihi*, (Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları,1985), 138.

Ermenice kökenli Erez kelimesinden Erzincan'ın ortaya çıktığı ifade edilmektedir.¹² Erez kelimesinin taşlı bölge veya kayalık bölge anlamlarında kullanılması, Erzincan'ın coğrafi ve fiziki yapısı göz önüne alındığında kelime ile coğrafya arasında bir uyumluluk olduğunu gösterebilir.¹³

Şekil 1:Erzincan Bölgesinde Hâkimiyet Kuran Medeniyetler¹⁴

Erzincan bölgesinin şehirleşme açısından kökenleri yukarıda belirtilen Hayaşa krallığı dönemine kadar götürülebilir. Bu kapsamda kentin tarihsel geçmişi M.Ö. 2000 ve öncesine kadar dayanmaktadır. Erzincan ovasının tarımsal açıdan uygun niteliklere sahip olması bu bölgenin insanlar açısından uygun bir yerleşim olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Bu kapsamda bölgede yerleşik nüfus oluşmaya başlamıştır. Erzincan tarihi aynı zamanda bu bölgenin belirli coğrafi özellikleriyle de şekillenmiş olduğu ifade

¹² Ferruh Kayalan, "Geçmişteki Erzincan Şehrinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (M.Ö. II Yüzyıl-M.S. XVII. Yüzyıl)", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 9/1: (2017): 152-174.

¹³ Umar, a.g.e. 118.

¹⁴ Ersal Yavi, *Doğu Anadolu ve Erzincan*, (Erzincan Valiliği, 1994), 240.

edilebilir. Bu bağlamda Karasu nehri ve bölgedeki tarıma uygun araziler, bölgenin belirli ticaret ve ulaşım yolları olarak görülmektedir.

1.2. ERZİNCAN YÖRESİNDE HAYAŞLILAR VE İLK MEDENİYET İZLERİ

Şekil-1’de görüldüğü üzere Erzincan üzerinde farklı birçok medeniyet hüküm sürmüştür, bölgede devrin en önemli hükümdarları ve devletleri bulunmuştur. Bu bağlamda ilk çağ döneminde yukarıda belirtilen Hayaşlıların Erzincan’da yaşadığı ve bu bölgede ilk medeniyetin temellerini attığı yönünde bulgular öne çıkmaktadır.¹⁵Hayaşlıların Erzincan bölgesinde yaşadıkları dönemde güçlü bir devlet yapısından ziyade belirli bir toplumsal yapı olduğu ifade edilebilir.

Harita 1: Hattiler ve Hayaşlıların Erzincan Bölgesindeki Hakimiyeti

¹⁵ Kayalan *Geçmişteki Erzincan Şehrinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969), 154.

Ancak bu dönemde lokalde Hayaşlıların idaresindeki Erzincan üzerinde Hurri-Mittani İmparatorluğu'nun idaresinin söz konusu olduğu da ifade edilmektedir.¹⁶ Bu toplumsal yapının varlığı uzun bir dönemi kapsamaktadır. Ayrıca bu ilk dönemde Hayaşlıların yanında Azziler'in de bölgede yaşadıkları yönünde bulgular mevcuttur.¹⁷

1.3. ERZİNCAN YÖRESİNDE URARTULAR DÖNEMİ

Erzincan bölgesinde Urartu egemenliği milattan önce 1000 ve 600 yılları arasında olduğu ileri sürülmektedir. Urartuların hükümdarlarından 1. Argistis milattan önce, Urartu devletinin sınırlarını güneyde Diyarbakır, batıda Malatya ve Elazığ, kuzeyde ise Erzincan'a kadar genişletmiştir.¹⁸ Bu dönemde Erzincan Urartuların kuzey sahasını oluştururken, bu bölgenin kritik noktası olarak görülmüştür.

Harita 2: Anadolu'da Urartu Hakimiyeti ve Erzincan Bölgesi¹⁹

¹⁶ İsmet Miroğlu, Erzincan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 11 Aralık 2017 <https://islamansiklopedisi.org.tr/erzincan>.

¹⁷Erzincan Valiliği, Erzincan Valiliği Tarihi Eserleri, Erişim 23.05.2018. http://www.erzincan.gov.tr/default_B0.aspx?content=1006,

¹⁸Veli Sevin, *Urartu Krallığı'nın Tarihsel ve Kültürel Gelişimi: M. Ö. 9. Yüzyılın Son Çeyreğinden M. Ö. 8.Yüzyılın İlk Çeyreğine Kadar*, (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Kürsüsü, İstanbul, 1979), 21.

¹⁹Urartular, Erişim 11 Aralık

2017 http://www.anadolu.iwarp.com/ANASAY_files/Urartu_dili/UrartuhartTur_2a1.gif

Erzincan'ın bugün ki şehir merkezinin 15 km doğusunda bulunan Altın-tepe, Urartular döneminde yerleşim yeri olarak inşa edilmiş ve Erzincan'ın günümüzdeki kentleşmesinin önu açılmıştır. Erzincan'ın kentsel mimarisiyle ilgili ilk örnek Urartular zamanındaki yapılar olarak kayıtlara geçmiştir.²⁰ Urartuların bölgedeki hâkimiyeti M.Ö. 6. Yüzyılda İskitlilerin istilası neticesinde sona ermiş, ancak İskitliler bölgede ağır bir yıkıma yol açtıkları için Erzincan tarihi açısından önemli görülebilecek ilkçağ bulgularının silinmesine yol açmıştır. İskitlerden sonra ise bölgeye Medler ve Persler hükmetmiştir.²¹

1.4. ERZİNCAN YÖRESİNDE MEDLER VE PERSLER DÖNEMİ

Doğu Anadolu coğrafyasında hüküm sürmüş olan önemli medeniyetlerden ikisi Medler ve Perslerdir. Her iki devletin toprakları Erzincan bölgesini içine alacak şekilde konumlanmıştır. Bu iki imparatorluğun yönetimi altında Erzincan ticaret ve ulaşım noktaları açısından önem taşıyan bir bölgede olmuştur. Erzincan'ın milattan öncesine ait döneme ilişkin eserlerinde bu iki devletin etkisi öne çıkmaktadır.²² Medler ve Perslerin Kuzey Mezopotamya coğrafyasında etkin bir güce ulaştıkları bilinmektedir. Bu kapsamda Medlere ve Perslere ait tarihi kalıntılara Malatya, Kayseri, Elazığ, Erzincan, Van Gölü ve çevre bölgelerinde ulaşıldığı görülmektedir. Bu coğrafya Toros-Zağros Dağ eksenini üzerinde şekillenirken Erzincan bu hattın çatısı pozisyonunda bir bölge olarak görülmektedir.²³

1.5. ERZİNCAN YÖRESİNDE HELENİSTİK DÖNEM

Büyük İskender'in M.Ö. 331'de Gavgamela savaşında Persleri yenmesiyle bu bölgede Perslerin egemenliğine son verilmiştir. Anadolu'nun tamamında ve Kuzey Afrika'nın belirli bölümlerinde hakim olan Helenistik kültür Erzincan'da da etkilerini göstermiştir. İskender'in Anadolu'da Persler üzerinde hakimiyeti tesis etmesi kısa sürede

---

²⁰ Nezih Başgelen, *Van Kalesinin Kahraman Kralları Urartular*, (Seramik Türkiye, 2005), 128-135.

²¹ M. Taner Tarhan, *Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler*, *Türkler I*, Salim Koca, Hasan Celal Güzel ve Kemal Çiçek (Ed.), (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 597-610.

²² Ali Kemali, *Erzincan Tarihi Erzincan Valisinin Kürt Raporu*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1992), 14-15.

²³ Taciser Sivas, *Orta Asya ve İran Tarihi ve Uygarlıkları*, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları (1262), (2011), 131-140.

bölgede belirli bir etki sahası oluşturmasını sağlamıştır. Bu durum Helenistik dönemin bölgede başlamasını sağlamış ve Romalılar öncesinde Erzincan'ın yeni bir medeniyet ile tanışmasını sağlamıştır.²⁴Büyük İskender'in ölümü sonrasında, Erzincan yöresindeki İskender'in komutanları arasındaki ihtilaflar sebebiyle bölgeyi kaybetmişler ve M.Ö. 280'den sonra bölgenin kontrolü Selevkoslar'a geçmiştir.²⁵

Helenistik Dönem ile Romalıların Anadolu'ya hakim oldukları süreç arasında Anadolu erken dönem beylik devlet yapılarıyla yönetilmiştir. Bu dönemde Doğu Anadolu'da Ermenistan ve Küçük Ermenistan yönetimleri hüküm sürerken Orta Anadolu'da Kapadokya Devleti, Kuzey Anadolu'da Pontuslular hüküm sürmüştür.

Bu süreçte Erzincan,Pontus, Kapadokya ve Ermenistan yönetimlerinin kesişiminde kalmıştır. Sonraki süreçte bölgeye Romalıların hakim olmasıyla belirli ölçüde farklı yerel unsurların yönetimi yerine daha stabil ve güçlü bir yönetim Erzincan'a hakim olmuştur.²⁶ Helenistik dönem ile Roma dönemi arasında Anadolu'da hakim olan devletler aşağıda yer alan haritada gösterilmiştir.

1.6. ERZİNCAN YÖRESİNDE ROMALILAR DÖNEMİ

M.Ö. 189'da Büyük Antiokos'un Manisa'da Romalılar'a yenilmesinden sonra Selevkos egemenliği nihayete ermiş ve Doğu Anadolu bölgesinde Roma egemenliği süreci başlamıştır. Milattan önce 70 tarihlerinde Lüküllüs komutasındaki Roma ordusu Doğu Anadolu'yu ele geçirmeye başlamış, Elazığ bölgesindeki Harput-Sofen krallığına son verdikten sonra bölgedeki Tigran ordusunu da mağlup etmiştir. Erzincan bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun sadece tarihi kayıtlar anlamında değil, aynı zamanda kültürel miras yönüyle önemli etkiler bıraktığı ifade edilebilir. İslamiyet öncesi dönemde

---

²⁴ Kemali, *Erzincan Tarihi, Erzincan Valisinin Kürt Raporu*, 14-15.

²⁵Elias J. Bickerman, Time Reckoning, Ed. Ehsan Yarshaster, *The Cambridge History of Iran; (The Seleucid Period, C. 3, s. 778-792, 3.Vol. Cambridge Univ. Press, 1983).*

²⁶ Üzümlü Halk Eğitim Müdürlüğü, (Üzümlü (Cimin), Erzincan 2004), 11.

Erzincan'daki en önemli tarihi yapılar ve eserlerin bu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir.²⁷

Romalılar Yunan bölgelerinden Anadolu'ya geçiş yapmaya başladıkları M.Ö. 2. Yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu'da etkisini göstermeye başlamıştır. Bu etki sadece coğrafyanın kontrolü ya da idaresi anlamında değil, bölgede kalıcı olabilmek maksadıyla kültürel, dini ve sanatsal eserler bırakarak şekillenmiştir. Erzincan ve yöresinde Romalılara ait çok sayıda eser bulunmakla birlikte, şehrin tarihi gelişimi açısından ilk önemli adımlar bu dönemde atılmıştır. Erzincan Romalıların M.Ö. 70 yılından itibaren Doğu bölgelerinde ki hakimiyetlerine bağlı olarak Roma'nın "Küçük Asya" bölgesine bağlı olarak varlığını sürdürmüştür.²⁸

İslamiyet öncesi döneme kadar Erzincan bölgesi dinsel açıdan Hristiyanlığın ve Doğu dinlerinin etkisinde kalan bir bölgededir. Çok dinli bir coğrafyada bulunan Erzincan bu bağlamda farklı medeniyetlerin de kesişim bölgesinde bulunmaktadır. İslamiyet ile bölgenin tanışması ve sonrasında yaşanan gelişmeler, yine bu bölgenin her dönem bir geçiş güzergahı olduğunu yansıtmaktadır. Türklerin asırlar sonra bölgeye yerleşmeleri ve bu bölgeden Batıya yayılmaları da bu durumu doğrular niteliktedir.

Erzincan Mezopotamya coğrafyasının kuzey sahasını oluşturması, Akdeniz Havzasının Doğu hattı olan Toros-Zağros eğirişinin de kuzey bölgesinde bulunması, ya da Anadolu coğrafyasının Kuzey Doğu hattındaki konumu, farklı medeniyetlerin izlerini yansıtmalarının temel nedeni olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda Erzincan Erken dönem Ortaçağ'da ya da İslamiyet öncesi dönemde belirli bir medeniyetler havuzunun geliştiği bir bölge haline gelmiştir.

Mustafa Demir, *Türk-İslam Geleneğinde Şehirleşme ve Yerleşim*, (Sakarya:2000,Mahmut Pehlivan Armağanı),133-154.

---

²⁷Mustafa Demir, *Türk-İslam Geleneğinde Şehirleşme ve Yerleşim*, (Sakarya: Sakarya Yayınları, 2000), 6.

²⁸Metin Çetinkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 83. Yılında Erzincan*, (Ankara: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları 2005), 28-30.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET DÖNEMİ ERZİNCAN TARİHİ

2.1. İSLAMİYET'İN ANADOLU'YAYAYILMASI VE ERZİNCAN'IN FETHİ

İslamiyet'in Arap yarımadasından diğer coğrafyalara yayılmaya başladığı 7. yüzyılda Anadolu coğrafyası da İslamiyet ile tanışmaya başlamış, bölgeye İslam orduları yoğun bir şekilde akın etmeye başlamıştır. İslamiyet'in Anadolu'da ilk yayıldığı bölge Güneydoğu coğrafyası olmuştur.

Suriye topraklarında Şam'ın fethi sonrası Bizans İmparatoru'nun ordularını Amanoslar ve Toroslar hattına çekmesi, Cizire (Cezire) bölgesinde dikkat çeken bir güç boşluğunun oluşmasına yol açmış, bu boşluğu veya fırsatı iyi değerlendiren İslam ordusu bölgeye kısa sürede yerleşmiştir. Bu ilk yerleşim bugün ki Suriye-Irak ve Türkiye kesişim bölgesinde yaşanmıştır.²⁹

Bizans İmparatoru Heraklius'un Toros dağları ve civarına çekilmesinde, Heraklius'un önemli bir stratejik öngöründe bulunmasının etkili olduğu ifade edilmekte, Sasanileri bozguna uğratan Heraklius'un İslam ordusu konusunda yaptırdığı istihbarat çalışmaları neticesinde, bu taze ve güçlü ordu karşısında ciddi sorunlar yaşayacağını anlaması üzerine Toros dağları bölgesine çekilmek durumunda kalmıştır.³⁰ İslamiyet öncesi Doğu Anadolu, Sasani ve Bizans mücadelesinin ortasında kalan bir bölgeydi.

İslamiyet'in Cezire bölgesinden³¹(bugün ki Şırnak Mardin sınırından) kuzeye doğru yayılmasında Hz. Ömer'in ve komutanlarının etkisi kuşkusuz önem arz etmektedir. Özellikle El Cezire fatihi olarak bilinen İyaz Bin Ğanm komutasında Yermük Savaşı neticesinde Diyarbakır ve bölgesinin fethedilmesi Anadolu'nun İslamlaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İyaz bin Ğanm'in Diyarbakır fethi sonrasında kuzey

---

²⁹ Mehmet Azimli, İslamiyet'in Anadolu'ya İlk Yayılış Süreci -Cezire Bölgesinin Fethi-, *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) –Milletlerarası İlimi Toplantı-* içinde, 445-461, (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2011).

³⁰ Ahmet Demir, *İslâm'ın Anadolu'ya Gelişi*, (İstanbul: Kent Yayınları, 2004), 23-32.

³¹ Cezire bölgesi İslâm coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya verilen isimdir. Konu hakkında bkz: Ramazan Şeşen, Cezire, (*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 1993), 509-511,

ve kuzeydoğu bölgelerini yönelmesiyle birlikte Bitlis bölgesinin kontrolünü de ele geçirmiştir.³² Bu dönemde bölgenin kuzey hattının önemli noktalarından birisi olan Erzincan Bizans kontrolündeydi.³³

650 yılı öncesinde politik durum ve konjonktür açısından Erzincan Valisi Sempat Bizans'a tam bağlılık yerine İslam hakimiyeti altında kalmayı tercih etmiş, ancak valinin ölümü sonrası halefleri aynı politikayı takip etmek istememişler ve Bizans çizgisinde bir politikayı sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum karşısında Hz. Osman döneminin İslam Ordusu komutanı Habib Bin Mesleme 655 yılında Erzincan bölgesini kontrolü altına almış ve Erzincan'ın İslamiyet'e geçiş süreci başlamıştır.³⁴

Erzincan'ın İslamiyet ile tanıştığı bu aşamadan itibaren Bizans İmparatoru 2. Justinianus Erzincan ve yöresini yeniden kontrol altına almayı bir hedef olarak görmüş, bu kapsamda bölge halkına İslamiyet'e tabi olmamalarını, yeniden Bizans yönetimi altında kalmaları yönünde algı yönetimi ve belirli yerlerde baskı uygulamıştır. Ancak Bizans yönetiminin bu amacı gerçekleşmemiş, İslam yönetimi bölge halkı üzerinde belirli bir hoşnutluk ve asgari müştereklerde ittifak edilebilecek bir ortam inşa etmiştir. Bu durum uzun yıllar bölgedeki istikrarsızlık ve güç mücadelelerinden veya daha önceki yönetimlerin bölge halkı üzerinde oluşturduğu memnuniyetsizliklerden kaynaklanmakla birlikte bölgedeki adaletsizlik, eşitsizlik ve aşırı uygulamaların oluşturduğu sorunların etkisiyle de şekillendiği ifade edilebilir.³⁵

Dört Halife devrinde Erzincan ve yöresi tedrici bir şekilde İslamlaşmaya yönelmiş, bölgenin tamamı olmamakla birlikte önemli bir bölümü İslam Devleti kontrolüne geçmiştir. Ancak Hz. Ali devrinde yaşanan hizipleşme ve Muaviye-Hz Ali ihtilafı,

---

³² Alaattin Dikmen, Diyarbakır'da Sahabe Kabri Olan Hz. Süleyman Türbesinde Yapılan Dini/Geleneksel Uygulamalar, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (C. 12, S. 44, 2013), 132-150; Ahmed B. Yahya El-Belazuri, Fütuhu'l Buldan Ülkelerin Fetihleri, Çev. Mustafa Fayda, (İstanbul: Siyer Yayınları 2013), 87.

³³ Dikmen, *Diyarbakır'da Sahabe Kabri Olan Hz. Süleyman Türbesinde Yapılan Dini/Geleneksel Uygulamalar*, 136.

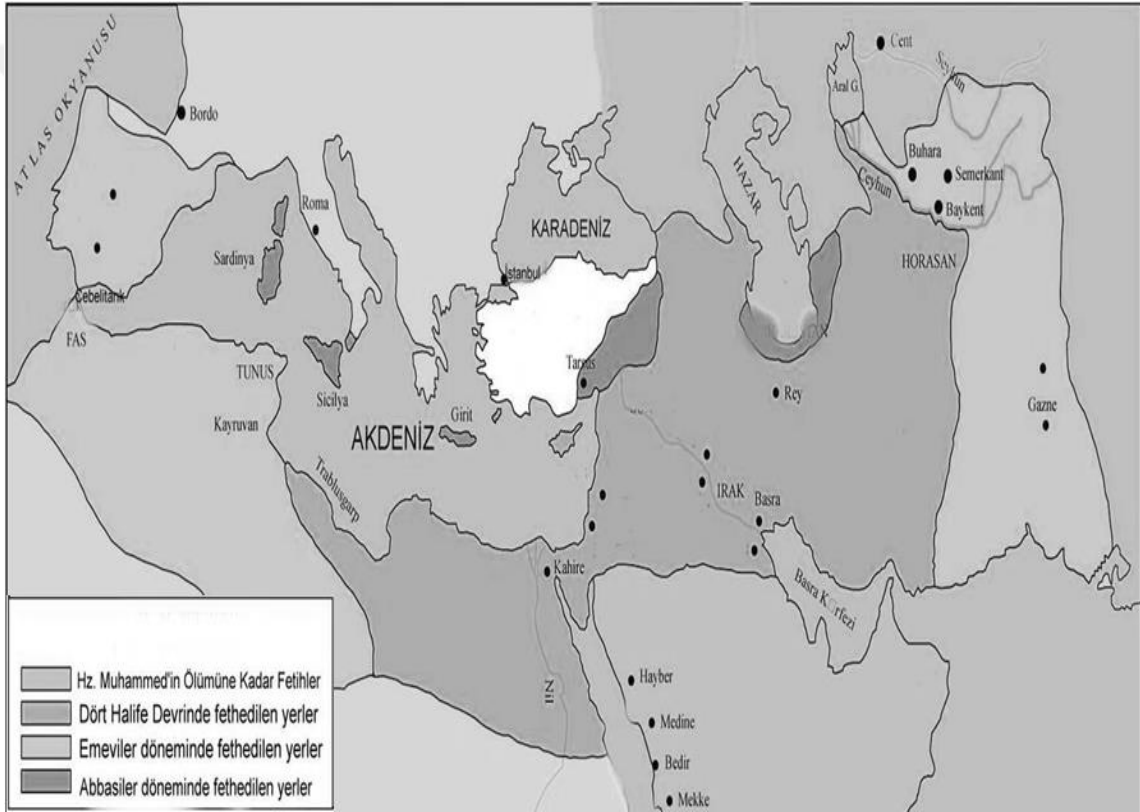
³⁴ Abdülkadir Gül, 1642-1643 Tarihli Avarız Defterlerine Göre Erzincan Şehri, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, (C. 11, S.1, 2009), 111-129; İbnül Esir, İslam Tarihi (El KamilFi't) 4. Cilt, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2008, 487.

³⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 269.

bölgede otoritenin kısa süreliğine boşluğa düşmesine yol açmış ve Bizans'ın bölgede belirli bir süre hakimiyet sağlaması neticesini doğurmuştur. Muaviye'nin İslam Devletinde iktidarı ele geçirmesi sonrası hakimiyet bölgelerinde yeniden otorite tesis etmesiyle birlikte Erzincan bölgesi Cezire'ye bağlanarak bölgedeki Bizans egemenliğine son verilmiştir. Ancak Erzincan'ın tamamının İslamlaşması Halife Abdülmelik zamanında (699) gerçekleşmiştir.³⁶

Harita 3:İslamiyet'in Anadolu'ya Yayılma Süreci³⁷

2.2. EMEVİ-ABBASİ DÖNEMİNDE ERZİNCAN

İslamiyet'in Anadolu'da yayılması özellikle Emeviler döneminde gerçekleşmiştir. Emevilerin Doğu Anadolu'da yayılması ile birlikte Kuzey bölge olarak Erzincan İslamiyet'in uç noktalarından birisi haline gelmiştir. Emeviler döneminde bölgede İslamiyet yayılma eğilimi gösteriyor olsa da güç ve hâkimiyet mücadeleleri devam

³⁶ İbnül Esir, *İslam Tarihi (El Kamil Fi't)*, 486.

etmiştir. Bu dönem hakkında M. Şerif Fırat'ın değerlendirmesiyle Erzincan havalisinin 669 tarihinden sonra Arapların idaresi altına girmesiyle özellikle Ermenilerin İslam adaletini Rumlara tercih etmeleri bu bölgenin İslamlaşmasında önemli bir etken olmuş ve Emevilerin bölgede yayılmasını ve daha sonra Türklerin bölgeye geçişinde bir ön hazırlık teşkil etmesine vesile olmuştur.³⁸

Emevilerin kurucu halifesi olan Muaviye b. Ebü Süfyan, Hz. Ali ve taraftarları ile yaşadığı ihtilafın neticesinde iktidarı elde ettikten sonra İslam devletinde yeniden otorite tesisine yönelmiş ve bu kapsamda ülke topraklarında birliği sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde birliğin tesisi ağırlıklı olarak askeri güç ile teşkil edilmiştir. Ancak Anadolu'da bu durum farklı boyutları da ihtiva etmektedir. Özellikle Doğu bölgelerinde Rumların Ermeniler ve diğer yerel halklara yönelik tutum ve davranışları, Emevilerin bölgede silah gücünü baskın unsur haline getirmeden bölgenin fethi önemli ölçüde gerçekleştirmiştir.³⁹

Emevi ve Abbasilerin Anadolu'ya yönelimleri özellikle belirli bir sistem çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda Hz. Ömer'in hilafeti sürecinden itibaren teşkil edilen Avasım mıntıkası, Anadolu topraklarına yönelimin temel çıkış noktasıdır. Bu süreçte Anadolu'da etkin olan Bizans yönetimi ve kültürü İslamiyet'in bölgedeki yayılımını engelleyen temel unsur olmuştur. Özellikle Karadeniz (Trabzon) ve Kuzey Anadolu bölgelerindeki Rum ve Ermeni nüfusu, bölgede İslamiyet'in yayılması noktasında temel handikaplar olarak ifade edilebilir.⁴⁰

Emeviler döneminde Erzincan ve yöresibüyük ölçüde İslam kontrolüne girmekle birlikte, Rum ve Ermeni nüfus dış bölgelere doğru yönlendirilmiş, nüfus açısından da İslamlaşma eğilimi artmıştır. Abbasilere gelindiğinde ise Anadolu'ya İslam hakimiyeti sadece askeri boyutta değil, kültürel ve medeniyet boyutuyla da yansımaya başlamıştır. Abbasilerin bu dönemde ordu saflarında yer alan Türkleri Anadolu bölgelerinde

---

³⁸İbnül Esir, *a.g.e.* 486; M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1961), 045-46.

³⁹ İbnül Esir, *a.g.e.* 489.

⁴⁰ Kemali, *Erzincan Tarihi Erzincan Valisinin Kürt Raporu*, 42-43.

bulundurmaları Selçuklu devri öncesi Anadolu ile Türklerin tanışması kapsamında önemli bir etken olduğu ifade edilebilir.⁴¹

2.3. SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ERZİNCAN

Türklerin İslamiyet ile tanışmaları sonrası Batıya yönelen Türk birlikleri, akıncıları veya gönüllülerinin yoğunlaşmaya başladıkları coğrafya Anadolu olmuştur. Özellikle İslam orduları saflarında yer tutmaya başlayan Türkler Anadolu hakkında ön bilgiye ve bölgeye yerleşme düşüncesine sahip olmaya başlamışlardır. Bu kapsamda Anadolu üzerinde sistemli bir yerleşim politikası ve bölgeye yönelik fetih hareketleri Büyük Selçuklu zamanında başlamıştır. Büyük Selçuklu hükümdarlarının hemen hepsi Anadolu'yu bir açılım sahası olarak değerlendirmişlerdir.⁴² Selçukluların ortaya çıkışları Orta Asya'da yaşanmakta olan karmaşa dönemine denk gelmiştir. Ayrıca Selçukluların ortaya çıkışları genel İslam ve Türk tarihi açısından önem taşıyan kesişme dönemi ile paralellik arz etmektedir.⁴³

Türklerin Anadolu'ya yerleşme süreci Selçuklular zamanında gerçekleşmiştir. Çağrı Bey'in 1018'de Anadolu seferine ilk çıkışı, Anadolu'nun Türkleşmesi açısından önemli bir tarihtir. Bu ilk sefer daha çok bölgenin tanınması ve ilk temas olarak değerlendirilebilir. Çağrı Bey üç yıl aradan sonra Doğu Anadolu seferinden dönmüş ve Tuğrul Bey'e ulaşarak yapmış olduğu seferi açıklamıştır.⁴⁴ Çağrı Beyin Anadolu'ya yönelik ilk keşfinin yoğunlaştığı bölge Doğu Anadolu'dur.

Çağrı Bey Gazneliler ve Karahanlılarla mücadele edip devletin bitap düşmesi yerine Anadolu'ya yönelmenin ve burada güçlenmenin daha doğru olduğunu Tuğrul Bey'e aktarmıştır. Doğu Anadolu seferinde Çağrı Bey Bizans kuvvetleriyle karşı karşıya gelmemeye özen göstermiş ve Bizans kuvvetleri ile mücadele edebilecek asker sayısına sahip olmadığını düşünmüştür. Çağrı Bey ile başlayan ilk seferler Türkler için yurt edinme

---

⁴¹ Ahmet Refik, *Büyük Tarih-i Umumi*, (İstanbul: Kitabhane-i İslam ve Askeri-İbrahim Hilmi, 1992), 202.

⁴² Refik, *Büyük Tarih-i Umumi*, 202.

⁴³ Kemali, *a.g.e.* 46-47.

⁴⁴ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995), 327.

seferleri olarak değerlendirilebilir ve Van Gölü çevresinden başlayarak Kuzey Anadolu coğrafyasını kapsayan bir alanda ilk keşif çalışmaları yapılmıştır.⁴⁵

Selçukluların Anadolu'ya girişi özellikle Sultan Tuğrul'un Hamedan'dan Anadolu'ya yönelik seferleriyle başlamıştır. Sultan Tuğrul Anadolu'ya yönelmeden önce taht kavgasına yol açma riski olan kardeşi İbrahim Yinal'ın başlattığı isyan girişimini bastırması ve devletin merkezi yönetimini güçlendirerek Anadolu'ya daha konsolide bir şekilde girmeyi hedeflemiştir.⁴⁶ Malazgirt savaşına kadarki süreçte Çağrı ve Tuğrul Beylerin Anadolu üzerindeki keşif hareketleri bir çeşit fizibilite olarak görülebilir ve Anadolu'nun fethini sağlayan hazırlık süreci şeklinde değerlendirilebilir. 1071'de Anadolu'ya yerleşmenin en önemli adımı atıldıktan sonra bölgenin Türkleşme süreci daha hızlı bir şekilde gelişmeye başlamış ve bu süreçten sonra ilk beylikler dönemine geçiş yapılmıştır. Erzincan ve çevre bölgelerinde ilk beylikler dönemi Mengüceklilerin kontrolünde şekillenmiştir.

Büyük Selçuklular devrinde Sultan Tuğrul'un ölümü sonrasında tahta kimin geçeceği ve Anadolu'da başlatılan süreci kimin devam ettireceği dönemin öne çıkan soruları arasındadır. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 1063 yılı Eylül ayında ölümü üzerine, vasiyetinde belirttiği üvey oğlu Süleyman'ın tahta çıkmasına karar kılınmış ancak, bu dönem devlet yönetiminde etkili bir isim olan Vezir Amîdül'Mülk'ün Süleyman'ı tahta çıkarması karşısında, bu duruma hanedan içerisinde ciddi karşı duruşlar sergilenmiştir. Bu bağlamda öncelikle Süleyman'ın tahta çıkışına karşı Horasan Meliki Çağrı Bey'in oğlu Alparslan, Kirman'da melik olan Kavurd, Mûsâ İnanç Yabgu, Çağrı ve Tuğrul beylerin amcaları olan ve Selçuk Bey'in torunu Kutalmış iktidarı ele geçirmek için taht üzerinde haklarının olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁷

Taht üzerindeki bu hak talepleri bir yanda tahta çıkan Süleyman'ı zora sokmuş, öte yandan taht üzerinde hak iddia edenlerin kendi aralarında bir mücadele sürecine

---

⁴⁵ Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, 31.

⁴⁶ Sevim ve Merçil, a.g.e. 32.

⁴⁷ Nurullah Yazar, "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (2011): 221-237.

dönüşmüştür. Tahta geçmeye çalışan bu isimler içerisinde emri altında güçlü bir orduya sahip olan Alparslan öncelikle Herat bölgesinde bulunan amcası İnanç Yabgu'yu saf dışı bırakabilmek amacıyla sefer düzenlemiş ve amcasını mağlup etmiştir. İnanç Yabgu'nun yenilgisi Alparslan'ın gücünü daha fazla konsolide etmesine ve destekçilerinin artmasına önemli katkı sunmuştur.⁴⁸

Alparslan bu seferin ardından Selçuklu başkenti Rey bölgesine yönelmiştir. Bu bölgede bulunan ve Alparslan'ın diğer taht varisleri ile mücadele sürecini değerlendirerek kendi adına hutbe okutup vezir Amidül-Mülk'ü etkisiz kılıp tahta geçen Kutalmış yönetimi ile karşı karşıya gelen Alparslan yine galibiyet elde etmiş ve son aşamada Kirman Meliki olan Kavurd'u da pasivize ederek tahta geçebilecek bütün olasılıkları bitirmiştir.⁴⁹

Alparslan'ın tahta geçişinde Vezir Abidül-Mülk'ün Alparslan'dan yardım istemesinin önemli etkisi olduğu ifade edilebilir.1064 yılında Alparslan Saray'daki etkisini de güçlendirmiş olarak tahta çıkmış ve adına hutbe okuttuktan sonra saltanatını ilan etmiştir. Alparslan'ın iktidar mücadelesinde alternatifleri birer birer ortadan kaldırması gücünün artmasını sağlarken, merkezi yönetimin de güçlenmesini sağlamış, belirsizlik döneminin bitmesini sağlamıştır.⁵⁰

Alparslan tahta geçtiği 1064 yılından itibaren Türklerin yeni yerleşim yeri olacak Anadolu'ya yönelik planlarına başlamıştır. Bu bölgede Bizans'ın hakimiyetine karşı koyabileceğini, ancak mevcut Selçuklu-Horasan topraklarında sürekli kalmanın uzun vadede sorunlara yol açacağını düşünen Alparslan 1071 Malazgirt seferine kadar Çağrı ve Tuğrul Beylerin başlattıkları ön çalışmaları daha da yoğun hale getirmiştir.⁵¹

Alparslan'ın 1071'de Anadolu'ya geçiş adına önemli bir zafer elde etmesinin ardından başlayan birinci beylikler dönemi özellikle Ercincan ve Doğu-Kuzey Anadolu

---

⁴⁸ Ali Sevim, *Malazgirt Meydan Savaşı*, (Ankara: TTK Yayınları, 1971), 22.

⁴⁹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. III, (Ankara: Alparslan ve Zamanı Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 78.

⁵⁰ Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, 79.

⁵¹ İbrahim Kafesoğlu, Alparslan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 1419-1420.

bölgelerinde yönetimlerin belirlenmesini sağlamıştır. Birinci beylikler dönemi Anadolu Selçuklunun doğumunu şekillendirmiştir. Beylikler dönemi sonrasında Anadolu Selçuklular döneminde Erzincan Moğol saldırılarının odağında olan bir merkezdir. 13. Yüzyılda Baycu Noyan'ın kontrolündeki Moğol birlikler Kafkaslardan ve Azerbaycan topraklarından Anadolu'ya yönelmiş ve Erzurum, Erzincan bölgelerine ilerlemişlerdir.⁵²

Erzurum'da askeri yönetimi yöneten Sinaeddin Yakut, merkez ordularından yardım talep etmiş, fakat yardım gelmeden Moğollar Erzurum'u ele geçirmişlerdir. Bu süreçte merkez ordunun takviye kuvveti Erzincan'da kalmıştır. Moğol saldırılarının yoğun şekilde devam ettiği bu süreçte Erzincan askeri açıdan stratejik öneme sahip olmuştur. Özellikle kuzey doğu bölgesinden gelen Moğol saldırılarına karşı Erzincan bir direniş ya da sınır hattı işlevi görmüştür. Erzincan'ın bu stratejik önemi, Moğolların bölgedeki yoğun saldırı ve tahribatını engelleme boyutunda yeterli olamamıştır.⁵³

Selçuklular döneminde İslamlaşma sürecini büyük ölçüde bitirmiş olan Erzincan yöresi, Türkleşme sürecine girmiştir. Türklerin bölgede kültürel anlamda etkisini yoğunlaştırması ile birlikte Erzincan'da ilkçağlardan gelen farklı medeniyetlerin izlerine bir yenisi daha eklenmiştir. İslam-Türk kültürünün bölgedeki etkisi asırlar süren bir dönemi kapsamıştır. Bu durum doğal olarak Erzincan gibi erken ve orta dönem Ortaçağ'da stratejik bir geçiş güzergahı olan bölgenin önemini sürekli kılmıştır. Ortaçağ'da doğu-batı kültürleri arasındaki geçişin ve etkileşimin gelişmesinde kuşkusuz Selçukluların yoğun etkisi bulunmaktadır.⁵⁴ Bu kültürel-tarihsel etkileşimde Erzincan Kuzey Doğu bölgesinin ana hattı olarak değerlendirilebilir.⁵⁵

---

⁵² Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul:Ötüken Neşriyat2017), 12; Tamara Talbot Rice, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, Çev: Tuna Kaan Taştan,(Ankara: Nobel Akademik Yayınları, 2015), 74.

⁵³ Mehmet Ersan ve Mustafa Alican, *Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 155-157.

⁵⁴ Abdullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *EKEV Akademi Dergisi*, 18/1 (2014): 211-233

⁵⁵Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, (Ankara: Ötüken Neşriyat, 2009), 83.

2.4. BİRİNCİ BEYLİKLER DÖNEMİ ERZİNCAN TARİHİ

Anadolu'ya yönelen ilk Türk akınları Malazgirt seferi ile birlikte sistemli bir yerleşmeye dönüşmüştür. Sultan Alparslan'ın komutasındaki birliklerin Anadolu'ya girişi ile paralel olarak Türk beyleri bu bölgelere geçiş yapmaya başlamış ve Selçukluların kontrolünde bu beyler belirli bölgelerde lokal otonomiler-vasal yönetimler teşkil etmişlerdir.⁵⁶

Birinci beylikler döneminde Anadolu'da kurulan yerel yönetimler şu şekildedir;⁵⁷

- Saltukoğulları (1072 - 1202)
- Danişmendliler (1080 - 1178)
- Mengücekliler (1080 - 1228)
- Artuklular (1102 - 1409)
- Çaka Beyliği (1081 - 1093)
- Anadolu Selçuklu Devleti

Birinci Beylikler dönemi Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması açısından en köklü değişim süreci şeklinde ifade edilebilir. Bu dönemde Türklerin Anadolu'da medeniyet izleri bırakması ve bu bölgeyi kalıcı bir üs olarak görmeleri gerçekleşmiştir. Yukarıda belirtilen beş beyliğin Anadolu coğrafyasındaki yerleşim yerlerine bakıldığında,⁵⁸

2.4.1. Saltukoğulları

Saltuklular, güneyde Erzurum, doğuda Erivan, kuzeyde Ani, güneyde Beyazıt bölgesine uzanan bir alanda hüküm sürmüştür. Saltuklular Doğu bölgesinde kurulan ilk Türk beyliklerinden birisi olması sebebiyle Anadolu'nun Türkleşmesi adına önem arz eden bir niteliğe sahip olmuştur. Saltuklu beyliğinin kurucusu Ebulkasım Saltuk,

---

⁵⁶ Abdullah Kaya, "Mengücek Beyliğinin Kuruluşu ve Beyliğin Bölgedeki Türkleşmedeki Rolü", *Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7/2 (2008): 149-176.

⁵⁷ Gülay Öğün Bezer, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011), 10.

⁵⁸ Bezer, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, 11-19.

Malazgirt Savaşında Sultan Alparslan'ın komutasında savaşan ve ordu içerisinde saygınlığı olan isimlerden birisidir. Malazgirt zaferi sonrasında kendisine bölgede yöneteceği bir alan evrilmiştir.⁵⁹

Bu bölge Kuzey Doğu Anadolu bölgesidir. Erzurum ve çevresi Ebulkasım Saltuk Bey'e ikta vasfıyla, Büyük Selçuklu'ya bağlı bir nitelikte verilmiştir. Bu kapsamda Malazgirt Zaferinden bir yıl sonar 1072'de Saltuklu Beyliği kurulmuştur. Ebulkasım Saltuklular'ı kurduktan kısa süre sonar Erzurum'un çevre bölgelerinde yer alan Tercan, Bayburt ve Oltu bölgelerini ele geçirmiş ve beylik sınırlarına dahil ederek hakimiyet alanını genişletmiştir.⁶⁰

Ebulkasım sadece kendi sınırlarını genişletmekle kalmamış, aynı zamanda yine Malazgirt sonrası kurulan Danişmentliler ile ittifak kurarak Haçlı güçleri ile mücadele etmiş ve başarılar elde etmiştir. Bununla birlikte kuzey bölgesinde potansiyel bir tehdit olarak görülen Gürcülere karşı mücadele vermiştir. Ebulkasım bey sadece Erzurum sathında değil, Erzincan bölgesi üzerinde de etkiler bırakmış bir isimdir. Osman Turan Ebulkasım'ın Erzurum ve Erzincan tarihinde derin izler bırakan bir isim olduğunu vurgulamakta Erzincan ve Kemah üzerinden Anadolu'daki seferlerde aktif yer aldığını ifade etmektedir.⁶¹

Ebulkasım'ın 1102'de ölümü sonrası yerine Emir Ali Bey geçmiştir. Emir Ali Bey, Ebulkasım'ın oğludur. Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın ölümü sonrasında başlayan iç karışıklıklar döneminde Melik Ali Bey ciddi zorluklar ve sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Merkezi yönetimdeki taht kavgalarının olduğu bu dönemde Ali Bey, Muhammed Tapar'ı desteklemiş ve ona iltihak etmiştir. Ali Bey bu dönemde devletin iç mücadeleleri ortasında kalmış ve Gürcülerin kuzeyden gelen saldırıları karşısında başarısız olmuştur. Erzincan Ali Bey döneminde, Gürcü saldırılarına karşı destek

---

⁵⁹ Osman Turan 2017, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 48; Osman Gürbüz, *Saltuklular*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002), 57-58.

⁶⁰ Gürbüz, *Saltuklular*, 62-63.

⁶¹ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 4-5.

birliklerinin gönderildiği önemli bir merkez olarak öne çıkmış, ancak bu destekler de Gürcülerin bölgedeki yayılışını engelleyememiştir.⁶²

Melik Ali Bey'in ölümü sonrasında Ziyaeddin Gazi b. Saltuk başa geçmiştir. Bu dönemde Saltuklu Beyliği gücünü arttırmış ve bölgede etkili bir yönetime kavuşmuştur. Sadece yönetsel anlamda değil, aynı zamanda tarihi, kültürel ve sanatsal anlamda Erzincan-Erzurum bölgelerinde önemli eserler bırakmışlardır. Beyliğin hâkimiyet alanı Trabzon ve Erzincan dolaylarına kadar genişlemiş ve Gürcülerin bölgedeki hâkimiyet arayışı geriletmiştir.⁶³

Saltuklu Beyliği Anadolu Selçukluların bölgede hâkimiyeti ele alması süreci neticesinde bu ülkeye katılmak durumunda kalmıştır. Saltuklular döneminde önemli kültür ve ticaret merkezlerinden biri hâline gelen İran kervan yolu olan Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri ve Konya hattı ticari ve stratejik öneme sahip bir bölge olmuştur. Özellikle Erzincan Saltuklularının Doğu bölgelerindeki çok yönlü faaliyetleri neticesinde önemli bir merkez haline gelmiştir. Saltuklular döneminde tarihi nitelikteki eserler özellikle Erzurum dolaylarında gelişmiştir. Ancak bu durum sadece Erzurum'u etkilememiş Erzincan'ın tarihi gelişimine de dolaylı katkılar sunmuştur.⁶⁴

2.4.2. Diğer Beylikler ve Anadolu'daki Etkileri

Saltuklu Beyliği'ni Erzincan üzerindeki yakın etkisi sebebiyle müstakil şekilde değerlendirilmiştir. Anadolu'da ilk beylikler döneminde Danişmentliler, Artuklular, Selçuklular ve Çaka Beyliği hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında şu hususlar vurgulanabilir;⁶⁵

- Artuklular, Van Gölü'nün güney doğu bölgesi ve bugünkü Güney Doğu Anadolu coğrafyasında konumlanmıştır. Artuklular Güney Doğu Anadolu'nun tarihi ve kültürel gelişiminde köşe taşı hüviyetine sahip bir beyliktir.

---

⁶² Gürbüz, *a.g.e.* 70-73.

⁶³ Gürbüz, *a.g.e.* 73.

⁶⁴ Turan, *a.g.e.* 93.

⁶⁵ Bezer, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, 12-19.

- Danişmentliler, Orta Anadolu coğrafyasında, Çorum, Amasya, Tokat kuzey hattı, Maraş, Malatya Elbistan güney hattı, Kırşehir batı hattında hüküm sürmüştür. Dolaylı olarak Erzincan bölgesi üzerinde etkileri olduğu ifade edilebilir.⁶⁶
- Anadolu Selçukluları, Orta Anadolu ve Güney Anadolu coğrafyasında geniş bir alana hükmetmiştir. Anadolu Selçuklular Mengüceklilerden sonra Erzincan'a hakim olan yönetimdir. Ayrıca birinci beylikler döneminde diğer beylikler üzerinde hakimiyet tesis eden ve Anadolu'nun fethini tamamlayan Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı'ya geçiş öncesi Erzincan üzerinde Türk-İslam medeniyetinin tesisini sağlayan ana aktör olmuştur.⁶⁷
  - Mengücekliler ise Erzincan ve çevre bölgelere yerleşmişlerdir. Mengüceklilerin bulunduğu konum Türklerin Anadolu'ya ilk giriş coğrafyası ile iç içe olup kuzeyinde Trabzon Rum İmparatorluğu bulunması sebebiyle kritik öneme sahiptir. Erzincan'ın Ortaçağ tarihinde Mengüceklilerin yeri diğer devletlere ya da otonom yönetimlere göre daha ayrıcalıklıdır. Bu ayrıcalığın temelinde Mengüceklilerin doğrudan Erzincan bölgesini merkez alarak kurulmuş olması yatmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Mengücek Beyliği ayrı bir başlık altında incelenmiştir.⁶⁸

---

⁶⁶ Abdülkerim Özeydin, Anadolu Türk Devletleri, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 8, Çağ Yayınları, İst. 1988, 123.

⁶⁷ Bezer, *a.g.e.* 15.

⁶⁸ Bezer, *a.g.e.* 16.

Harita 4: Birinci Beylikler Dönemi Hâkimiyet Alanları⁶⁹

⁶⁹Birinci Beylikler Dönemi, Erişim 15 Ocak 2018 <http://www.guncelakademi.com/fotograf-534--ilk-turk-beylikleri-nelerdir->

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENGÜCEKLİLER DÖNEMİ ERZİNCAN TARİHİ

3.1. MENGÜCEKLİLERİN KURULUŞU, GELİŞİMİ VE YÖNETİCİLERİ

Mengücek Beyliği, 1071 ile 1277 yılları arasında Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar bölgesinde hüküm sürmüş olan bir Türk beyliğidir. Erzincan'ın Ortaçağ tarihi açısından kritik öneme sahip olan Mengücek Beyliği, Anadolu'nun Türkleşmesi ile birlikte bölgede hüküm süren ve her alanda önemli etkiler bırakan bir beyliktir. Mengücek Beyliği Türk soyundan gelen ve Oğuzlardan olan bir geçmişe sahiptir.⁷⁰

Ancak Oğuzların hangi boyundan olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur.⁷¹ Mengüceklilerin kurucusu olan Mengücek Gazi, Sultan Alparslan'ın ordusunda yer alan bir komutan ve Türkmen Beyi-Meliki olarak bilinmektedir.⁷² Mengücek Gazi'nin soyunun Anadolu'ya yönelen Kayı boyu olma ihtimalini vurgulayan Kaya, özellikle bu dönemde elde edilen yazıları ve eserlerden bu çıkarımda bulunmaktadır.⁷³

Mengücekliler Beyliğinin kuruluş süreci Malazgirt Zaferinden sonra ikta sistemi ile Mengücek Bey'e Erzincan-Kemah bölgesinin verilmesiyle gelişmiştir. Vassal bir yönetim ile kurulan Mengücekliler iki asra yaklaşan bir süre Erzincan bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. Mengücekliler Beyliğinin kuruluş tarihi konusunda kaynaklarda 1072 ve 1080 tarihleri ileri sürülmekle birlikte, Malazgirt zaferi sonrasında Mengücek Beyin bölgeye yerleştiği yönündeki yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır.⁷⁴ Bu konuda Ali Öngül, Mengücekliler Beyliğinin kuruluşunu 1072 olarak esas almış ve Malazgirt seferi sonrasında bölgede beylik yönetimlerine geçiş olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

---

⁷⁰Tarhan, *Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler*, *Türkler I*, 597-610

⁷¹Kaya, *Mengücek Beyliğinin Kuruluşu ve Beyliğin Bölgedeki Türkleşmedeki Rolü*, 149.

⁷²Kaya, *a.g.e.* 149.

⁷³Kaya, *a.g.e.* 149-150.

⁷⁴Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), 246.

⁷⁵Ali Öngül, "Mengücekliler", Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca (Ed.), *Türkler Cilt. 6*, (775-792), (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002), 775.

Mengüceklilerin bölgeye yerleştikleri döneme ait ve Erzincan'da yer alan bazı eserlerde Mengücek Bey hakkında bilgilere rastlanmaktadır. Bu bilgiler içerisinde Mengücek Gazi'nin adil ve hakkaniyetli bir yönetici olduğu belirtilmekte, ayrıca Sultan Alparslan'ın komutasında Doğu bölgelerinde birçok seferde yer aldığı ifade edilmektedir.⁷⁶ Mengücek Beyin Alparslan komutasında fetihlere katılması ve bu fetihlerde ön plana çıkması, kendisine Erzincan bölgesinin verilmesinin temel sebebi olarak görülmektedir.⁷⁷

Yukarıda belirtilen Mengücekliler Beyliğinin kuruluş süreci hakkındaki genel bilgiler ışığında Mengücek Beyliğinin tarihsel gelişimi ve iki asır boyunca Erzincan'da hangi şartlarda ve hangi yöneticilerin kontrolünde hüküm sürdüklerinin ele alınması, Erzincan tarihinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

---

⁷⁶Öngül *Mengücekliler*, 775.

⁷⁷Öngül, *a.g.e.* 775-776.

Harita 5: Mengücekli Beyliğinin Erzincan ve Yöresindeki Konumu⁷⁸

3.1.1. Mengücek Gazi Dönemi ve Erzincan'da Mengücekli Beyliğinin Kuruluşu (1071-1118)

Mengücek Beyliğinin kurucusu olan Mengücek Gazi, Malazgirt savaşında ön planda olan komutanlar arasında olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, hemen hemen tüm kaynaklarda bu seferde yer aldığı vurgulanmaktadır. Alparslan tarafından Doğu Anadolu bölgesinde Fırat Nehri'nin kuzey bölgelerini fethetmekle görevlendirilmiş ve bunu başardıktan sonra Kemah-Divriği-Erzincan-Şebinkarahisar bölgesi kendisine bırakılmıştır.⁷⁹ Mengücek Gazi Beyin Erzincan yöresine gelişi ve bu bölgede beyliğini kurması konusunda Zahîreddin Nişâbü'rî, Mengücek Gazi'nin Malazgirt savaşında yer alan beylerden olduğunu, savaştan sonra Sultan Alparslan tarafından Anadolu'nun fethi

⁷⁹ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 246.

sürecinde görevlendirildiğini ve Erzincan, Divriği, Kemah, Şebinkarahisar bölgesinin kendisine ikta olarak verdiğini ifade etmektedir.⁸⁰

Mengücek Gazi'nin bölgeye gelişi konusunda İbn-i Bibi'nin yaklaşımı ise farklı yöndedir. Bibi Mengücek Gazi'nin Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman b. Kutalmış'ın beylerinden biri olduğunu ifade etmekte, Oğuzların Kayı, Bayat, Karaevli veya Alkaevli boylarından birine mensup olduğunu vurgulamaktadır. Mengücek beyin isminin geçtiği eserlerdeki bilgilere bakıldığında Mengücek soyunun Türklerin öne çıkan bir silsilesinden geldiği ve bu nedenle Selçuklu hânedanı nezdinde itibar gören bir aile olduğu ifade edilmektedir.⁸¹

Erzincan'ın Kemah ilçesi kuzeybatı bölgesinde yer alan ve Melik Gazi'nin olduğu ifade edilen bir kümbette Farsça'ya ait olduğu anlaşılan ve Mengücek Gazi hakkında olduğu değerlendirilen kitabelerde kendisine yönelik övücü sözlere yer verildiği belirtilmektedir;⁸²

Âlim, âdil, ülkeler fetheden, halkın sığınağı; Erzurum, Erzincan, Kemah ile Diyarbekir vilâyetlerini ve kalelerini alan, dinsizlerin ciğerlerini dağlayan, boyunlarını kılıçla vuran, Arslan yaratılışlı padişah, ya da böyle bir padişah (Alp Arslan)'a mensup Mengüçük Gazi. Allah rûhunu şâdeylesin, kabrini nurlandırın, günahlarını bağışlasın ve Na'im cennetlerinde konuklasın.

Mengücek Gazi'nin cesareti ve yiğitliği konusunda yukarıda belirtilen örnekte olduğu gibi çeşitli anlatılar bulunmaktadır. Mengücek Beyin zaman zaman Danişmendlilerle bazen de kendi birlikleriyle bölgede Gürcülerle ya da Abhazyalılarla mücadele ettiği ifade edilmektedir.⁸³

Divriği Ulu Cami'de yer alan kitabelerde Mengücek Bey ile ilgili Tekin, Tugrul, Kutluk, Alp niteliğinde unvanlara yer evrilmesi, onun Oğuz beylerinden gelen bir geçmişe sahip olduğunu işaret ettiği vurgulanmaktadır. Divriği'deki Site Melek türbesi

⁸⁰ M. Halil Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 76.

⁸¹ İbn Bibi, El-Evami'rü'l-'Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-'Ala'iyye Selçukname, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih, (Ankara: Kurumu Yayınları, 2014), 32.

⁸² Öngül, a.g.e.775.

⁸³ Öngül, a.g.e. 775.

kitabelerinde ise “el-Merhum, es-Sa’îd, eş-Şehîd, el-Gazi” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Mengücek Gazi’nin bu unvanları almasında onun bölgedebirçok savaşta kahramanlıklarıyla öne çıkması sebep gösterilmektedir.⁸⁴

Mengücek Gazi ilk dönem Anadolu beyleri ile aynı şekilde halk arasında yüksek seciyeli ve manevi kişiliği olan birisi şeklinde değerlendirilmiştir. Halk arasında Mengücek Gazi’yi evliya olarak görülmesi, onun sadece savaşçı kişiliğinden değil, manevi bir lider pozisyonunda olmasından ileri geldiği ifade edilmektedir. Mengücek Gazi ile ilgili bu durum bölgedeki sözlü ve yazılı anlatılarda sıklıkla dile getirilen bir durumdur.⁸⁵

Mengüceklilerin ilk başkentinin Kemah olduğu yönündeki güçlü iddiaların temelinde Mengücek Gazi ve çocuklarına ait türbelerin bu bölgede bulunması gösterilemektedir. Mengücek Gazi hakkında bu türbede şehid ünvanının yer alması onun bir seferde şehit olduğu yönündeki düşünceleri kuvvetlendirmektedir.⁸⁶

Mengücek Bey sadece beyliğinin kurulması ve yönetimi ile ilgilenmemiş, döneminde Erzincan’da önemli kültürel eserlerin yapılmasının da temelini hazırlamıştır. Bu bağlamda Erzincan bölgesindeki Türk-İslam kültüründe köklü yere sahip kümbetler bu dönemde oluşturulmuştur.

3.1.2. Melik İshak Dönemi ve Erzincan’da Mengüceklî Beyliğinin Gelişimi (1118-1142)

Mengücek Gazi beyliğinin kuruluşu ve yönetiminde öncelikli öneme sahiptir. 1118 olarak tahmin edilen ölüm tarihinden sonra yerine oğlu Melik İshak geçmiştir. Melik İshak babasının yoğun şekilde yerleşim yeri haline getirmeye çalıştığı Erzincan yöresi ile yetinmeyip güney batı bölgesi olan Malatya’ya yönelmiştir. Melik İshak’ın bu girişimi Türk beylikleri arasında ciddi sorunlar yaşanmasına yol açarken, bölgedeki beylik sisteminin kendi içinde bir güç mücadele alanının dönüştüğünü de göstermiştir.⁸⁷

---

⁸⁴Necdet Sakaoğlu , *Türk Anadolu’da Mengücekoğulları*, (İstanbul: Yapi Kredi Yayinlari, 2005), 33-37.

⁸⁵ Öngül, *a.g.e.*776.

⁸⁶ Sakaoğlu, *Türk Anadolu’da Mengücekoğulları*, 37.

⁸⁷ Öngül, *a.g.e.* 776.

Melik İshak'ın Malatya bölgesine saldırmasının arka planında Birinci Kılıçarslan'ın eşi Ayşe Hatun'un Kılıçarslan'ın ölümü sonrası Belek Gazi ile evlenmesine duyduğu tepkiye bağlı olarak bu bölgeye saldırmıştır. Nitekim Melik İshak Ayşe Hatun ile evlenerek bölgedeki gücünü tahkim etmeyi istemektedir. Belek Gazi ile karşı karşıya gelen İshak, Belek Gazi'nin askeri birliğinin güçlü olması sebebiyle bu saldırısını sürdürememiştir. Bölgede ciddi şekilde daralma yaşayan Melik İshak, öncelikle Erzincan'a yönelmiş ve sonrasında Trabzon Rum devleti yönetiminden yardım istemiştir.⁸⁸

Bu yardım teklifini kabul eden Trabzon Valisi Gabras'ın önemli sayıda askeri birliği bulunması, Belek Gazi'nin İshak'a karşı mücadelesini zora sokmuştur. Bu ittifak karşısında Belek Gazi'de Danişmend beyliğinden Melik Gazi'den yardım almıştır. Bu iki ittifak mücadelesinin neticesinde Danişmendli Beyliği ile Belek Gazinin ittifakı başarılı olmuş ve İshak ile Gabras esir alınmıştır. İshak Danişmend Beyi Melik Gazi'nin damadı olması sebebiyle kurtulurken, Gabras ise fidye karşılığında serbest bırakılmıştır.⁸⁹

Melik İshak'ın Danişmendliler tarafından serbest bırakılması Belek Gazi'nin tepkisini çekmiş ve bu durum Belek Gazi ve Melik Gazi arasındaki ittifakın neticelenmesine yol açmıştır. Beylikler arasındaki bu mücadele aslında bölgedeki gayrimüslim yönetimler için önemli bir avantaj haline gelmiştir. Danişmendlilerle Trabzon Rumlarına yönelik seferin bu ittifakın bozulması neticesinde iptal edilmesi beylikler arasındaki mücadelenin oluşturduğu olumsuz neticeler olarak nitelendirilebilir.⁹⁰

Melik İshak, bu ittifak mücadelesinden sonra uzun süre kayınpederi Dânişmendli Melik Gazi'nin kontrolü altına girerek kendisinin ve beyliğinin varlığını sürdürmüştür. İshak Mengücekli Beyliğinde 25 yıl hüküm sürdükten sonra 1142 yılında ölmüştür.⁹¹

İshak'ın ölümü sonrasında Mengücekliiler içinde buldukları daralma sürecinden çıkış yolu aramışlar, ancak bu süreçte Danişmendlilerin Kemah bölgesini zapt etmeleri

---

⁸⁸ Öngül, *a.g.e.* 776.

⁸⁹ Öngül, *a.g.e.* 776.

⁹⁰ Öngül, *a.g.e.* 776.

⁹¹ Sakaoğlu, *a.g.e.* 41.

Mengücekliler açısından ciddi bir sorun haline gelmiş, Danişmend Beyi Muhammed'in ölümüyle ve Kemah'ın geri alınmasıyla bu sorun bir nebze çözülmüştür.⁹²Faruk Sümer, Mengücek tarihinin ilk dönemleri üzerine yaptığı araştırmalarda bu alanda Süryani Mihail'in kayda değer incelemeler yaptığını belirtmektedir. Mihail'in tespitlerine göre 1151 yılında Erzincan Beyinin kızı tarafından boğulduğunu ve sonrasında kocasının beyliğin başına geçtiğini ifade etmektedir. Bu olay aslında İshak Beyin ölümü sonrasında da Mengücek beyliğinde taşların yerine oturmadığını göstermektedir.⁹³

Mengücekliler tarihi Erzincan ve çevresinde şekillenen bir gelişime sahiptir. Bu kapsamda Mengücek beyliği iki ana dönemden oluştuğu söylenebilir. Birinci dönem yukarıda belirtilen Mengücek bey ve İshak beyin yönetiminde olduğu ve Erzincan merkezli yönetimdir. İkincisi ise İshak Beyin ölümü sonrasında Kemah-Erzincan Mengüceklileri olarak ifade edilebilir. Ancak Mengücekliler, 1142 yılında İshak'ın ölümü sonrası Kemah-Erzincan ve Divriği olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Bu nedenle iki dönemde değerlendirilmesi gereken Mengücekliler üç boyutta ele alınabilir.⁹⁴

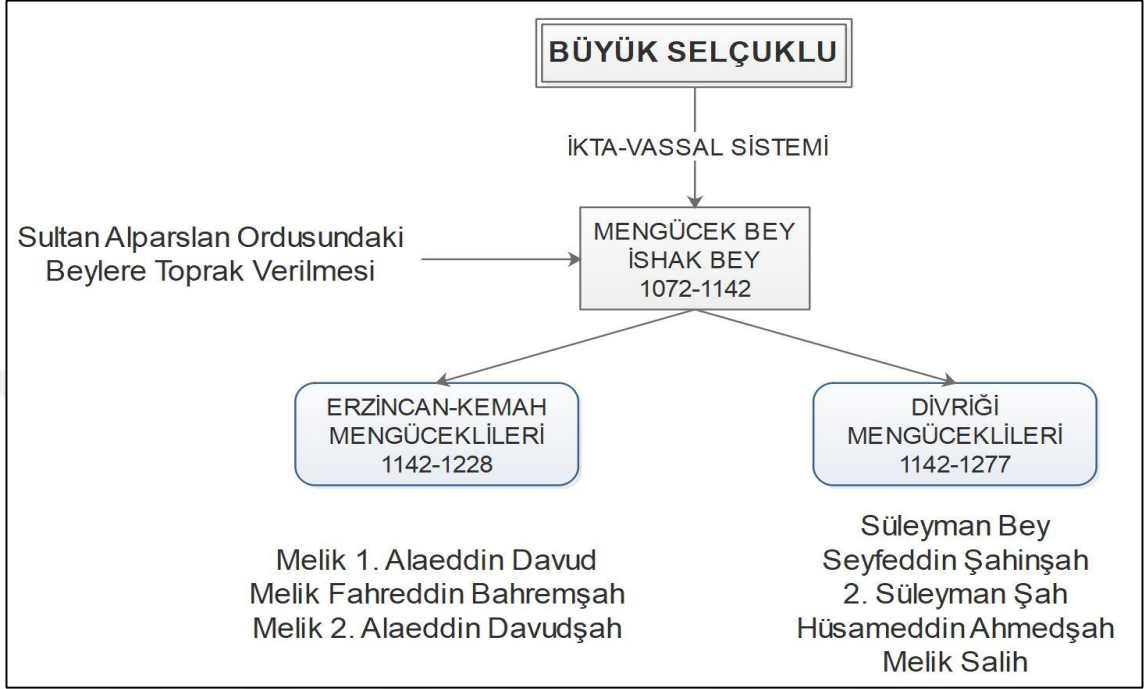
---

⁹² Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1990), 4.

⁹³ Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, 5-6.

⁹⁴ Sümer, *a.g.e.* 6.

Şekil 2: Mengücek Beyliği Emirleri ve Beyliğin Dönemleri

Birinci dönemde Mengücek Bey beyliğinin kuruluşu, gelişimi ve belirli bir güce ulaşmasını sağlarken, veliahttı olan İshak beyin yayılcı politikası ya da diğer beyliklerle içine girdiği kısır mücadeleler, Mengüceklilerin ciddi bir fetret dönemine girmesine yol açmıştır. İkinci döneme bu şartlar altında giren beylik, 1142 yılında Kemah-Erzincan ve Divriği olmak üzere iki kola ayrılmıştır.⁹⁵

3.1.3. Kemah-Erzincan Mengüceklileri Melik I. Alâeddin Davud Dönemi

(1142-1162)

İshak'ın ölümünden sonra Mengüceklilerin Kemah-Erzincan kolunun başına geçen Alaeddin Davud hakkında literatürde yeterli bilgi bulunmamakla birlikte Danişmendlilerin Kemah'ı işgal etmesi sonrasında, bu bölgede otoriteyi yeniden tesis etmeye çalıştığı düşünülebilir. Alaeddin Davud, Anadolu Selçuklu hükümdarı 2.

⁹⁵ Sümer, a.g.e. 4.

Kılıçarslan'a yakın politika izlemesi sebebiyle Dânişmendli Yagıbasan tarafından 1162 yılında öldürülmüştür.⁹⁶

3.1.4. Kemah-Erzincan Mengücekleri-Melik Fahreddin Behramşah (1162-1225)

Süleyman Davud'un öldürülmesi sonrası yerine oğlu Fahreddin Behramşah geçti. Mengücek Hânedanı Melik İshak'ın ölümünden sonra iki kola ayrılmış ve bu durum beyliğin gücünün dağılmasına neden olmuştur. Beyliğin güçsüz olması, Anadolu'da beylikler arasında güç mücadelelerinin yaşandığı bir süreçte büyük bir risk olarak değerlendirilmiştir. Bu şartlar altında bölgede güçlü bir ittifaka bağlı olmanın tek seçenek olması, Mengüceklilerin Anadolu Selçuklu Sultanı 2. Kılıçarslan Dânişmendlileri ortadan kaldırdığı gibi Mengücek Beyliği'ni de nüfuzu altına almıştır. Ancak bu dönem Mengücekler için bir huzur ve refah dönemi oldu. Behramşah II. Kılıçarslan'ın damadı olmasıylaiki hânedan arasındaki ilişkiler iyi yönde gelişmiştir.⁹⁷

Behramşah 1161 yılında Türk beylerinin Gürcülere karşı düzenlediği sefere katılmış, bölgede Türklerin varlığını koruyacak nitelikte askeri ve siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. İshak Beyin yayılmacı politikalarından çok diplomasiyi seçen Behremşah'ın öne çıkan faaliyetlerinden biri de kayınpederi II. Kılıçarslan ile oğlu Sivas meliki Kutbeddin Melikşah arasında 1188 yılında gerçekleşen mücadelede arabuluculuk yapmasıdır. İki tarafı uzlaştırmak için girişimde bulunan Behramşah, Konya bölgesinegiderek bu anlaşmazlığın kaynağı olan vezir İhtiyâreddin Hasan'ı tutuklatıp Sivas'a göndermek için sultanı ikna etti. Bu ve benzeri nitelikteki girişimleri ile bilinen Behramşah bölgede denge siyasetini oluşturmaya çalıştığı ifade edilebilir.⁹⁸

Mengüceklerle Anadolu Selçukluları arasındaki bu olumlu ilişkiler Rükneddin II. Süleyman zamanında da önemli ölçüde devam etti. Fahreddin Behramşah 1202 yılında Süleyman Şah'ın Gürcistan seferinde yer aldı. Fakat Selçuklu kuvvetlerinin mağlubiyeti

---

⁹⁶ Öngül, *a.g.e.* 776-777; Sümer, *a.g.e.* 8-10.

⁹⁷ Mustafa Kafalı, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, (İstanbul: Berikan Yayınevi, 2013), 13.

⁹⁸ Öngül, *a.g.e.* 778; Kaya, *a.g.e.* 148.

ile sonuçlanan savaşta Behramşah esir düştü. Behramşah bu sefer sırasındaki başarıları sebebiyle “Gazi” unvanına lâyık görüldü.⁹⁹

3.2. MENGÜCEKLİLER BEYLİĞİ DÖNEMİNDEKİ ERZİNCAN

Mengücek Beyliği döneminde Erzincan üzerinde yönetsel anlamda yukarıda belirtilen yöneticilerin/beylerin politikaları ve tahta geçiş mücadeleleri ön plana çıkarken, şehrin genel iskânı üzerinde önemli değişiklikler yapmışlardır. Türklerin Anadolu’ya geldikleri ilk dönemde göçebe toplum yapısı sebebiyle kısa vadeli köklü bir değişim olduğu söylenemez. Daha çok Türklerin (Mengüceklilerin) Erzincan’ın belirli mahalle ve köylerinde geçici iskân alanları oluşturdukları, bu yerlerin isimlerini Türkleştirdikleri ve zaman içerisinde şehrin geneline yayıldıkları düşünülmektedir.¹⁰⁰

Türklerin iskân ettikleri ve özellikle Anadolu’daki köy isimleri değerlendirildiğinde Selçuklu beylikleri tarafından verilen isimlerin nitelikleri daha rahat anlaşılabilir. ¹⁰¹ Mengücek Gazi Anadolu’ya Malazgirt Seferi sürecinde geldiğinde Türkistan coğrafyasında parçalı halk gruplarını kendi ekseninde toplamış bir şekilde bölgeye gelmiştir. Mengücek hanedanlığı Doğu Anadolu’ya intikal ettiklerinde, özellikle Erzincan çevresinde şehirler büyük ölçüde harap olmuş, bakımsız bırakılmış ve tarlalar terkedilmiş bir şekildedir. Ayrıca bölgede uzun süreli yaşanan çatışmalar, göçler nedeniyle nüfusun önemli bir kısmı azalmıştır. ¹⁰² Mengüceklilerin bölgeye gelişi ile birlikte nüfus alanında önemli bir artış süreci başlamış, lokal bölgelerde başlayan mahalli şehir düzenlemeleri zaman içerisinde genele doğru yayılmıştır. Bununla birlikte Mengücek beyliği Erzincan’da kendi bürokratik yapısını oluşturmaya başlamış, bu

---

⁹⁹Öngül, a.g.e. 778; Kaya, *Başlangıcından 1071’e Kadar Türklerin Anadolu’ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme*, 149.

¹⁰⁰ Kafalı, *Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi*, 7.

¹⁰¹ Selçuklular Tarafından Verilen Köy İsimlerine Örnek Olarak; Afşin, Arslan Apa, Demirtaş, Kara Arslan, Artova, Sandıklı, Kocaeli, Konur Alp, Hacı Bektaş, Seyit Gâzi, Seydişehir, Geyikli, Etimesgut, Emir Sultan. Konu hakkında Bknz. Mustafa Kafalı, *Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi*, 2013, 7-8.

¹⁰²Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehrinin Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Vakıflar Dergisi*, 7/1 (İstanbul 1978): 58.

bağlamda sivil ve askeri bürokrasi, alim, şair, mutasavvıf, doktor, müderris ve sanatkarların yetişmesinde ön açıcı olmuşlardır.¹⁰³

Mengücekliler döneminde yerleşilen köylerin genel itibariyle ticaret alanları ya da şehir merkezine yakın bölgelere iskân edilmiştir. Bu durum göçebe kültürden gelen Mengüceklilerin tedrici şekilde şehirleşme aşamasına geçmelerine katkı sunarken, kendi kültürel, bürokratik, yönetsel ve sosyal değerlerini de bölgeye kanalize etmelerine kapı aralamıştır.¹⁰⁴

Zamanla göçebe toplumsal yapı şehirli meskun toplumsal yapıya dönüşürken, kırsalda kalan bazı göçebe Türkmenler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Göçebeliğini sürdüren toplumlar özellikle hayvancılık alanında beyliğini ihtiyacını karşılamışlardır. Ancak göçebeler ile şehirleşen Mengücek toplumu arasında yaşanan toplumsal yaşamdaki uyumsuzluklar ve göçebelerin günlük şehir yaşamına zarar verdikleri düşüncesi, bu göçebelerin özellikle sınır bölgelere yerleştirilmelerine yol açmıştır.¹⁰⁵

Mengücekliler döneminde genel anlamıyla Erzincan'da sosyal hayat belirli bir dengeye oturmaya başlamış, şehirleşme, tarım arazilerinin düzenlenmesi, siyasal alanda belirsizlik sürecinin normalleşmeye evrilmesi, kültürel anlamda ise Türkmenlerin izlerinin ortaya çıkışı Mengüceklilerin bölgeye yerleşmesiyle şekillenmiştir.¹⁰⁶ Mengüceklilerin genel anlamda Anadolu'daki diğer vilayetlere yönelik kapsamlı bir yayılma politikası izlememeleri özellikle Erzincan üzerinde odaklanmalarını sağlamıştır.¹⁰⁷

Bu kapsamda İbn Batuta Mengüceklilerin daha çok sanat ve kültür alanında Erzincan şehir yapısını şekillendirdiklerini ifade etmiş, yayılmacı bir siyasi politikadan uzak durduklarını belirtmiş, bu durumu bölgede yapmış olduğu seyahatlerdeki gözlemlerine dayanarak ifade eden Batuta ayrıca dokumacılığın da bölgede gelişmiş

---

¹⁰³ Kuban, *Anadolu-Türk Şehrinin Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gözlemler*, 58.

¹⁰⁴ Necmuddin-i Daye, *Sufilerin Seyri Mirsadu'l-İbad*, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), 345.

¹⁰⁵ Fuat Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 49-52.

¹⁰⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, (Ankara: Ötüken Neşriyat, 2009), 285.

¹⁰⁷ Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, 11.

olduğunu ifade ederek ticari ürünlerin gelişiminde Mengüceklilerin etkisi olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁸

Mengücekliler döneminde Erzincan’da yaşanan siyasi, sosyal, kültürel, mimari ve ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde, Erzincan’ın tarihi geçmişi ve özellikle Mengücekliler devrindeki gelişmeleri hakkında önemli çıkarımlar yapılabilir. Bu kapsamda aşağıda Mengücekliler devrinde Erzincan’da siyasi, sosyal, kültürel, mimari ve ekonomik gelişmelere yer verilmiştir.

3.3. SİYASİ YAPI

Erzincan’da siyasi tarihin gelişiminde Mengüceklilerin ayrıcalıklı bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Erzincan’ın Emeviler döneminden itibaren tedrici şekilde İslamlaşması, bölgedeki siyasal hayat üzerinde İslam medeniyetinin etkilerinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Ancak bölgede gerek Hristiyan unsurların varlığını devam ettirmesi, gerekse lokal yönetimler arasındaki güç mücadeleleri siyasal anlamda belirgin bir sürecin oluşmasını engellemiştir.¹⁰⁹

Mengücek hanedanının Malazgirt seferi ile birlikte bölgede aşama aşama hüküm sahibi olmaya başlamalarıyla birlikte İslamiyet’in siyasal alandaki etkisinin yanında Türklerin de bu alana etki gösterme süreci başlamıştır. Her ne kadar Doğu bölgeleri tarihinde oryantalist literatür Mengücekliler üzerine yoğunlaşmamış olsalar da, tarihi açıdan reel politik üzerinde Mengüceklilerin etkisi yadsınamaz bir yere sahiptir.¹¹⁰

Mengücek Gazi, beyliğin kurucusu olarak Erzincan üzerinde siyasi hâkimiyeti hem askeri başarıları ile hem de bölgedeki düzensiz siyasi ilişkileri belirli bir seyir kapsamına sokmasıyla sağlaması, bu beylik dönemindeki temel siyasi gelişmedir. Mengücek Gazi döneminde Erzincan’da siyasi gelişmelerin merkezinde Kemah’ın olduğu ve bu beldenin Mengüceklilerin yönetim faaliyetleri anlamında merkez noktalardan birisi

---

¹⁰⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Ayku, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 344.

¹⁰⁹ Ali Kemali, *a.g.e.* 68.

¹¹⁰ Ali Kemali, *a.g.e.* 68.

olduğu, burada bulunan Mengücekli yönetici ve siyasilerin mezarları ve kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹¹¹

Mengücek Gazi'nin siyasi olarak Erzincan bölgesinde belirli bir siyasi dengeyi oluşturması, bu beyliğin Erzincan'daki önemini arttırırken, Mengücek Gazi'den sonra başa geçen Melik İshak'ın Mengüceklilerin lokal alanda faaliyet gösterme politikalarına rağmen Malatya bölgesine yönelmesi ve yayılcı bir politika izlemesi üzerine Trabzon Dükalığı, Danişmendliler ve Mengücekliler arasında zaman zaman tarafların ve ittifakların değişmesine yol açacak ölçüde mücadele süreci başlamıştır.

Bu mücadele sürecinin neticesinde Melik İshak'ın Trabzon Dükalığı ile ittifak yapması ve bölgesel politik dengelerin bozulması, Mengüceklilerin siyasi anlamda sağladıkları denge sürecini ıskata uğratmış ve Erzincan üzerindeki hâkimiyetlerini sınırlandırmıştır. Bu durum Mengüceklilerin yeni kollara bölünmesinin de kapısını aralamıştır.¹¹²

Mengücekliler devrinde siyasi gelişmeler üzerinde özellikle evliliklerin önemi, dönemin diğer yönetimlerinde olduğu gibi etkili bir unsur olarak öne çıkmıştır. Ayşe Hatun (Malatya bölgesi) I. Kılıçaslan'ın eşi olarak bölge siyasetinin şekillenmesinde önemli bir isimdir. Ayşe Hatun ile Belek Gazi'nin evliliği özellikle Melik İshak açısından önemli bir travma olması, Melik İshak'ın Malatya'ya yönelik açılım gayretlerinin tetikleyici unsur olmuştur.¹¹³

Mengücekliler devrinde Melik İshak sonrası Kemah-Erzincan Mengüceklilerinin oluşmasıyla bölge siyasetinde yeni bir dönem başlamış ve Kemah-Erzincan Mengüceklilerinin yöneticileri olan Melik I. Alaaddin Davud (1142-1162), Melik Fahrettin Behramşah (1162-1225), Melik II. Alaeddin Davudşah (1225-1228) yönetimleri ile bu dönem politikaları şekillenmiştir.¹¹⁴ Bu dönemin başından itibaren Mengücek beyleri tamamen dağılma endişesi sebebiyle II. Kılıçaslan'ın kontrolü ve himayesi altına

---

¹¹¹ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, 246.

¹¹² Osman Turan, *a.g.e.* 39.

¹¹³ Osman Turan, *a.g.e.* 286.

¹¹⁴ Münecimbaşı Ahmed B. Lütfullah, *Camii'd-Düvel Selçuklular Tarihi I*, İstanbul:Kabalıcı Yayınları, 2017), 210-220.

girmeyi kabul etmişlerdir. Aksi takdirde Danişmendliler gibi ortadan kalkma riski ile karşı karşıya kalacaklarını düşünmüşlerdir.

Mengücekliler her ne kadar bu süreçte siyasal anlamda müstemleke pozisyonunda kalsalar da Mengücek halkı bu dönemde bolluk, refah ve huzur içerisinde yaşamışlardır.¹¹⁵ Bu normalleşme ve refah döneminin arka planında bölgesel anlamda durgunlaşan siyasetin etkisi olmakla beraber yukarıda vurgulanan evlilik kurumu-siyaset ilişkisinin de önemli yeri bulunmaktadır.

Bu bağlamda Melik Behramşah'ın II. Kılıçaslan'ın damadı olması, siyaseten olumlu ilişkilerin gelişmesinde etkili bir faktör olmuştur.¹¹⁶ Melik Behramşah'ın siyasi anlamda Mengücekliler ve bölge siyaseti üzerinde bir diğer etkisi ise bölgesel çatışmalar kapsamında arabuluculuk rolünü üstlenmiş olmasıdır. Mengüceklilerin bu dönemde Erzincan ve dolayındaki siyasi gelişmelere normalleşme anlamında sunmuş olduğu katkı özellikle Kemah-Erzincan Mengüceklileri döneminde süreklilik arz eden bir durum olmuştur.¹¹⁷

Mengüceklilerin Kemah kolunun siyasi anlamdaki faaliyetleri ve siyasi sürecinde başta bulunan yöneticilerin ağırlıklı şekilde Selçuklu sultanlarına bağlılıkları Doğu bölgelerindeki siyasi istikrarın sağlanmasında etkili olan bir faktördür. Behramşah yönetimi ile Selçuklular arasında ilişkilerin gelişmesinde Behramşah'ın kızınının Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus ile evlenmesinin etkisi önem taşımaktadır.¹¹⁸

Selçuklular devrinde Anadolu'da ortaya çıkan beylikler sadece sanat, mimari, dini ve fenni ilimler bağlamında gelecek nesillere miras bırakmamışlardır, aynı zamanda siyasi anlamda Anadolu'da gelişecek olan siyaset adamı, yönetici kimliğinin gelişimini de etkilemişlerdir. Bu kapsamda Anadolu beyliklerinde genel anlamda olduğu gibi Mengüceklilerde var olan küçük yaşlardan başlayan yönetim, ilim ve sanatsal alanlardaki eğitim faaliyetleri, seçkin bir yönetici-siyasi sınıfın oluşmasını sağlamıştır. Bu gelenek

---

¹¹⁵ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-'Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-'Ala'iyye Selçukname*, 71.

¹¹⁶ Sümer, *a.g.e.* 17.

¹¹⁷ Sümer, *a.g.e.* 17.

¹¹⁸ Turan, *a.g.e.* 322-324.

Osmanlılara tevarüs eden ve yönetim anlamında asırlar süren bir devamlılığın da kaynağıdır. Bu kapsamda Mengüceklilerin yönetim anlamında belirli bir geleneğin temsiliyetini sürdürdüğü ifade edilebilir.¹¹⁹

Alaeddin Davudşah babası Behramşah'a göre halka yönelik farklı bir tutum içerisine girmiştir. Otoriteyi baskı üzerine kurmayı tercih eden Davudşah Erzincan beldelerinde bulunan emirlerin mallarına el koymuş, bazılarını öldürtürken, bazılarını ise hapsedmiştir. Davudşahın kendi otoritesi altındaki bu tutumu beyliğin içyapısında huzursuzluğa yol açarken, Alaeddin Keykubat'ın Moğol istilası ve Celaeddin Harzemşahın bölgedeki faaliyetlerine karşı Mengücekliler ve diğer Anadolu beyliklerini kontrol altına alma eğilimine girmesi, Selçuklu yönetimi ve Mengücekliler arasında yeniden gerilimli bir sürecin başlamasına yol açmıştır.¹²⁰

Emirler üzerinde baskı kuran Davudşahın bu tutumu karşısında bazı emirlerin Alaeddin Keykubat yönetimi altına girmeleri ve ona biat etmeleri üzerine, Alaeddin Keykubat bu emirler üzerinde Davudşah'ın kurduğu baskıyı, mallarına el koyması gibi işlemleri sonlandırmasını ve iadelerini istemiştir. Davudşah bu isteği yerine getirme konusunda ilk etapta soğuk bir tutum takınmışsa da, olası krizlerin üstesinden gelememe durumuna binaen bu isteği yerine getirme durumunda kalmıştır.¹²¹

Davudşah, beylerinin Alaeddin Keykubat'a sığınmaları karşısında geri adım attıktan sonra ve A. Keykubat'ın isteklerini yerine getirmesine müteakip, Keykubat ile doğrudan temasa geçerek ona bağlılıklarını bildirmiş ve aralarında ahit yapılmıştır. Buna göre Mengücek beyinin Sultana bağlı olması halinde ilişkilerin dengeli olacağı ve pozitif bir seyir izleyeceği belirtilmiş, aksi halde bu ahitnameye aykırı hareketler gerektiği şekilde tecziye edilecektir.¹²²

Davudşah Erzincan'a geri döndüğünde yapılan bu akitle bağlı kalmayarak kendine bağlı emirleri, Selçuklu Sultanı ile yeniden işbirliğine girme ihtimaline karşın Erzurum

---

¹¹⁹Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah, *Camiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 1*, 65.

¹²⁰ Öngül, *a.g.e.* 206.

¹²¹ Öngül, *a.g.e.* 206.

¹²²Tarhan, *a.g.e.* 597-610.

beyi Rüknettın Cihanşah ile ittifak yolunu seçmiştir. Bu yeni ittifak arayışı sağlıklı bir netice vermemiş, aynı zamanda kısa süreli ittifaklar ve karşı karşıya gelme durumlarının neticesinde Selçuklu Sultanı 1228’de Mengüceklilerin Kemah-Erzincan kolunu fethetmiştir.¹²³

Bu süreçten itibaren Erzincan üzerinde siyasi gelişmelerin kontrolü Sultan Alaeddin’in kontrolüne geçmiştir. Sultan Alaeddin siyasi açıdan Erzincan’ı Doğu’dan gelecek olası saldırılara karşı bir üs bölgesi şeklinde kullanmayı, aynı zamanda Rükneddin Cihanşah’ın bölgedeki faaliyetlerini dengelemek için önemli bir nokta olarak değerlendirmiştir.¹²⁴ Alaeddin Keykubat Erzincan’ın idaresi konusunda oğlu II. Gıyasettin Keyhüsrev’e yetki vererek bu bölgenin meliki ilan etmiştir.¹²⁵

II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Erzincan siyasetinin genel ahvali belirli bir denge politikasına evrilirken, Keyhüsrev’in Erzincan Mengüceklileri soyundan Muzaffereddin Muhammed’in kızına talip olması ve yeni bir akrabalık ilişkisi kurulması bu dönemde evlilikler üzerinden yaşanan bir diğer politik gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Bu gelişmenin ardından Muzaffereddin Muhammed Kırşehir’e melik olarak gönderilmiş ve bu bölgede ilim ve kültür faaliyetlerine kendisini adanmıştır.¹²⁶

Kemah-Erzincan Mengüceklileri devrinde siyasi gelişmelerin genel seyrine bakıldığında üç aşamalı bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu aşamaların ilkinde (Behramşah devri) Mengüceklilerin genel anlamda normalleşmiş bir denge siyasetini sürdürmeleri gelmektedir. Bu ilk aşamada özellikle evlilikler üzerinden kurulan bölge siyasetinin etkisi önem taşımaktadır. İkinci aşamada ise Davudşah devrinde bölge beylikleri ve Selçuklu Sultanlığı ile yaşanan gerilimli süreç gelmektedir. Bu süreç Behramşah’ın teşkil ettiği normalleşme sürecini belirli ölçüde ortadan kaldırırken Kemah-

---

¹²³Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah *Camii’-d-Düvel Selçuklular Tarihi 1*, 69-70.

¹²⁴ M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, IV*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 232.

¹²⁵ Turan, *a.g.e.* 296-298.

¹²⁶ İbn Bibi, *a.g.e.* 11.

Erzincan Mengüceklilerinin sonunu hazırlayan bir aşamaya geçişin zeminini hazırlamıştır.¹²⁷

Üçüncü aşamadaki siyasi iklim ise Kemah-Erzincan Mengücek Beyliğinin fiili olarak ortadan kalkmasını sağlayan Alaeddin Keykubat ve II. Gıyasettin Keyhüsrev'in bölgede kontrolü sağlamaları ile gelişen yeniden normalleşme devridir. Mengücek beyliğinin Kemah kolunu sonlandıran Selçuklu Sultanlığı, Erzincan bölgesini ağırlıklı olarak Doğu siyasetinin uç beyliği olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda Doğu'dan gelebilecek riskleri minimize etmeyi hedeflemiştir. Ayrıca Keyhüsrev'in bu dönemde Mazaffereddin'in kızı ile yaptığı gecikmeli evlilik Mengüceklilerin özellikle Orta Anadolu ve Doğu Anadolu Beylikler siyasetindeki etkisi devam etmiştir.¹²⁸

Mengüceklilerin bir diğer kolu olan Divriği Mengüceklileri döneminde Erzincan siyasetinde yaşanan gelişmelere bakıldığında öncelikle siyaseten diğer Mengücek kollarından daha uzun soluklu bir ömre sahip olmuşlardır. Ancak Divriği Mengüceklileri diğer kollara göre daha az bölgesel siyasetin içinde yer almışlar, kendilerini daha çok şehrin imarına, kültürel değerlerine, hastane, türbe, kervansaray gibi imaretlere adanmışlardır.¹²⁹

Divriği'nin coğrafi izolasyonu bu bölgede hüküm süren Mengüceklilerin diğer beyliklerle çatışma yaşamalarına ya da ittifak kurarak farklı beyliklerle mücadele içerisine girmeleri gibi ilişkilerde bulunmaları daha zor olmuştur. Bu durum Divriği Mengüceklilerinin uzun ömürlü olmasına katkı sunmuştur.¹³⁰ Divriği Mengüceklilerinin kuruluşu Melik İshak'ın ölümü sonrası oğlu Süleyman'ın (1142-1175) bu bölgede hüküm sürmesiyle başlamıştır. Süleyman'ın hüküm sürdüğü bu ilk aşamada Divriği Mengüceklileri en güçlü dönemini yaşamışlar, coğrafi izolasyona bağlı olarak istikrarlı bir siyasi süreç geçirmişlerdir.¹³¹

---

¹²⁷ Öngül, *a.g.e.* 668.

¹²⁸ İbn Bibi, *a.g.e.* 65.

¹²⁹ Öngül, *a.g.e.* 668.

¹³⁰ Öngül, *a.g.e.* 668.

¹³¹ Abdülkerim Özaydın, *Mengücekliler*, DGBİT, Ed. H. D. Yıldız, C.8, (İstanbul, 1989), 149.

Süleyman'ın iktidarının sona ermesi üzerine yerine oğlu Şahinşah (1175-1198) geçmiş, Şahinşah'ın devrinde Divriği Mengüceklileri hem siyaseten, hem de kültür, ticaret ve refah açısından önemli başarılar kaydetmişlerdir. Şahinşah kendisini ve Divriği Mengücekliliğini İslam sınırının muhafızı olarak addetmiş, bu bağlamda Erzincan ya da Kemah Mengücekliliği beyliğinin sınır beyliği rolünü kendi coğrafi alanlarında sürdürmüşlerdir.¹³²

Şahinşah devrinde Divriği Mengüceklileri Anadolu Selçuklularına bağlanmıştır. Şahinşah devrinde siyasi anlamda kendisini güvenli bir şemsiye altında tutabilmek için Anadolu Selçuklularına bağlanmaya yönelmiş, bu durum bölgedeki denge siyasetinin sağlanmasına katkı sunmuştur. Şahinşah'ın kendi adına sikke bastırması, bu devirde bölge üzerindeki hakimiyetini yansıtan bir diğer husustur.¹³³ Şahinşah devrinde siyasi gelişmelerin bir diğer boyutu ise özellikle Hristiyanlara yönelik yapmış olduğu etkili savunma ve saldırı hareketleri neticesinde kendisine *Katilü'l-kefere ve'l-müşrikîn* namı verilmiştir.¹³⁴ Bu durum bölgede Hristiyan unsurlarla mücadelenin bölge siyasetindeki önemini yansıtan bir örnektir.

Divriği Mengüceklilerinin en uzun süre yönetimde kalan ve siyasi anlamda Divriği Mengüceklilerinin temel gelişim sürecini şekillendirildiği bu dönemin devamında Şahinşah'ın oğullarından II. Süleymanşah yönetime geçmiştir. II. Süleymanşah'ın siyasi anlamda ne gibi etkiler bıraktığı net bir şekilde bilinmemekle birlikte bu dönemde daha çok Divriği Mengüceklilerinin kültürel anlamda kendisini geliştirdiği konusunda literatürde ortak bir kanı bulunmaktadır.¹³⁵

Divriği Mengüceklilerinin Moğol istilası ve Yassıçemen Savaşın sürecinde yönetimde bulunan Hüsameddin Ahmedşah (1228-1252), II. Süleymanşah'ın oğlu olup, devrinde öne çıkan yerel beylerden birisidir. Döneminde özellikle Moğol istilasına karşı

---

¹³² Sümer, *a.g.e.* 151.

¹³³ Betül Teoman ve Gültekin Teoman, Malatya'da Basılmış Danişmendli ve Anadolu Selçuklu Sikkeleri, *İnönü University International Journal of Social Sciences*, C.5, (İsntabul, 2016), 49-67,

¹³⁴ Osman Turan, *Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri*, Belleten, XII/45 (1948), 99-107.

¹³⁵ Öngül, *a.g.e.* 669.

Divriği kalesinin savunma hatlarını güçlendirmesi, siyasi anlamda ise bölgede denge siyasetini koruması öne çıkan politik boyutlardandır. Selefî II. Süleymanşah'ın paralelinde kültürel faaliyetlere ağırlık vermiştir.¹³⁶ 1252-1277 yılları arasında Hüsameddin Ahmedşah'ın oğlu Melik Salih yönetiminde bulunmuştur. Bu dönemde siyasi anlamda yaşanan gelişmeler konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır.¹³⁷

3.4. SOSYAL YAPI

Mengücekliler devrinde Erzincan'da sosyal yapı konusu özellikle evlilik, şehirleşme, göçebe toplum-yerleşik toplum ilişkisi ya da gelişimi, kadının sosyal statüsü gibi alanlarda şekillenmiştir. Mengüceklilerin üç kolu içinde geçerli olan önemli sosyal ilişkilerin başında evlilik müessesesi gelmektedir. Evlilik bir yönüyle siyasi ilişkilerin geliştirilmesini sağlayan temel parametrelerden olmakla birlikte, aynı zamanda Mengücek Beyliğinin sosyal yaşamını yansıtan temel kriterlerden birisidir.¹³⁸

Baybars Mansuri'ye göre Mengücek hanedanının büyük koluna bağlı şehirler, Erzincan ve bağlı beldeleri olan Akşehir, Tercan, Kemah, Karahisar Kalesi ve diğer beldelerdir ve Mengüceklilerin ekonomik ve siyasi anlamda merkez bölgesi Erzincan olduğunu kaydetmektedir. Beyliğin başkenti 1142 tarihine kadar Kemah olması, bu beldenin siyasi anlamda önem arz eden bir noktada olmasını sağlarken, Erzincan'ın yanı sıra sosyal yaşamın ikinci en önemli bölgesi şeklinde kabul edilmektedir.

Erzincan'da ve Kemah'taki yerleşim alanlarının ve tarım arazilerinin zengin niteliği bu bölgede hem ekonomik ve ticari yaşamın, hem de sosyal gelişmenin sağlanmasına önemli katkılar sunmuştur.¹³⁹ Öncelikle Kemah'ın, devamında ise Erzincan'ın başkent olarak kabulü, bu beldelerin önemini artırırken, bu bölgelerin bulunduğu lokasyonun İran-Anadolu kervan yolu olması, bu bölgede Kervansaray ve Han

---

¹³⁶ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, 68.

¹³⁷ Turan, *a.g.e.* 68.

¹³⁸ N. Çiçek Akçıl, *Mengücekliler*, T.D.V.İ.A, Cilt 29, (Ankara, 2004), 138-143.

¹³⁹ Necdet Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 76.

mimarisini geliştirirken, aynı zamanda bu imaretlerin sosyal yaşamın bir parçası olmasını sağlamıştır.¹⁴⁰

Erzincan üzerine literatürdeki çalışmalarda öne çıkan ve bu bölgedeki sosyal yapıyı yansıtan bir diğer değerlendirme ise İbn Batuta tarafından yapılmış ve ona göre Erzincan Mengüceklî yönetimi altında Anadolu'daki ileri seviyede bulunan sanat, yaşam kalitesi, hayratlar ve eğlence kalitesinin seviyesinin yüksek olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴¹ Ticaret ve maden işlemediliğinin bu bölgede gerek yakın coğrafya açısından, gerekse de Avrupa-Asya ticaretindeki yerinin önemi kapsamında ayrıcalıklı olması, bu bölgede ekonomik refahın üst seviyede bulunmasını sağlamıştır. Ekonomik refah ile paralel olarak sosyal yapının gelişmiş olması bölge halkının kültür ve medeniyet anlamında gelişmişliğini yansıtmaktadır.¹⁴²

Erzincan'da ve bağlı beldelerde Mengüceklîler döneminin sosyal yapısını şekillendiren önemli yapılardan birisi Ahi teşkilatıdır. Ahi teşkilatının sosyal yaşamda belirli bir sistem oluşturması, bu yapının esnaf birliği ve teşkilatlanmasına katkı sunması, toplumsal düzenin ekonomik-ticari bağlamının belirli bir düzende şekillenmesine katkı sunmuştur. Bununla birlikte dönem içerisinde tekke, medrese ve dini tarikatlarda bir diğer sosyal yapıyı şekillendiren unsurlardandır.¹⁴³

İslamiyet'in Anadolu'da yayılması üzerinde önemli etkisi bulunan Horasan erenlerinin Anadolu'nun Türkleşme sürecinde bölgenin Türk-İslam kültürüne kanalize olmasında önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle Erzincan yöresinde bu dönemde Mevlevilik, Kadirilik ve Nakşibendiliğın yaygın olduğu, Kadiriliğın Halveti kolunun Kelariç köyünü bu dönemde temel üs olarak görmesi ve sonrasında Erzincan'ın merkez olması ve burada halk arasında yaygınlığını ve etkisini arttırması sosyal yapının şekillenmesine katkı sunmuştur.

---

¹⁴⁰ N. Çiçek Akçıl, *Mengüceklîler*, 142.

¹⁴¹ İbn Battuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, 332.

¹⁴² Tahir Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi, Cilt 1*, (Erzincan: Erdav Kitabevi, 1985), 232.

¹⁴³ Şahin, *Erzincan Tarihi*, 275.

Erzincan, Kemah ve Divriği Mengüceklilerinin tamamında sosyal yapıyı şekillendiren bazı önemli siyasal gelişmeler ön plana çıkmaktadır. Bu gelişmeler özellikle bölgesel politika ve çatışmalar bağlamında gelişmiştir. Doğu'dan Batı'ya yönelen ve geçiş hattı olan Erzincan üzerinde etkiler bırakan çatışmalar, istilalar ve mücadeleler toplum üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda Erzincan Moğol istilasının zarara uğrattığı öncelikli beldelerdendir.¹⁴⁴

Baycu Noyan'ın Erzincan üzerinden geçerken bölgede yaşayan esnaf ve tüccarlardan vergi alması, bölge halkının ağır ekonomik baskıya maruz kalması, bununla beraber uygulanan yıkım, yağma ve baskılar sebebiyle bölgede yoğun bir göç dalgası gerçekleşmiştir.¹⁴⁵ Ancak yaşanan ilk yıkım sürecinin ardından İlhanlı Moğollarının bölgede sosyal, siyasi ve ekonomik yaşamı yeniden tesis etmeleri ve bölgenin önemli bir geçiş hattı olması yeniden sosyal yapının tesis edilmesinde etkili olmuştur.¹⁴⁶

Erzincan'ın Mengücekliler devrinde sosyal yapılarının anlaşılabilmesi açısından en önemli hususlardan birisi de evlilik kurumunun pozisyonudur. Evlilik siyasi anlamda bölge beylikleri ile ilişkilerin ve dengenin sağlanmasında, ya da politik anlamda yeni ittifakların teşkilinde öncelikli öneme sahip sosyal yapıların başında gelmektedir. Evlilik müessesesi beyliklerin genelinde ya da Selçuklu Sultanlığında olduğu gibi Mengücek hanedanında da avam ve havas evliliklerine göre şekillenmiştir.

Yönetici sınıfın ya da hanedanın evliliği siyasi sonuçlar doğuran bir boyuta sahip olduğu gibi, aile yaşamı da beyliğin haleflerinin yetişmesi kapsamında bir mektep misyonu üstlenmiştir.¹⁴⁷ Bu nedenle evliliğe, aile kurumunun temel çıkış noktası olarak bakılmakta ve sağlam temeller üzerine teşkil edilmesine önem atfedilmektedir. Selçuklu devrindeki evliliklerin genel anlamda beylikler bağlamında da aynı nitelikte olduğu ifade edilebilir.

---

¹⁴⁴ Şahin, *a.g.e.* 272-275.

¹⁴⁵ Şahin, *a.g.e.* 275.

¹⁴⁶ Çetinkaya, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 83. Yılında Erzincan*, 46.

¹⁴⁷ Öngül, *a.g.e.* 664-670.

Evlilik törenlerinin salt dinsel niteliğe sahip olmadığı, aynı zamanda devlet ya da yönetim tarafından belirli törenlerle şekillendirildiği de ifade edilmektedir. Evliliklerde mehir geleneği, nişan, kız isteme, kızların çeyiz hazırlaması, erkek evine kızın gidiş töreni gibi evlilik gelenekleri önem taşımaktaydı.¹⁴⁸

Evlilik kurumunun toplumsal cinsiyet bağlamında ataerkil bir nitelik gösterdiği bilinmekle birlikte, sosyal yapıda da bu durumun aynı şekilde olduğu bilinmektedir. Selçuklu geleneğinin bir bileşeni olarak Mengüceklilerde de ataerkil geleneğin varlığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Ancak bu ataerkillik durumu katı bir erkek egemen toplum düzeninin varlığını ifade etmemektedir. Daha çok erkek karar alma mekanizmasında birincil aktör konumundadır.

Fakat kadının da gerek aile içerisinde ve çocukların yetiştirilmesinde, gerekse, aile ekonomisi ve evin geçimi konularında etkili olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte Mengücekliler devrinde Erzincan’da kadınların evlilikler bağlamında siyasal yaşamdaki etkinlikleri ve varlıkları, daha fazla nispette sosyal yaşamda kendisini göstermiştir. Kadın aynı zamanda beylik bünyesinde etkili vazifeler alabilmekte, bazı Anadolu beyliklerinde ise beldelerin yönetimini doğrudan üstlenebilmişlerdir.¹⁴⁹Örneğin I. Kılıçaslan’ın hanımı Ayşe Hatun, Malatya’yı oğlu Tuğrul adına yönetmiştir.¹⁵⁰

Mengücekliler devrinde sosyal yapı ile ilişkili olan göçebe ve yerleşik toplum konusu da bir diğer husustur. Toplumdaki göçebelik kültürü özellikle 1071 Malazgirt seferine müteakip Anadolu coğrafyasına yayılmıştır. Anadolu’da göçebelik geleneği daha dar bir coğrafya da daha dar bir lokasyon kapsamında gelişirken, aynı zamanda yarı göçebelik sosyal yapının gelişimi de şekillenmeye başlamıştır. Anadolu’da yarı göçebeliğin gelişmesinde iklimin Asya steplerine göre daha uygun olmasının önemi

---

¹⁴⁸ Bülent Kaçın, “Büyük Selçuklular’da Evlilik Merasimleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (Mayıs, 2007): 97-121.

¹⁴⁹ Ayşe Dudu Kuşçu, Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (Aralık, 1989): 173-191.

¹⁵⁰ Öngül, *a.g.e.* 664-666.

yadsınamaz. Erzincan Türklerin ilk yerleşim bölgelerinden birisi olarak yarı-göçebe toplumsal yapının oluşmasına müsait bir niteliğe sahiptir.¹⁵¹

Mengüceklilerin sanat, ticaret ve mimari alanında hızlı bir gelişim kaydetmesi ve özellikle Kemah-Erzincan ve Divriği Mengüceklilerinin sosyal, siyasal ve kültürel anlamda yerleşik düzene hızlı bir geçiş kaydetmesi, şehirleşmenin de aynı minvalde gelişmesini sağlamıştır.¹⁵² Özellikle mimaride Mengüceklilerin cami, medrese, türbe, kümbet, kervansaray, han, hamam ve diğer imaretler noktasında ulaştıkları seviye şehirleşme ve yerleşik yaşam noktasındaki gelişimlerini de yansıtmıştır. İbn Batuta, İbn Bibi, Evliya Çelebi ve diğer seyyahların Erzincan hakkındaki tespitlerinde özellikle Mengücekliler devrine ilişkin yorumlarında kültür, sanat ve mimari vurgusunun ön plana çıkması, yukarıda belirtilen şehirleşme ve yerleşik topluma geçişin bir yansıması olarak düşünülebilir.¹⁵³

Erzincan'ın şehirleşmesinde Mengüceklilerin önemli bir payı olduğu bilinmektedir. Özellikle 1071 öncesi dönemde Erzincan bölgesinin siyasi ve sosyal karmaşa içerisinde olması, bu bölgede güçlü bir şehirleşme ve medeniyet gelişiminin sağlanmasını engellemiştir. Bu durum Sultan Alpaslan'ın öne çıkan beylerinden Mengücek Gazi'nin bölgeye yerleşmesiyle tedrici olarak düzenli bir şehirleşme boyutuna evrilmeye başlamıştır. Mengüceklilerin ve beylerinin göçebe bir geçmişten gelmelerine rağmen kısa bir sürede Türk-İslam medeniyetini şehir yaşamına entegre etmeleri şehirli bir sosyal yapının teşkiline katkı sunmuştur.¹⁵⁴

Şehirleşme anlamında yapılan imaretlerin Orta Asya Türkleri ile benzer motif ve şekillere sahip olması Mengücekliler devrinde Erzincan üzerinde şehir yapısını şekillendiren unsurlarda Orta Asya Türk geleneğinin izlerinin var olduğunu göstermektedir.¹⁵⁵ Özellikle Divriği Ulu Camiinin motif ve mimarisinde bu durum daha

---

¹⁵¹ Demir, *Türk-İslam Geleneğinde Şehirleşme ve Yerleşim*, 133-154.

¹⁵² Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yedi yıldız, (Ankara: TTK Yayınları, 1992), 153.

¹⁵³ İbn Battuta, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, 332.

¹⁵⁴ Abdullah Kaya, *Mengücek Beyliğinin Kuruluşu ve Beyliğin Bölgedeki Türkleşmedeki Rolü*, 151.

¹⁵⁵ Köprülü Zâde Mehmet Fuad, *Türkiye Tarihi*, (İstanbul, 1923), 148.

açık şekilde görülmektedir. Bu konuda Abdullah Kaya Osman Mandı Bey'i referans göstererek Divriği yöresindeki demir, işlemecilik ve yemek motifleri ile Türkistan coğrafyasındaki motifler arasında özdeşlik kurmuştur.¹⁵⁶ Mengücek Gazi, Kemah ve Divriği beyleri yerleştikleri bölgelerde Bizans eserlerinin ve şehir yapısını tahrip etmekten ya da yıkmaktan ziyade buraları Türk-İslam sentezi ile uyumlu hale getirmişlerdir.

3.5. KÜLTÜREL VE MİMARİ YAPI

Mengücekli beyliği kolları ile birlikte değerlendirildiğinde siyasi anlamda ya da bölgesel denge politikaları bağlamında önem taşıdığı gibi, ya da sosyal yapı veya yaşam açısından belirli bir düzene sahip buldukları gibi, bunları şekillendiren kültür, medeniyet, imar ve mimari yapı anlamında da Anadolu medeniyetine önemli katkılar sunmuşlardır.

Mengücekli devrinde Erzincan'ın kültürel ve mimari yapısı konusunda literatürde birbirinin tekrarı niteliğinde olan hususlara vurgu yapılmakla birlikte Marco Polo, Wilhelm Von Rubruk, Ebu'l-Ferec Yuhanna İbnü'l-İbri, Ruy Gonzales De Clavijo gibi yabancı araştırmacı ve gezginler, ya da Yakutei-Hamevi (1179-1229), Necmeddin-i Daye (1177-1256), İbn Batuta (1304-1369), İbn Haldun (1332-1406), Memlûklülerin Tarihçisi Kalkaşcndi (1355-1418), Mısırlı Tarihçi Makrizi (1364-1442), Anadolu Selçuklu tarihinin en önemli kaynağı olarak bilinen El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye adlı eseri ile tanınan İbn Bibi (ö. 1285'ten sonra), Selçuklu tarihçisi Kerimüddin Mahmud-i Aksariyyi (ö.1332-33),(XIV-XV. yy), Ebu BekriTihrani(ö. 1482'den sonra) ve Osmanlı tarihçilerinden Aşıkpaşazade (1400-1484), Hoca Sadedin Efendi (1536-1599), Gelibolulu Mustafa Ali, (1541-1600), Evliya Çelebi (1611-1684?) gibi isimlerin tamamı Erzincan'ın kültürel ve mimari yapısı konusunda Mengücekliilere atıflarda buldukları görülmektedir.¹⁵⁷

Marco Polo ve B. Pegolotti gibi araştırmacılar, Mengücekli devrinde mimari sanatının hızla geliştiğini ve Türk-İslam sentezinden oluşan sanatsal hatların mimariye

---

¹⁵⁶ Kaya, a.g.m. 151.

¹⁵⁷ Nizamettin Parlak, Klasik Kaynaklarda Erzincan'ın Yeri ve Önemi, Ed. Hüsrev Akın, Uluslararası Erzincan Sempozyumu Cilt 1, Erzincan Üniversitesi, (28 Eylül-1 Ekim 2016), 355-365.

açıkça yansıdığını vurgulamışlardır.¹⁵⁸ Yukarıda belirtilen iki gayrimüslim araştırmacının yanı sıra İbn Batuta'da Erzincan'ın önemli bir medeniyet şehri olduğunu, Erzincan'da ve beldelerinde dokumacılığın ve farklı tarzda kumaş yapımının gelişmiş olduğunu ifade etmiştir. Yine Erzincan'da bakır süsleme ve işleme sanatlarının yaygınlığına atıf yaparak bölgedeki bakır madenciliğinin gelişmişliğine vurgu yapmışlardır.¹⁵⁹

Mengüceklilerin kültür ve mimari alanında Erzincan'a yaptığı katkılar, daha önceki yönetimlere göre ileri seviyeye ulaşmıştır. Genel kapsamda Selçuklu maiyetinde Mengücekliler beylerinin ilim ve kültür alanında kendilerini yetiştirmiş olmaları başta Mengücek Bey olmak üzere halefleri Melik İshak, Kemah-Erzincan Mengücekliler beylerinden Melik I. Alaeddin Davud, Melik, Fahreddin Behramşah ve ardıllarının tamamı kültür ve mimari konusunda kalıcı eserlerin inşasına katkı sunmuşlardır.¹⁶⁰

Yakut El Hamevi'nin anlatımıyla Mengücekliler devrinde Erzincan han, kervansaray ve hayratlar yönüyle zengin bir süreç yaşamıştır.¹⁶¹ Kayalan'ın anlatımında ise Mengücek Beyliğinin kuruluşu ile birlikte Erzincan kültür ve dini açıdan önemli bir şehir haline gelmiş, özellikle Mengücek beyleri vesilesiyle ilim ve kültür faaliyetleri ön plana çıkmıştır.¹⁶²

Kemah-Erzincan Mengücekliler beylerinden Fahreddin Behram Şah yönetimi altında Erzincan'da ilim ve kültür faaliyetlerine yoğunlaşılması neticesinde bölgede beşeri ve dini ilimler noktasında önemli insanlar yetişmiştir. Ayrıca bu dönemde zengin-fakir arasındaki farklılığın azaltılması, gayrimüslimlerin inançlarının korunması, ilim, kültür ve sanat adamlarının el üstünde tutulması gibi insana yönelik yatırımlara da önem verilmesi, bu kültür ve ilim medeniyetinin bir yansıması olarak kabul edilmektedir.¹⁶³

---

¹⁵⁸ Atsız, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler II*, (İstanbul: Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, 1972), 321.

¹⁵⁹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, 336.

¹⁶⁰ Öngül, *a.g.e.* 667.

¹⁶¹ Sümer, *a.g.e.* 7-11.

¹⁶² Ferruh Kayalan, *Geçmişteki Erzincan Şehrinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, 161.

¹⁶³ Turan, *a.g.e.* 62.

Mengücekliler devrinde Erzincan bölgesinde yapılan mimari eserlerden günümüze kadar ayakta kalanları ele alındığında Divriği Kale Cami, Divriği Kalesi, Darüş Şifa, Divriği Sitte Melik Kümbeti, Kamereddin Türbesi, Nureddin Salih Türbesi gibi yapılar öncelikli olanlarıdır. Bu yapıların yanı sıra Erzincan'da yaşanan depremler neticesinde bu döneme ait bazı mimari eserlerin yitirildiği ifade edilmektedir.¹⁶⁴

Erzincan'da yaşanan depremler sebebiyle il merkezinde Mengüceklilere ait tarihi eserlere ulaşılammaktadır. Bu durum Kemah ve Divriği için geçerli değildir. Yukarıda belirtilen mimari eserlerin önemli bir kısmı bu iki beldeye aittir.¹⁶⁵ Bu bağlamda söz konusu tarihi eserler içerisinde öne çıkanları ayrı ayrı değerlendirmek gerekirse aşağıda belirtilen hususlara değinilebilir.

3.5.1. Mengücek (Divriği) Kalesi¹⁶⁶

Divriği Mengücekli kolu tarafından bu bölgede dik yamaçlı bir sırt üzerine inşa edilen ve üzerinde çeşitli oyma sanatları ile süslenen ancak tarih boyunca yaşanan istilalar, doğal afetler sebebiyle bazı kısımları harap olan Divriği Kalesi Orta Çağ'dan daha eski dönemlere ait bir eserdir. Ancak bu kalenin günümüze kadar kalan kısımları Divriği Mengücekli Beyi Seyfeddin Şahinşah tarafından (1175-1198) özellikle Moğol saldırıları ve Harezmlilerin Doğudan gelecek saldırılarına karşı tahkim edilmiş ya da onarılmıştır.¹⁶⁷

Bununla birlikte Melik Salih tarafından ise Moğol saldırılarında (1243-1244) yaşanan tahribatların giderilmesi için yeniden bir restorasyon yapıldığı bilinmektedir. Melik Salih tarafından yapılan bu restorasyonda kaleye yeni burçlar dikilmiş ve büyük kule üzerine iki hayvan figürü olan heykel inşa edilmiş ve Melik Salih kendi kitabesini nakşetmiştir. Divriği Kalesi dönem içerisinde Erzincan mahallinde yer alan bir eser olarak

---

¹⁶⁴ Öngül, *a.g.e.* 452-460.

¹⁶⁵ Sümer, *a.g.e.* 12.

¹⁶⁶ Bu çalışmada Divriği Mengüceklileri konusu Erzincan tarihi bağlamında ele alınmıştır. Her ne kadar Divriği bugün Sivasa bağlı bir yerleşim yeri olsa da Mengücekliler devrinde Erzincan bölgesinde doğan Mengüceklilerin bir kolu olması sebebiyle çalışmada Erzincan ile bütünleşik şekilde değerlendirilmiştir.

¹⁶⁷ Öngül, *a.g.e.*459-460.

hem Mengüceklilerin öncesinde, hem de bu dönemde kayda değer eserlerden birisi olarak görülmektedir.¹⁶⁸

Şekil 3: Divriği Kalesi ve Aslan Burcu¹⁶⁹

3.5.2. Divriği Kale Cami

Mengüceklar devrinde inşa edilen en eski yapı olarak bilinmektedir. Caminin portal kemerleri üzerine uzanan iki satır olarak kazınmış çiçekli kufî kitabesinde caminin Divriği Beyi Şâhinşah tarafından 1180-1181 yılında yaptırıldığı belirtilmektedir. Caminin kapısı üzerinde yer alan diğer bir kitabede ise Meragalı mimar Hasan b. Firûz'un isminin yazılı olduğu kible yönüne dikey bir tonoz ve dörder pandantif kubbeli yan nefler ile uzun dikdörtgen bir plan üzerine inşa edilmiştir. Kademeli portal nişi, tuğla ve taşın

¹⁶⁸ Öngül, *a.g.e.* 459-460.

¹⁶⁹Divriği Kalesi ve Aslan Burcu Erişim 21 Mayıs 2018. <http://gezilecekyerler.com/wp-content/uploads/2017/04/Divriği-Kalesi.jpg>;

cephede henüz bir arada kullanıldığı çiçekli kuffi, geometrik ve bitki motiflerinin yeniden değerlendirildiği bir şaheserdir. Cami hisar ya da iç kale bölgesinde bulunduğu için Kale Camii ismini almıştır.¹⁷⁰

Şekil 4: Divriği Kale Cami¹⁷¹

3.5.3. Divriği Ulu Cami

Divriği beylerinden Seyfeddin Şahinşah'ın torunu Ahmedşâh tarafından 1228-1229 tarihleri arasında Dârüş Şifâ ile beraber bir külliye-kompleks olarak inşa edilmiştir. Bu cami Mengüceklilerin bölgede inşa ettikleri en önemli ve en bilinen eserlerin başında gelmektedir. Divriği Ulu Cami, Divriği-Mengücek Kalesinin güney bölgesinde Iğmbat tepesi batı yamacında inşa edilmiş devrin üstün sanat ve mimari özelliklerini içinde barındıran önemli bir eser olarak kayıtlarda yer almıştır. Caminin kuzey bölgesinde bulunan Cümle Kapısının üzerinde yer alan kitabede Selçuklu Sultanı Alaeddin

¹⁷⁰ Öngül, *Türkler*, 459-460.

¹⁷¹ Öngül, *a.g.e.* 460.

Keykubat'ın adının nakşedilmiş olması, bu devirde Ahmedşah'ın ona tabi olduğunun bir işareti olarak yorumlanmaktadır. Caminin mihrabının yapımında tek parça taş kullanımı ve taş mihrabın mimarisi ve niteliği Anadolu'da emsali olmayan bir örnek olarak belirtilmektedir. Yine Caminin diğer bir eşsiz görülen unsuru Tiflisli Ahmet Usta tarafından inşa edilen abanoz ağacından yapılmış olan minberdir.¹⁷²

Şekil 5: Divriği Ulu Cami¹⁷³

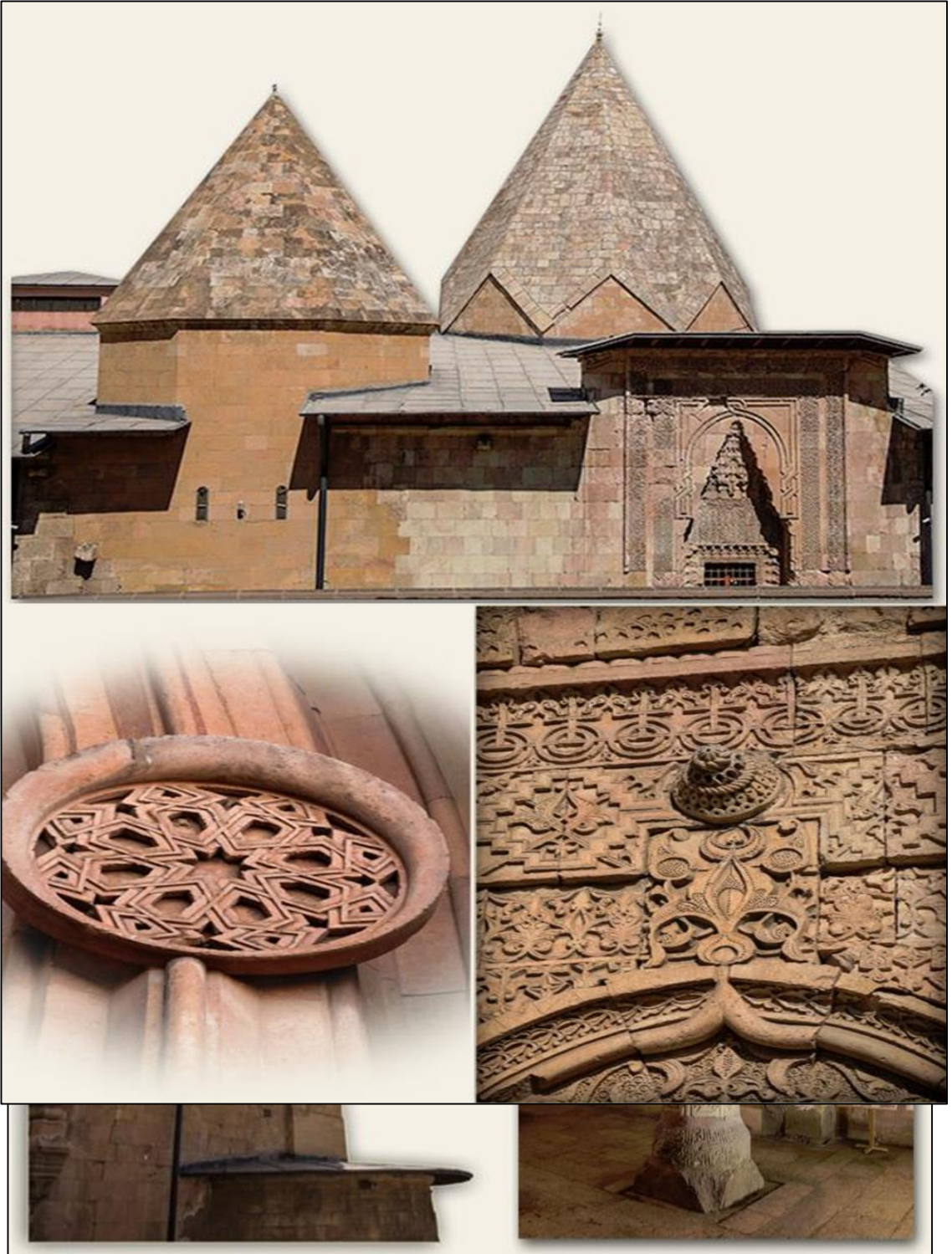

¹⁷²Sivas Valiliği, Erişim 24 Mayıs 2018 Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, <http://www.sivas.gov.tr/divrigi-ulu-camii-ve-darussifasi>.

¹⁷³Sivas Valiliği, Erişim 24 Mayıs 2018 Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, <http://www.sivas.gov.tr/divrigi-ulu-camii-ve-darussifasi>.

Şekil 6: Divriği Ulu Cami¹⁷⁴

Şekil 7: Divriği Ulu Cami¹⁷⁵

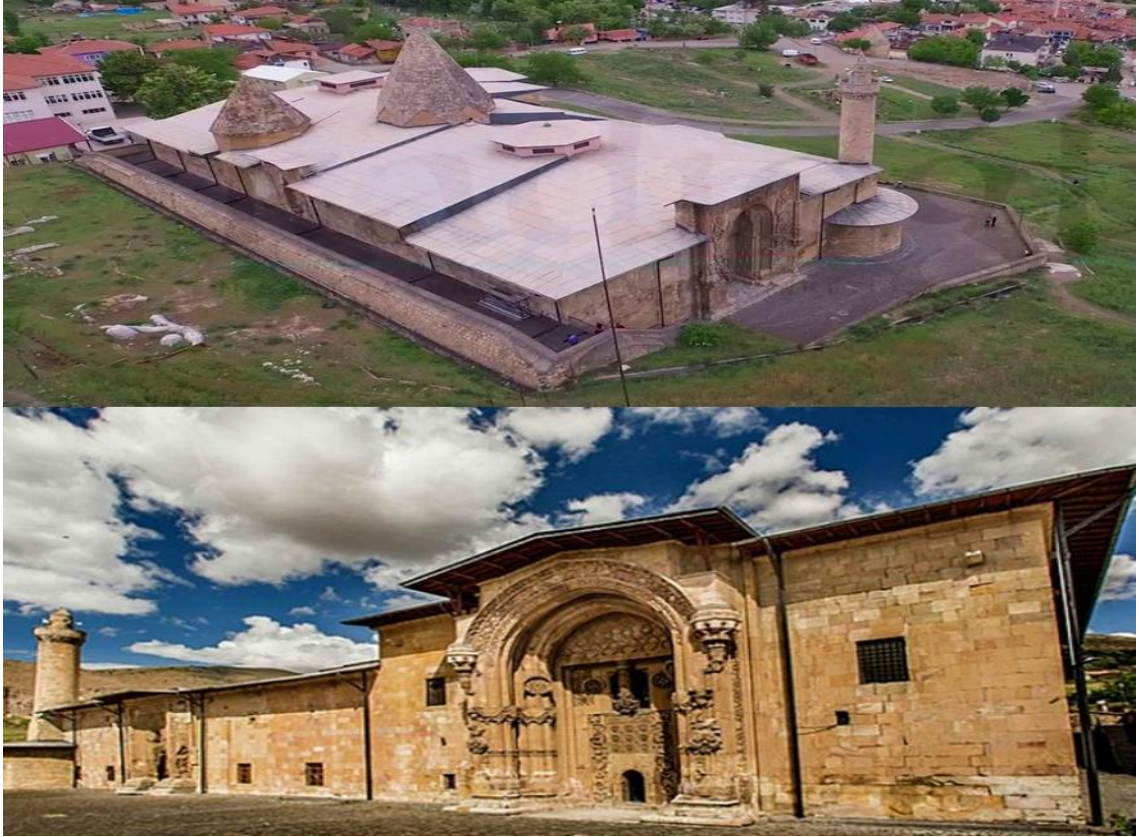
Şekil 8: Divriği Ulu Cami¹⁷⁶

3.5.4. Darü's Şifa

Divriği Ulu Cami ile aynı külliye içerisinde yer alan Darü's Şifa, Melik Fahreddin Behramşah'ın kızı ve Ahmedşah'ın hanımı Melike Turan Melek tarafından Divriği Ulu Cami ile aynı sene inşa edilmiştir. Dış kısmında kümbet tarzı bir yapıya benzeyen Darü's Şifa kıvrımlı piramit yapısı ile mihrap önündeki kubbesi, bütün yapı üzerinde hakimdir. Taş kolonların büyük palmetler ve geometrik figürler ile plastik süslemeleri mekânın etkili ve zengin bir niteliğe bürünmesini sağlamıştır. Darü's Şifa'nın mimarı Ahlatlı Hurremşah'tır ve döneminde Erzincan bölgesindeki mimaride sanatı ince işçilikle nakşeden önemli isimlerdendir.¹⁷⁷

Şekil 9: Darü's Şifa¹⁷⁸

¹⁷⁶Sivas Valiliği, Erişim 24 Mayıs 2018 Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, <http://www.sivas.gov.tr/divrigi-ulu-camii-ve-darussifasi>.

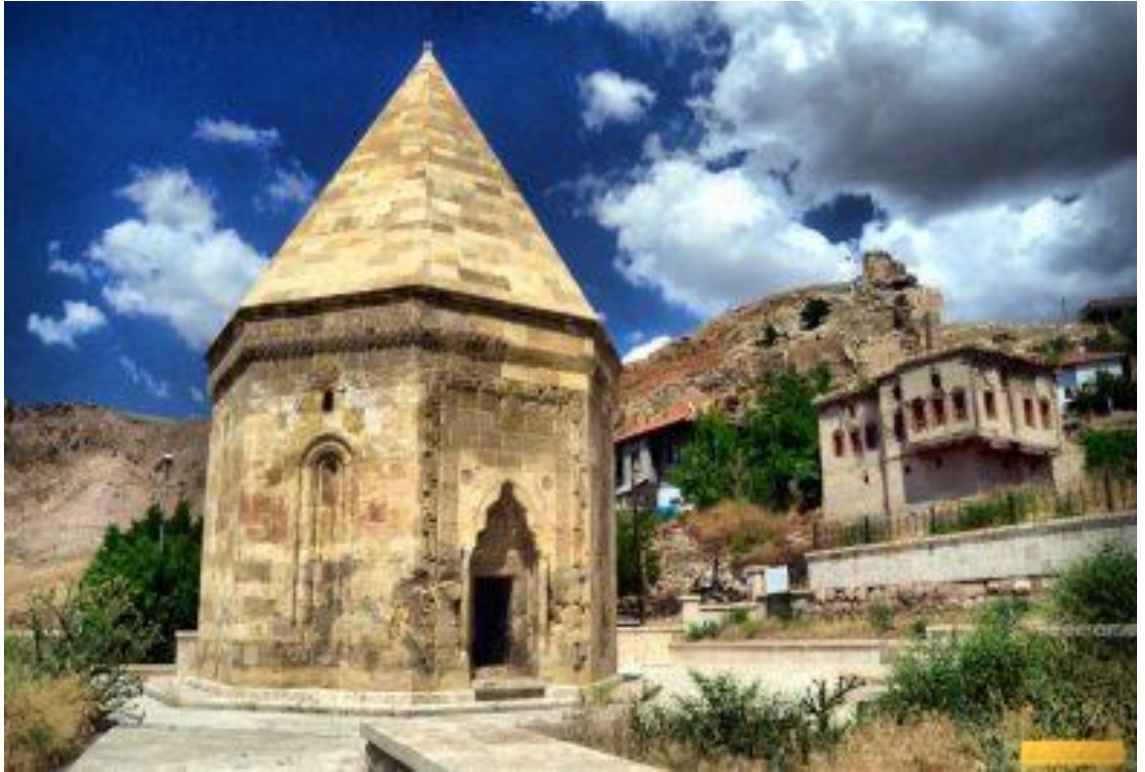
¹⁷⁷ Öngül, *a.g.e.* 459-460.

3.5.5. Mengücekliler Devrinde İnşa Edilen Kümbetler

Selçuklular devrinden günümüze miras kalan ve Doğu-Orta Anadolu'da sıkça bulunan mimari eserlerin başında kümbetler gelmektedir. Devrin âlimleri, yöneticileri ve beylerinin mezarı olarak inşa edilen kümbetler içerisinde Mengüceklilere ait olanları da bulunmaktadır. Bu kümbetler içerisinde öne çıkanlar Sitte Melik Türbesi, Kamedreddin Türbesi, Nureddin Salih Türbesidir.

- Divriği Sitte Melik Türbesi (Kümbeti): Şahinşah'a ait olup 592 (1195/1196) yılında yapılmıştır. Kale ile çarşı arasında Şemsibezirgân mahallesindedir. Kesme taştan, sekizgen gövde üzerine inşa edilmiştir. Bu türbeye halk arasında Sitte Melik adı verilmesi Şahinşah'ın hatununun kocasından sonra bu türbeye gömülmesinden çıkmış olabilir.¹⁷⁹

Şekil 10: Divriği Sitte Melik Türbesi-Kümbeti¹⁸⁰

¹⁷⁹ Öngül, *a.g.e.* 459-460.

- Hacib Kamereddin Türbesi: Hacı Uruz Aba (yahut Ruzbe) oğlu büyük Hâcib Kamereddin'e âittir (öl. 592/1195-1196). Ulu Cami'ye yakın olup Çarşı yolundadır. Türbe sekizgen bir plân üzerine klasik çadır sitilinde ve esmer kalker taşından yapılmıştır.¹⁸¹

Şekil 11: Hacı Kamereddin Türbesi-Kümbeti¹⁸²

- Nureddin Salih Türbesi: Hâciblerden Nureddin Salih b. Sirâceddin Dündar'a aittir (öl. 638/1240-1241). Ulu Cami'nin güneyinde, İmamoğlu Mahallesi'ne giden sokak üzerindedir. Sekizgen bir plân üzerine taştan inşa edilmiş olup piramit çatılıdır. Yanındaki mescidin adından dolayı türbeye "Kemankeş" de denilir.¹⁸³
- Mengüceklerin Kemah ve Divriği'de olduğu gibi Erzincan'da da pek çok âbide yaptırdığı muhakkaktır. Ancak depremler sebebiyle bunlar zamanımıza kadar gelmemiştir. Gerçekten Erzincan tarih boyunca olduğu gibi Mengücekler ve

¹⁸¹ Öngül, *a.g.e.* 459-460.

¹⁸² Öngül, *a.g.e.* 459-460.

¹⁸² Öngül, *a.g.e.* 459-460.

¹⁸³ Öngül, *a.g.e.* 459-460.

Selçuklular döneminde de sık sık meydana gelen depremler nedeniyle yıkılmış ve harabeye dönmüştür.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴Öngül, *a.g.e.* 459-460.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ DÖNEM ORTAÇAĞ ERZİNCAN TARİHİ

Erzincan'ın Ortaçağ tarihinde önemli bir yere sahip olan ve Büyük Selçuklu hükümdarlığı ile ortaya çıkan öncü beyliklerden Mengüceklî Beyliğine müteakip Anadolu Selçuklu devrinde de Eretna Beyliği Erzincan bölgesini hâkimiyeti altına almıştır. Anadolu Selçuklu devri beylikler döneminde bölgede lokal mücadele alanları ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu süreçte Erzincan hem Beyliklerin, hem de Akkoyunlu, Karakoyunlu, Osmanlı-Safevi, Osmanlı-Timur mücadelelerinin kesişim noktasında yerini almıştır.¹⁸⁵

14. asır Türkiye tarihinde yarım yüzyıllık bir siyasi teşekküle adını verecek olan emirlerden Eretna Noyan, Türkmen beyliklerinden ayrı bir yapı ve özelliğe sahip olarak kendi adına kurduğu Eretna devleti ile beylikler devrindeki seçkin yerini almıştır.¹⁸⁶

Emir Eretna 1327 yılında emir Çobanoğlu Temurtaş'ın Mısır'a ilticasından sonra, Anadolu işlerinde bir numaralı adam sıfatıyla görev ifa etmeye başlamışsa da bilahare önce Ebu Said Bahadır Han'ın ve sonra da Melik Nasır'ın himayesinde kalarak, varlığını devam ettirmeye çalışmıştır.¹⁸⁷ Celayirli Şeyh Hasan, 739/1338-1339 yılında Cengizliler'den Toğa Timur Han (1338-1351) ve sonra da Cihan Timur Han (1338-1339)'ı hükümdar ilan etmişse de 741/1340 yılında bir fırsatını bulup Timur Han'ı azlederek, kendisini hükümdar ilan etmiştir.¹⁸⁸ Eretna, İlhanlılar'ın saltanat mücadeleleri esnasında onlara görünürde bir bağlılık göstermişse de, zamanını ve fırsatını bulunca istiklalini ilan etmekten geri durmamıştır.¹⁸⁹ Sultanlığını ilan eden Eretna, yalnız kendi

---

¹⁸⁵ Kemali, a.g.e., 78.

¹⁸⁶ Göde, Kemal.*Eratnahılar*, 1327-1381 (Vol. 153). (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 17.

¹⁸⁷ Göde, *Eratnahılar*, 59.

¹⁸⁸ Göde, a.g.e. 59.

¹⁸⁹ Göde, a.g.e. 60.

adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır.¹⁹⁰ Böylelikle Anadolu’da Türkmen Beyleri arasında tutunarak otoritesini kabul ettirmiştir.¹⁹¹

Anadolu Selçukluları’nın hemen hemen tamamına yakın diyebileceğimiz topraklarına sahip bulunan Eratna, takip ettiği akılla ve sistemli siyaseti sayesinde, bu toprakların bütünlüğünü korumasını bilmiştir. Anadolu toprakları üzerinde kurularak Selçukluların birer kültür ve ticaret merkezleri halinde gelişmiş bulunan şehirler, 1243 Köseadağ savaşından sonra İlhanlılar’ın hâkimiyetine geçmiş ve 1327’den sonra da, doğrudan doğruya İlhanlılar’a hedef olan ve Anadolu’da istiklalini ilan ederek, Eratnalılar Devleti’ni kuran Sultan Alaeddin Eratna idaresine geçmiştir.¹⁹²

Eratna’lıların idaresi altına giren şehirlerden biri de, Selçuklu Türkiye’sinde “*Darü’n-Nasr*”(yardıma mazhar şehir) olarak anılan *Erzincan şehri* olmuştur. *Karanbük Zaferi* öncesinde Çobanlı Şeyh Hasan, Eratna’nın tabiiyet isteğın reddetmesi üzerine, Erzincan’ı işgal etmiştir. Karanbük zaferini müteakip, Çobanlı Şeyh Hasan’ın yerine geçen Melik Eşref’in zayıf kişiliğı ve fena idaresinden istifade eden Sultan Eratna, hâkimiyetini Erzincan’a kadar genişletmeyi başarmıştır. İlhanlı genel valiliğının siyasi kuruluşa dönüşmesinden sonra ortaya çıkan Eratnalı devletinin sınırları içerisinde katılan Erzincan sırası ile Ahi Ayna Bey ve Pir Hüseyin’in idaresinde kalmıştır. Bunlardan Ahi Ayna Bey’in, 1348’lerde Eratna’nın yüksek hâkimiyetini tanıdığı kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Eratnalılar döneminde, Erzincan Emriliğının Ahi Ayna Bey’in ölümünden (1362) sonra Pir Hüseyin Bey’in, Pir Hüseyin Bey’in ölümünden (1379) sonra da Mutaharten Bey’in idaresine geçtiğı bilinmektedir.¹⁹³

4.1. İKİNCİ BEYLİKLER DÖNEMİNDE ERZİNCAN

Büyük Selçuklu devrinde Anadolu’da kurulan beylikler genel anlamda birinci beylikler dönemi olarak kayıtlara geçmiştir. İkinci beylikler dönemi ise Anadolu Selçuklu ve Moğol istilasının yaşandığı 13. Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde

---

¹⁹⁰ Sümer, Faruk (1970). *Anadolu’da Mogollar*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 54.

¹⁹¹ Göde, *a.g.e.* 64.

¹⁹² Göde, *a.g.e.* 65.

¹⁹³ Göde, *a.g.e.* 67.

Erzincan’da Moğolların kontrolünde kurulan Eretna Beyliği hüküm sürmüştür. Müteakip dönemde ise Kadı Burhaneddin Ahmed yönetimi Erzincan bölgesinde varlığını sürdürmüştür.

Şekil 12: II. Anadolu Beylikleri Döneminde Erzincan ve Eretna Beyliği¹⁹⁴

4.1.1. Eretna Beyliği Döneminde Erzincan

Anadolu Selçuklu sultanı II. Keyhüsrev’in Moğollara 1244 yılında Köseadağ Savaşında yenilmesi ve bölgede Moğol baskısının artması, 13. Yüzyılın ikinci çeyreğinde bölgesel bir karışıklığın yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönemde Erzincan, Amasya, Sivas, Tokat bölgelerinde yönetimi elinde bulunduran Anadolu Beyliği, Emir Eretna tarafından kurulan Eretna Beyliğidir (1335-1381).¹⁹⁵

¹⁹⁴Eratna Beyliği, Erişim 23 Mayıs 2018.

https://devletialiyeyi.com/upload/slide/beylicats_danatolie_vers_1330-trsvg.png,

¹⁹⁵ Göde, *a.g.e.* 16.

Emir Eretna Orta Asya Türklerinden Uygurların kökeninden gelmektedir.¹⁹⁶ Emir Eretna'nın babası Taycu Bahşi Moğol-İlhanlılar sarayında eğitimci olarak görev yapmaktaydı.¹⁹⁷ Emir Eretna Anadolu'ya gelen Moğolların idaresi altında Doğu Anadolu-Orta Anadolu bölgesine yerleşmiştir. Moğol hükümdarı Timurtaş'ın en seçkin beylerinden birisi olan Eretna, Moğolların Anadolu'da gücünü tahkim edebilmek amacıyla geniş bir bölgeye hâkim olmaları sağlanmıştır.¹⁹⁸

Emir Eretna'nın Anadolu'da kurduğu beylik yönetimi, beldelere emirler atayarak yönetimlerini sürdürmüştür. Eretna Beyliğinin Erzincan'daki yönetimi kuruluşu ile aynı tarihte başlamıştır (1335).¹⁹⁹ Eretna Beyliğinin Erzincan'daki yönetimi Moğol komutan Timurtaş'tan sonra Alaeddin Eretna isimli komutana geçmiştir.²⁰⁰

Alaeddin Eretna devrinde ve sonrasında özellikle bölgesel anlamda yaşanan iç mücadelelerin neticesinde Eretna Bey'in kardeşi-Erzincan Valisi Burak Bey, Eretna Beyliğinden ayrı bir Erzincan beyliği kurmuştur. 12 yıl süren Erzincan Beyliği döneminde (1350-1362) bu bölge tam bağımsız olarak varlığını sürdürmüş Gürcü Ahalsih, Samsih, Azgur kentlerini almış ve 1360 yılında Trabzon'a sefer düzenlemiştir.²⁰¹ Eretna Beyliği devrinde Erzincan Doğu-Orta Anadolu üzerinde bir geçiş hattı misyonu üstlenmeye devam etmiş, bu durum Erzincan'ın bölge siyasetindeki rolünün ve öneminin devamlılığını sağlamıştır.²⁰²

4.1.2. Kadı Burhaneddin Ahmed Devrinde Erzincan

Kadı Burhaneddin Ahmed, 3 Ramazan 745 (9 Ocak 1345) tarihinde kayseride doğmuştur. Türklerin Oğuz soyundan, Salur boyundan geldiği rivayet edilmektedir. Ata mesleği olarak kadılık yapan Burhaneddin Ahmed, bu misyonu Anadolu'da sürdürmeye

---

¹⁹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1969), 155.

¹⁹⁷ Salim Koca, *Anadolu'da Türk Beylikleri*.

¹⁹⁸ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, 155.

¹⁹⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.* 155.

²⁰⁰ Erzincan Belgeliği, *Eretna-Mutahherten-Erzincan-Akkoyunlu Beylikleri ve Osmanlı Dönemleri*, Erişim 23 Mayıs 2018 <http://mimoza.marmara.edu.tr/~avni/ERZiNCAN/tbeylikveosmanli.htm>.

²⁰¹ Erzincan Belgeliği, *Eretna-Mutahherten-Erzincan-Akkoyunlu Beylikleri ve Osmanlı Dönemleri*.

²⁰⁴ Erzincan Belgeliği, *a.g.e.*

devam etmiştir. Aziz B. Erdeşiri ESTERABADÎ'nin *Bezm u Rezm* adlı eserinden aktardığına göre annesinden doğduğu sırada çıplak olmayıp üzeri örtülü idi. Örtünün boyu, alnından göbeğine kadar uzanıyordu. İmkansız olmayan bu şekilde bir doğum, peygamberlere, evliyalara, meleklerle ve sultanlara mahsus bir doğumdur. Bu şekilde doğanlar Halifelerin soyundan olmasalarda sonradan büyük bir üne, yüksek bir makama, üstün bir mevkiye ve rütbeye sahip olurlar. Onlar, temiz bir nefis ve kalp ile donanmışlardır. Haram ve kötü şeylerin pisliğinden, yasaklanmış ve çirkin olanların kötülüğünden uzaklaşmış, kusur ve günahların lekesinden içleri ve dışları korunmuştur. Araştırma ve tecrübelerle sabit olduğuna göre, bu şekilde doğanlar, Allah'ın huzuruna yönlerini dönüp ona samimi olarak bağlanırlar; Allah'tan başkasına ilgi göstermez dünya ve dünyadakilere iltifat etmezler. Hak'tan başkasına bakmaz ve gözlerini esirgerler. Hiç şüphesiz hayata başlarken, dünyaya gelirken böyle bir özelliğe sahip olmak, ilahi güçlerin ve kaderin etkisi ile mümkün olabilir.²⁰³

Kadı Burhanettin yönetim kurallarını uygulamada, padişahlık merdivenlerini tırmanma da hademelere, hizmetçileri, paraya, pula, eşe, dosta açıktan veya gizli olarak muhtaç olmamıştır.²⁰⁴ Doğuştan yaratılıştan gelen kabiliyeti Kadı Burhaneddin'i okumaya yazma düşkünü yapmıştı. Ondaki edebiyatla tanışma ve bilgi kazanma isteğini harekete geçirmişti. Babası onu okula gönderdiğinde o oyun ve eğlence zamanı olan hayatının ilk yıllarında edebiyat ilimlerini öğrenmek için büyük bir çaba ve sabır göstermişti. Öğrenme ve terbiyenin kural ve şartlarına uyup onun gereklerini yerine getirerek doğru bilgiler edinmeye koyuldu. Âlimlerin, fazılların, ariflerin yolunu tutup, babasına ve hocasına saygı gösterdi. Kısa bir süre içinde bir hayli ilerlemişti. Arapça ve Farsça yazılmış olan çok sayıda kitaptan yararlanıp üstün bilgi ve becerisi ile akranlarını ve yaşadıklarını geride bıraktı.²⁰⁵

Kadı Burhaneddin 12 yaşına geldiğinde kelime bilgisi, sözdizimi, mana, Beyan, aruz, hat gibi edebiyat İlminin bütün dallarında uzmanlık kazanıp, matematik, mantık,

---

²⁰³Esterâbadî, A. B. E. I. *Bezm u Rezm*, çev. *Mürsel Öztürk*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 56.

²⁰⁴Esterâbadî, A. B. E. I. *Bezm u Rezm*, 51.

²⁰⁵Esterâbadî, *a.g.e.*66.

hikmet öğrenir. Arapça ve Farsça divanları inceler. Kadı BurhaneddinŞam'dan Kayseri'ye gelince kendini ilim elde etmeye bilinenleri ve bilinmeyenleri öğrenmeye verir. Parlak zekasıyla faydalı şeylerin yenilerini bulup, açık zihninin yardımıyla mananın ince noktalarını keşferdi.²⁰⁶

14 yaşına geldiğinde Kayseri'den ayrılıp Suriye ve Mısır tarafına yolculuğa çıkar. Burada Mevlana Razi'nin huzuruna varır. Mevlana Razi, birkaç dersten sonra Kadı Burhaneddin'in ilim ve fazilet elde etme konusundaki şiddetli arzusunu fark edip, onun zorlukları yenme, çetin ve muğlak konuları çabuk kavrama gücünü, zihninin açıklığını ve zekasının kıvraklığını anlayınca ona sevgi ve ilgi gösterir. Babasının ölümünün ardından Kadı Burhaneddin Kayseri'ye gelir. Kadılar şehrin ileri gelenleri imamlar ve sıradan bütün insanlar içlerinden gelerek iyiniyetle onu karşılamaya koşarlar. Fakat makam ve mevki sahibi kimseler, hiç sebep yokken ondan yüz çevirip uzaklaşmaya onunla konuşmamaya ona soğuk davranmaya başlarlar. Haksız olarak düşmanlık ve husumet gösterirler.²⁰⁷

Kadı Burhaneddin 21 yaşına bastığında Kayseri Beldesinin Kadılığı ve Şer'i yöneticiliği sultanın uhdesine verilir ve babasının makamını ona emanet edilir. Kadı Burhaneddin kadılık makamına oturup, yönetim köşesine yerleşince, engin bilgisi ve üstün yeteneği ile işe başlar başlamaz büyük bir başarı gösterir. Kararlı ve dirayetli davranarak kötülükleri önleme ve adaleti yayma konusunda samimi gayret ve çaba gösterir.²⁰⁸ Kadı Burhaneddin Ahmed Eretna Beyliğinin maiyeti altında üst düzey görevler üstlenmiştir. Bu görevlerin başında kadılık ve vezirlik gelmektedir.²⁰⁹ Kadı Burhaneddin gençliğinin ilk yıllarında öğretmenlik ve Kadılık görevlerini yapmıştır. Daha sonra vezirlik ve Emirli'ğe tayin edildi ondan sonrada Sultanlığa ve Padişahla eripyönetimi ele alır. 14 Zilkade 782 (9 Şubat 1381) tarihinde Kadı Burhaneddin mutlu ve muzaffer olarak emirlik makamına sağlam bir şekilde oturunca, din ve devlet işlerini yoluna koymak, ülkede adli durumu düzenlemekte tam bir yetkiye sahip olur. Durumu bildirmek için şehirlere ve bölgelere elçiler mektuplar gönderir. Dağılmış olan askerleri yanına çağırıp

---

²⁰⁶Esterâbadî, *a.g.e.* 66-72.

²⁰⁷Esterâbadî, *a.g.e.* 73-82.

²⁰⁸Esterâbadî, *a.g.e.* 82-85.

²⁰⁹ Salim Koca, *Anadolu'da Türk Beylikleri*, 61.

onlardan biat alır. Bağış ve cömertlik elini açarak gelenlere altın, gümüş, at, elbise, silah vb. şeyleri hiç çekinmeden dağıtır. Büyük emirlerin, devlet erkanının, memleket ayağının her birine iltifatlarda ve vaatlerde bulunarak onları ümitli ve mutlu olarak geri gönderir.²¹⁰Kadı Burhaneddin kadılık ve vezirlik vazifelerinin yanı sıra, Eretna Beyliği komutasında Erzincan bölgesine yapılan seferlere katılmıştır.Emir Mutahharten, düşmanlık ve melanetini en yüksek derecesine çıkarıp, kininde kötülüğünü dayanılmaz ölçeğe getirince Kadı Burhaneddin, ondan öcünü almaya karar verir. Askerler ve binek hayvanları toplanıncaya kadar seferin yorgunluğunu gösterebilmek için biraz dinlenir daha sonra havada çakan bir şimşek ve yaydan fırlamış gibi Mutahharten'in vilayetine doğru yürür. O bölgelerin çoğunu tarumar eder. Oranın halkını yerlerinden kaldırıp Sivas vilayetine gönderir. Mutaharten'in kalelerinin en sağlamlarından ve onun en çok güvendiği üç kaleyi zorla ele geçirir. Bunlardan birincisi Ezbidir, İkincisi Sis ve üçüncüsü Burtuluştur. Kadı Burhaneddin böylece öcünü intikamını almış olarak Sivas'a geri döner.²¹¹

Ertesi gün, Emir Mutahharten'in, savaş için ortaya çıktığı haberi gelmiştir. Kadı Burhaneddin bu haberi alınca derhal onun dersini vermek için harekete geçer. O haberin ardından Kadı Burhaneddin, Ezbidir kalesini emanet ettiği muhafızın kendisine ihanet ettiğini ve kaleyi Emir Mutahharten'e teslim ettiğini öğrenir ve atının dizginine o tarafa çevirerek büyük bir hızla yola koyulur. Kadı Burhaneddin'in kendi ülkesine geldiğini öğrenince Emir Mutahharten'in kalbini dehşet ve korku sarar.Kutlug beğ ve oğlu Ahmet beğ Kadı Burhaneddin'in Erzincana doğru yola çıktığı haberini alınca sahip olduğu orduyla ona yardımda bulunmak için yola çıkar. Ona peşpeşe dostluk ve bağladığını bildiren mektuplar gönderir ve sonunda Erzincan hududunda Kadı Burhaneddin'e katılma konusunda anlaşmaya varırlar. Kadı Burhaneddin Erzincan'ın nahiyelerine varınca Kemah Valisi Hacı Hasan, kıymetli hediye ve armağanlarıyla Kadı Burhaneddin'in yanına koştu. Niyetinin doğruluğunu ve kalbinin temizliğini ortaya koydu. Birlik ve beraberlik şartlarını yerine getirdi. Kadı burhanettin, Erzincan önlerine varınca Ahmet Beğ de gelip

---

²¹⁰Esterâbadî, *a.g.e.* 210.

²¹¹Esterâbadî, *a.g.e.* 435.

ona katıldı, arkadan dalga dalga gelen Kadı Burhanettin askerleri o bölgenin dağlarını ve ovalarını doldurdu. Kadı Burhaneddin'in askerleri, kemerin beli, sahilin nehri sardığı gibi Erzincan'ı sararlar. Karınca ve çekirge gibi bahçe ve tarlaların üzerine düşüp böcek ve kurt gibi ağaçlara ve ekinlerin saldırılar. Binaları yıkıp evleri inşa edilmediği önceki haline çevirirler. Bir ay süreyle bu şekilde kesip biçme ya, söküp atmaya devam ederler. Sonunda vadiler taştan, bahçeler ağaç ve sebzeden boş kalır. Köylerin ve şehirlerin tamamı boş arsa halini alır. Diğer taraftan emir Mutahharten, kaplumbağa gibi başını Bedbahtlık kabuğuna çekmiş, çakal gibi inlerde hapis kalmıştı. Elini canından ve ailesinden yıkamış, ömrüne ve hayatına feda etmiştir. Böylece Erzincan Vilayeti insanların ve hayvanların ayakları altında kalır. Kadı Burhaneddin başı dik ve amacına ulaşmış olarak Karahisar yolundan tekrar Sivasa dönmek için hareket eder.²¹²

Bir süre sonra Kemah Valisinden arka arkaya gelen habercilerden emir Mutahharten'in halka zulm ettiği halkı öldürme ve yağmalamayı izin verdiği müslümanların evlerini yıktı onlara kökünü kazımakla geçirdiğine dair şikayetler gelir. Halkın adalet istekleri son haddine varınca Kadı Burhanettin yardım çağrılarına kayıtsız kalmaz. O günlerde peşpeşe yapılan seferlerin yorgunluğuna rağmen orduyu savaş düzenine sokup, göç etme ve konaklama işlerini ayarlayarak, Mutahharten'e karşı bir saldırıya geçmeye karar verip yüzünü Erzincan'a çevirir. Kadı Burhanettin Akşehir hududuna geldiği zaman Kemah vadisinden peşpeşe haberciler gelir ve emir. Mutahharten'in asker topladığını ve Kadı Burhanettin ile savaşaacağını Melik Ahmet'in de her ne kadar Kadı Burhanettin tarafında görünüyorsa da aslında emir Mutahharten ile birlikte ve onunla beraber olduğunu belirtir. Kadı burhanettin şehre saldırı saldırı süresi uzayınca. Emir Mutahharten'in adamları hep birlikte ondan yardım istemeye koşarlar. Bunun üzerine Emir Mutahharten ordusunu düzene koyarak pulur denilen yere varır. Burada yapılan mücadele de Kadı Burhaneddin'in askerleri arasında emir mutfah hakarettennin bozguna uğradığına ilişkin dedikodular yayılır. Bu dedikodular dolayı Kadı Burhaneddin'in askerleri karşı tarafın çadırlarını yağmalamaya başlar ve askerler arasında bir gevşeklik oluşur bu durum karşısında Kadı Burhaneddin olayı telafi etmek, askeri

---

²¹²Esterâbadî, *a.g.e.* 435-437.

saran gevşekliği gidermek için bir saat kadar askerlerin yanlarında yerlerini almasını bekler. Fakat askerlerin arasında karışıklık çıktığı onların anlaşmazlığa düşüp korkup kaçmaya yeltendikleri için düşündüğü olmaz ve askerler toplanmaz. Böylece Kadı burhaneddin yenilgiye uğrar. Bu durum karşısında emir Mutahharten'in askerleri büyük bir sevince boğulur.²¹³

Kadı Burhaneddin ile Mutahharten arasındaki bu sürecin devamında yeniden yaşanan mücadelede ise Kadı Burhaneddin üstünlüğü sağlayarak Erzincan bölgesindeki gücünü tahkim etmeyi başarmıştır. Kadı Burhaneddin Beyliği döneminde Erzincan, Eretna Beyliği sürecindeki sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel gelişimlerini paralel şekilde sürdürmüştür. Ancak Erzincan üzerinde köklü bir değişim yarattığı söylenemez.²¹⁴

Kadı Burhaneddin fırtınalı bir hayattan sonra 1398'de öldüğü zaman henüz 54 yaşında bulunuyordu. Naip olarak hüküm sürdüğü müddetce istisna edilirse saltanatı ancak 17 yıl devam etmiştir. Bu devirde durmadan savaşarak kendinden önce Alaaddin Eretna tarafından orta Anadolu'da kurulmuş olan Eretna-oğullarının hakimiyeti sahasına dahil toprakları (Konya, Ankara'dan Erzuruma dek) yeniden, idaresi altında toplamaya çalışmış ve bunda da başarıya ulaşmıştır. Kudretli şahsiyeti, fetihle ve bütün davranışlarında gösterdiği sürat dolayısıyla Kadı Burhanettin ile Osmanlı padişahlarından Yavuz Selim arasında çok yakın benzerlikler görülmektedir. Kadı Burhanettin, alim, adil, vekâlet sahibi, cevval zekalı, yorgunluğa, sıcağa, susuzluğa ve açlığa mütehammil, sırasında sert konuşur, kimseden çekinmez fakat aynı zamanda zevk ve sefaya düşkün, şarap ve saz meclislerinde pek haz eden iyi kalpli, hoş meşrep ve ulemaya yakın, hassas bir adamdı.²¹⁵

Kadı Burhanettin'in belli bir fütühat planı olduğu söylenemez. Ancak bundan, yaptığı seferlere tamamiyle tesadüfî sebepler ile giriştiği hükmünü çıkarmak da doğru değildir. Şüphesiz hadiselerin önceden tahmin edilemeyen inkişafı ve ani tehlikeler Kadı Burhanettin'i muhtelif tarihlerde şu veya bu cepheyi harekete mecbur etmiştir. Bu

---

²¹³Esterâbadî, *a.g.e.* 438-442.

²¹⁴Salim Koca, *a.g.e.* 61.

²¹⁵Yaşar, Yücel. *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, (Ankara: Dem Yayınları, 1983), 163.

sebeple onun Fütuhât-ı gözden geçirilirken muayyen bir planın tatbiki değil, o andaki durumun icap ettirdiği siyasi gayeler aranmalıdır ki bunları da esas itibarıyla devletin gelişmesini tayin etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki fetih hareketlerinde başlıca rolü oynayan, kendinden önce Eretna hükümdarların zamanında devletin idaresi altına geçirilmiş olup, bilahare elden çıkmış olan yerleri geri almak düşüncesi olmuştur. Kadı Burhanettin, Erzincan-Amasya-Malatya-Samsun hattı üzerinde yaptığı toprak ilhakları ile eski hudutları ihya etmeye çalışmıştır. Ancak hükümdarın bu düşüncesi, bir yandan orta anadolu yaylasını elinde tutan karaman oğlunu öte taraftan Osmanlı iktisadi yatının şah damarı Tebriz, Tokat, Bursa yolunu kontrol edecek mühim merkezleri ele geçirip Ankara'yı tehtid altına bulundurmaya başladı andan itibaren de Osmanlı karşısına ciddi rakip olarak çıkarmıştır. Kadı burhanettin fetih siyaseti ve usullerine gelince bu mevzuda en bariz nokta, onun Orta Anadolu'da tabii feodal beyler sistemini bırakarak doğrudan doğruya ilhak suretiyle merkeziyetçi devletini süratle tahakkuk ettirmeye çalışmasıdır.²¹⁶

4.2. AKKOYUNLU (1350-1502) VE KARAKOYUNLU (1365-1469) MÜCADELESİ DÖNEMİNDE ERZİNCAN

Akkoyunlular Türk tarihinde önem arz eden bir hükümdarlık olarak kayıtlarda yerini almıştır. Akkoyunluların Anadolu'daki varlığı 14. Yüzyılın ikinci yarısına denk gelmekle birlikte, konar-göçer bir gelenekten gelmeleri sebebiyle bölgedeki varlıkları konusunda muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Özellikle Karakoyunlularla yaşadıkları mücadele sebebiyle bölgedeki etkinlikleri dönem dönem artmış, bazı dönemlerde ise yerel güçlerle ittifak kurarak Karakoyunluların üstüne gitmiştir.²¹⁷

Akkoyunlu Devleti, Tur Ali Bey sonrası dönemde Bayındır Türkmenlerinin başında bulunan Kutlu Bey devrinde Erzincan bölgesinin güney kesimlerine doğru yerleşmeye başlamışlardır. Kutlu Bey'in Erzincan yöneticileri ile Eretna Beyliği arasında yaşanan çatışmalarda Erzincan Beyleri ile ittifak kurması sonrasında Erzincan

---

²¹⁶ Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, 175-176.

²¹⁷ Ahmet Toksoy, Akkoyunlular ve Erzincan (Uzun Hasan Devrine Kadar), *TÜBAR*, C. 35, 2014, 241-262.

bölgesindeki varlıkları giderek artmıştır. Akkoyunlu Kutlu Bey'den sonra yerine oğlu Ahmed Bey geçmiş ve bölgedeki etkinliğini sürdürmeye çalışmıştır.²¹⁸

Ahmed Bey babası Kutlu Bey döneminde Palu bölgesinin emirliğini üstlenmiş, babasının ölümüne müteakip yönetime geçmiştir. Ahmet Bey yönetim sürecinde Erzincan bölgesini kontrol altında tutan Mutahharten ile muhtelif sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Kutlu Bey döneminde Mutahharten ile sürdürülen olumlu ilişkiler ölümünden sonra Mutahharten'in Akkoyunluların idaresi altındaki topraklara saldırmasına bağlı olarak ilişkilerde bozulmalar yaşanmaya başlanmıştır.²¹⁹

Ahmet Bey Mutahharten'in bu saldırıları karşısında büyük bir ordu ile Mutahharten'i etkisiz kılarak bölgedeki hakimiyetini tahkim etmiş, Mutahharten ise yaşadığı ağır yenilgi sebebiyle Karakoyunlu emiri Nasreddin Kara Mehmet Bey'den yardım istemiş ve kurulan ittifak ile Akkoyunlu Ahmet Bey yönetimi altındaki Akkoyunlulara yönelik güçlü bir ordu ile bir hareket başlatmışlardır. Başlatılan bu hareket neticesinde Karakoyunlu yönetimi ve Mutahharten'e bağlı birlikler karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Ahmet Bey ordusunun önemli bir kısmını kaybetmiştir. Bu durum karşısında bölgede etkili bir güç olan Kadı Burhaneddin Ahmed Bey ile ittifak kurmuşlardır. Ancak kurulan bu ittifak Kadı Burhaneddin'in kısa süre sonra farklı tutumuyla etkisini kaybetmeye başlamış, Ahmet Bey'in Kadı Burhaneddin ile Amasya seferine katılması sürecinde Ahmet Bey'e yönelik çeşitli isyan girişimlerinin ortaya çıkması karşısında Ahmet Bey farklı ittifak arayışlarına girmiş ve bu bağlamda Amasya beyi Ahmet bey ile ittifak kurarak Tokat üzerine ilerleme kararı almış ve bu durum Kadı Burhaneddin tarafından tepki ile karşılanmıştır. Yaşanan bu gerilim neticesinde Kadı Burhaneddin Bey Akkoyunlu Ahmet Bey'e yönelik hareket başlatmıştır. Ahmet Bey Kadı Burhaneddin Ahmet Bey karşısında yeteri kadar direnemeyeceğini anlayınca sulh yoluna gitmek durumunda kalmıştır.²²⁰

---

²¹⁸John Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Çev. Sibel Özbudun, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 76-77.

²¹⁹Yaşar Yücel, *a.g.e.* 271.

²²⁰Ebu Bekr'i Tihrani, *Kitab-Diyarbakriyyei*, Çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2001), 38-39.

Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasında var olan mücadele, Erzincan emiri Mutahharten açısından yönetimini sürdürme anlamında önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Karakoyunlu hükümdarı Kara Mehmet Bey'in ölümünden sonra da Mutahharten Karakoyunlu'lar ile ittifakını sürdürmüştür. Bu yeni dönemde Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile ittifakını sürdüren Mutahharten birlikte hareket ederek Akkoyunlular üzerine yeni bir hareket başlatmıştır.²²¹ Ancak düzenlenen hareket neticesinde ittifak güçleri Akkoyunlular karşısında mağlup olmuş, Kara Yusuf Akkoyunlulara esir düşmüş, Mutahharten ise Erzincan'a kaçmak durumunda kalmıştır.²²²

Karakoyunluların içine düştüğü kriz durumu ve Mutahharten yönetiminin bölgede sıkışması karşısında Kadı Burhaneddin Ahmet Bey Erzincan'a yönelik hareket kararı almış, bu karar Akkoyunlu Beyi Ahmet tarafından da desteklenmiştir. Yapılan savaş sürecinde Akkoyunlular Sivas üzerinden Erzincan'a girmişler ve bölgeyi talan etmişlerdir. Bu sefer sürecinde Ahmet Bey'den destek gören Kadı Burhaneddin Ahmet Bey, Erzincan'dan Bayburt bölgesine kadar olan bölgeyi Akkoyunlulara dirlik olarak vermiştir.²²³ Bu gelişme neticesinde Akkoyunlular Erzincan bölgesine yerleşmişlerdir.²²⁴ Akkoyunlu Ahmet Bey'den sonra yerine geçen kardeşi Karayülük Osman Bey, Kadı Burhaneddin Ahmet Bey'in ölümü sonrası bölgede daha rahat hareket etmeye başlamıştır.

Kadı Burhaneddin Beyliği'nin başına geçen Alaeddin Ali Çelebi, Sivas bölgesinden Karayülük Osman Bey'in Sivas'tan çıkarma kararı almış, bu durum karşısında Karayülük Osman Bey tarafından Sivas bölgesi muhasara altına alınmıştır. Sivaslıların bölgede Akkoyunlulara karşı direnecek gücü olmadığı için Osmanlı Hükümdarı I. Beyazıt'tan yardım istemişlerdir. Bu sürecin neticesinde Osmanlıların Sivas'ta direnen kuvvetlere desteği ile Karayülük Osman Bey Erzincan'a geri çekilmek zorunda kalmıştır.²²⁵ Her ne kadar Sivas üzerindeki muhasara konusunda Osmanlılar ile

---

²²¹ Toksoy, *Akkoyunlular ve Erzincan*, 243.

²²² Tihrani, *Kitab-Diyarbakriyyei*, 37.

²²³ Yücel, a.g.e., s. 278-279, Ayrıca Bknz: Salim Cöhçe, Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular *Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Panel Bildirileri*, Ed. Enver Konukçu, (Ankara: Otlukbeli Belediyesi Yayınları, 1990), 54.

²²⁴ John Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, 79.

²²⁵ Yücel, a.g.e. 287.

çatışan Karayülük Osman Bey, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf karşısında Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler sürdürmeye çalışmıştır. Ayrıca Karayülük Osman Bey Osmanlıların yanı sıra Memluklerle de Akkoyunlulara karşı etkili mücadele sürdürebilmek için ittifak kurmuştur.²²⁶

Erzincan bölgesinde varlığını tahkim etmeye çalışan Karayülük Osman Bey, Karakoyunluların bölgede nüfuzunu arttırmalarıyla birlikte ve özellikle Azerbaycan bölgesini elde etmeleriyle yeni arayışlar içerisine girmiştir. Akkoyunlular ile Karakoyunlular arasında devam edegelen mücadele Kara Yusuf'un ölümü ve yerine İskender Mirza'nın geçişiyle daha da şiddetlenmiştir. Karayülük Osman Bey Erzincan bölgesindeki gücünü ve çevre bölgelerdeki hakimiyetini arttırdığı bu süreçte başlayan çatışmalarda Karakoyunluların üstünlüğü ön plana çıkarken yeni ittifaklara yönelmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda Timur ile ittifak kuran Karayülük Osman Bey Karakoyunlular üzerine yaptığı bir seferde bozguna uğramış, savaş bölgesinden kurtulmak isterken İskender Mirza tarafından çocuklarıyla birlikte yakalanarak öldürülmüştür.²²⁷

Karayülük Osman Bey'in yerine uzun mücadeleler neticesinde Hamza Bey'in geçişi ile birlikte Karakoyunlular ile sürdürülen mücadele devam etmiş ve Bağdat emiri Karakoyunlu Isfehan Mirza'nın Hamza Bey karşısında bozguna uğraması neticesinde Hamza Bey bölgede gücünü tahkim etmeye başlamıştır. Bu süreçte karşısında gelişen muhalefet ile mücadele etmek durumunda kalan Hamza Bey Erzincan hakimi Yakup Bey ile yaşadığı çekişme neticesinde Erzincan'ı 1439'da kontrolü altına almıştır.²²⁸

Hamza Bey'in 1444'de vefatı sonrası yerine geçen Cihangir Mirza, Karakoyunlu Cihanşah ile mücadele sürecine girmiştir. 1447'de başlayan bu mücadele 6 yıl sürmüş ve net bir üstünlük sağlanamaması üzerine müzakere ile neticelenmiştir. Fakat bu müzakereler neticesinde Cihangir Mirza Karakoyunlulara tabi olmak zorunda kalmıştır. Bu durum karşısında Cihangir Mirza öncelikle amcazadeleri Mahmut, Şeyh Hasan ve

---

²²⁶ Toksoy, *a.g.e.* 244.

²²⁷ Woods, *a.g.e.* 95.

²²⁸ Toksoy, *a.g.e.* 248-249.

Kasım Bey gibi isimler ile mücadele sürecine girmiştir. Bu mücadelelerin neticesinde Mirza'nın kardeşi Uzun Hasan belirli bir kuvveti kontrolü altına almış ve Karakoyunlular ile mücadele sürecine girişmiştir. Yine bu dönemde Erzincan üzerinde hakimiyet tesis etmeye çalışmış ve bölgeyi istila etmiştir.²²⁹

4.3. OSMANLI-TİMUR MÜCADELESİNDE ERZİNCAN

Beylikler döneminde ve Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesi sürecinde Erzincan bir mücadele sahası olarak ön plana çıkmıştır. Erzincan Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesinin devam ettiği süreç ile paralel şekilde gelişen farklı bir mücadele sahasının da önemli üslerinden birisi olmuştur. Bu mücadele Osmanlı ile Timur Devleti arasında yaşanan mücadeledir. I. Beyazıt yönetime geçtikten sonra özellikle İstanbul üzerinde odaklanmış ve İstanbul muhasarasını başlatmıştır. Bu süreçte Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ile Timur arasında yaşanan bölgesel mücadele neticesinde Kara Yusuf Osmanlıdan destek almış ve daha sonraki süreçte 1399'da Osmanlı'ya iltica etmek durumunda kalmıştır. Kara Yusuf'un Osmanlı'ya iltica etmesi Timur ile Sultan Beyazıt arasında başlayacak olan mücadelenin fitilini ateşlemiş, iki yönetici arasında karşılıklı nameler yazılmaya başlanmıştır.²³⁰

Kara Yusuf, Timur ile Beyazıt arasındaki mücadele sürecinin başlamasında öncül sebep olarak görülse de Timur, bu krizin ardından özellikle Erzincan ve Kadı Burhaneddin Beyliği topraklarında Osmanlı'ya tabi olan grupları kışkırtarak isyan girişimi başlatmaya çalışmıştır. Aynı zamanda bu dönemde Erzincan emiri Mutahharten'in Timur'la ittifak kurması ile birlikte Osmanlı'ya ödemesi gereken vergiyi keserek bu vergiyi Timur'a vermeye başlamış ve bu durum Erzincan üzerinden iki taraf arasındaki mücadelenin daha da gelişmesine yol açmıştır.²³¹

Timur sadece Erzincan emiri Mutahharten ile değil, aynı zamanda Akkoyunlu Karayülük Osman Beyle de bölgedeki faaliyetlerde destek görmüş ve Sivas'ın ele

---

²²⁹ Tihrani, *Kitab-Diyarbakriyyei*, 136.

²³⁰ Uzunçarşılı, 1969, *a.g.e.* 262.

²³¹ İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, Atatürk Kültür*, (Ankara:Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 169.

geçirilmesi sürecinde bu destek açıkça ortaya çıkmıştır. Timur Sivas seferinde Erzincan'da elde etmiş olduğu etki sahasını kullanmış ve bu durum Sivas bölgesindeki hareket kabiliyetinin gelişmesine önemli katkılar sunmuştur. Bir yandan Erzincan emiri Mutahharten ile, öte yandan Akkoyunlu ve Karakoyunlu yönetimiyle kendisine alan açan Timur Osmanlı'nın Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'daki etki sahasını sınırlandırmaya çalışmış ve bu mücadele 1402'de Ankara Savaşının yaşanmasına kadar devam etmiştir.²³² Ankara Savaşı sonrasında ise Osmanlı'nın Fetret Devrine girmesi, Erzincan bölgesinde Akkoyunlu, Karakoyunlu, Erzincan'ın yerel yöneticileri, Safeviler ve Timur'un bölgedeki faaliyetleri ve aralarındaki mücadeleleri ön plana çıkmış ve bu çok parçalı yapı Erzincan'da siyasi kaosun ve karmaşanın devam etmesine yol açmıştır.²³³

4.4. OSMANLI-SAFEVİLER MÜCADELESİNDE ERZİNCAN

Safevi devletinin kuruluşu Türk İslam tarihi açısından gerçekten önemli bir meseledir. Bunun en önemli sonucu ise İslam âleminin merkezinde yeni bir âlemin oluşmasıdır. Başlıca vasfı Şiilik olan ve İran'ı içerisine alan bu âlem varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiştir. Bu konunun en dikkat çeken yanı Şiiliğin İran'a Anadolu'dan gelmiş olmasıdır. Şiiliği İran'a getiren unsur ise Safevi Devleti'ni kuran ve kızılbaş olarak anılan Anadolu Türkleridir. Safevi devletini kuran ve onu ayakta tutan Anadolu'nun orta ve güney bölgesine mensup yeni bir Türk topluluğudur. Kızılbaş adını vereceğimiz Şiilik de bu unsurun inançlarını ifade etmektedir.²³⁴

Her taraftan bölük bölük gelen Türkler Ustacalu, Şamlu, Rumlu, (başlıca Sivas, Amasya ve Tokat bölgelerine yerleşik olan Türk halkı) Tekelü (Antalya bölgesi) Zü'lkadır (Dulkadır) ile yine Anadolu'daki karaman bölgesi halkına (başta Turgutlar olmak üzere) ve Varsaklar'a (Tarsus bölgesi Türkmenleri) mensup idiler. Beğlerden Ustacalu Mirza Beğ oğlu Muhammed Beğ Şamlu Abdi Beğ de kalabalık mahiyetleri ile gelenler arasındaydı.²³⁵ İşte Safevi devletini kuran ve devam ettiren Anadolu Türkleribunlardır. Bu Türklerin büyük çoğunluğu orta ve güney Anadolu'dan gelmiştir. İsmail iç

²³² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 264-266.

²³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 264-266.

²³⁴ Sümer, *a.g.e.* 1.

²³⁵ Sümer *a.g.e.* 18-19.

karışıklıklardan dolayı hiçbir güçlüğe uğramadan doğrudan Akkoyunlu ülkesinde dolaşmış ve Erzincan'a yerleşmiş ve burada kolayca müritlerini etrafına toplamıştır. Bu esnada II. Bayezid Modon ve Korun'un fethi ile meşgul bulunuyordu. Bu yüzden Osmanlı tebaasından binlerce kişi, günlük çekmeden hududa çok yakın Erzincan'daki müridleri İsmail'in yanına gidebildiler. İsmail Erzincan'dan hareket etmeden önce Bayezid'e mektup yazarak ustacalu boyunun çoluk çocuklarını ve göçkünlerini Osmanlı ülkesinde bırakmalarına müsaade etmesi için ricada bulunmuştu.

İdaresi altında Dulkadirli elinden mühim bir topluluğun genç safevi şeyhinin katına gitmesine, Alaüddevle Beğ'in kayıtsız kaldığı anlaşılıyor. Selefleri gibi Alaüddevle Beğ'in Hakimiyetinde de Maraş, Elbistan ve Harput bölgelerinden başka Pınarbaşı yöresi ve daha mühim olarak da bugünkü Yozgat Vilayeti ile şimdi Sivas ve Kayseri'ye bağlı bazı yörelerde meydana gelen geniş Boz Ok bölgesi bulunuyordu. Kara tarlalardan dolayı gecikmiş olan yerleşik hayatın ilk adımları onun ve oğlu Şah Ruh beğ'in gayretleriyle Boz Ok'ta atılmıştı. Bu böyle olmakla beraber İsmail'in yanına gidenlerin çoğunluğunun Boz Ok'tan olduğu görülüyordu. Sonraki göçlerde yine daha ziyade buradan yapılmıştır. Kendilerini bundan sonra kızılbaş olarak da zikr edeceğimiz Anadolulu Safevi müritlerinin Erzincan'da şeyhlerinin etrafında toplanmaları neticesinde, daha önce de işaret edildiği gibi, baş ile gövde birleşmişti. Artık harekete geçilebilirdi.²³⁶İsmail 906 yılı başlarında yaklaşık 7 bin kişilik bir kuvvet ile daha sonra Erzincan'dan ayrıldı.²³⁷

Mengüceklî Beyliğinden sonra Anadolu Beylikleri döneminde Erzincan'da başlayan yoğun mücadele ve bölgeyi kontrol altına alma çabaları, Akkoyunlu-Karakoyunlu ve bölgede etkin rol oynayan Kadı Burhaneddin Beyliği gibi aktörlerin aralarında devam eden ittifak-çatışma süreçleriyle birlikte daha girift bir noktaya ilerlemiştir. Osmanlı-Timur Devleti arasında yaşanan mücadelelerde de Erzincan'ın yine önemli bir kavşak noktası olması yine bu bölgenin önemini korumasını sağlamıştır. Bu mücadeleler bölgedeki lokal unsurlar yerine güçlü devletlerin hakimiyetlerini tahkim etmeleriyle beraber yeni bir sürece doğru evrilmeye başlamıştır. Bu kapsamda Batıdan

---

²³⁶Sümer, *a.g.e.* 18-19.

²³⁷ Sümer, *a.g.e.* 19.

Doğuya doğru hâkimiyetini güçlendiren Osmanlı Devletiyle Doğudan Batıya açılmaya çalışan Safeviler, 15. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Doğu-Orta Anadolu Bölgesinde karşı karşıya gelmişler ve alan hâkimiyeti oluşturmaya çalışmışlardır. Özellikle bu mücadele sürecinde Erzincan'ın konumu stratejik bir değere sahip olmuştur.²³⁸

Osmanlı-Safevi mücadelesi sadece askeri ya da bölgesel hâkimiyet mücadelesi ekseninde değil, aynı zamanda mezhepsel boyutuyla ve toplumsal bağlamda şekillenen yönere de sahip olması bakımından ayrıcalıklı bir öneme sahip olmuştur.²³⁹ Safevilerin siyasi ve ideolojik açıdan temel amaçları Şiilik inancının Anadolu'da da yayılmasını sağlamak olmuştur. Anadolu'ya gelen cüneyt bu ülkede kendi maksadı için, belki de ümit edemediği derecede elverişli bir zemin buldu. Dolaştığı köylüler ve göçebeler arasında Şi'i ve Şi'iliğe mütemayil ve müstaid pekçok zümreler ile karşılaştı. Peki Cüneyt anadoluya geldiğinde Şii miydi? Bu soruyu cevaplandırmak kolay olmamakla beraber Cüneyt'in Şi'iliği daha anadoluya geldikten sonra kabul etmesi de mümkün hatta muhtemeldir. Cüneyt'in, Anadolu'da, yalnız ünlü bir tarikatın şeyh ailesine mensup olarak değil, aynı zamanda bir Seyyit olarak da dolaştığı muhakkaktır. Cehar bezeli, telkin kabiliyetine sahip ve aynı zamanda faal bir insan olduğu anlaşılan Safevi şeyhi dolaştığı köylü ve göçebe türkler arasında sayısı hiç de az olmayan bir topluluğu kendisine mürid yaptı. Hatta Cüneyt bunlardan beş-on bin kişilik silahlı bir kuvvet de meydana getirmeye muaffak oldu.²⁴⁰Bu durumun Osmanlı açısından açıkça bir risk ve tehdit olarak görülmesiyle birlikte bölgedeki mücadele süreci başlamıştır.

Ayrıca Safeviye tarikatının Erdebil merkezli faaliyetlerinin bu boyutu aşması ve Şeyh Cüneyt'in bu tarikatın yönetimine geçmesiyle beraber yukarıda belirtilen Anadolu'da Şiilik propagandasının ve yayılma sürecinin arttığı bilinmektedir. Safeviye tarikatının müridleri Şeyh Cüneyt'in öldürülmesinden sonra onun vasiyetini uyararak çocuk yaşta olmasına rağmen Akkoyunlu uzun Hasan Bey'in kız kardeşinden doğan oğlu Haydar'ın etrafında toplandılar. Cüneyt'in başka yetişkin oğlu varken çocuk yaştaki

---

²³⁸Saim Savaş, *Osmanlı-Safevi Mücadelesinin Toplumsal Sonuçları*, Türkler, C. 6, ss. 907-919, (Ankara, 2016), 907.

²³⁹ Savaş, *Osmanlı-Safevi Mücadelesinin Toplumsal Sonuçları*, 907.

²⁴⁰Sümer, *a.g.e.* 9-10.

Haydar'ı halefi tayin etmesi anlaşılacağı üzere, sebepsiz değildi. Haydar anası cihetinden asil olduğu gibi, aynı zamanda, lüzumu halinde dayısının destek ve himayesini de elde edebilecekti. Gerçekten çok geçmeden uzun Hasan beğ, cihan Şah-ı ve oğlu Hasan Ali'yi yenerek Karakoyunlu devletini ortadan kaldırmış, Horasan'dan Sivas bölgesine kadar uzanan geniş sahada devletini kurmuştu. Haydar da Erdebildeki şeyhlik postuna rahatça oturduğu gibi, dayısı Hasan Paşa'nın kızı Alemşah olarak da tanınan Halime Begim ile evlenmiş ve bu evlilikten aralarında Safevi devletinin kurucusu İsmail'in de bulunduğu üç oğlu dünyaya gelmişti. Şeyh Haydar'ın Anadolu'daki ilk faaliyetleri teşkilatını geliştirmek ve müritlerin sayısını arttırmak olmuştu. Anadoludaki müziklerden istidatlı olanlar hususi bir şekilde yetiştirilerek halife ünvanı ile memleketlerine gönderiliyorlardı. Halifeler orada tarikatı yaymak ve şeyhleri için mal toplamakla görevlendirilmişlerdi.²⁴¹ Cüneyd'in yerine geçen Şeyh Haydar'ın Anadolu'daki faaliyetlerini arttırması bölge devletleri ve beylikleri açısından ciddi bir risk olarak görülmeye başlanmış ve Safeviye Tarikatı mensupları için bu tarikat mensuplarını küçük görmek için "Kızılbaş" tabiri kullanmaya başlanmıştır.²⁴²

Safeviye tarikatının Anadolu'daki Türkmenler üzerinde mezhepsel etki sahası oluşturma çabaları özellikle tarikatın yönetici kadrosunun Anadolu'da doğrudan faaliyet göstermesi ile güçlenmiştir. Bu süreçte Erzincan Safeviye tarikatının faaliyetlerinden yoğun şekilde etkilenen ya da etki sahası altında tutulmak istenen kritik bölgelerden birisi olarak öne çıkmıştır. Safevilerin Rum diyarında yaşayan Türkmenleri ayaklandırmak amacıyla başlattıkları faaliyetleri Erzincan-Tokat-Amasya bölgesinde etkisini göstermiş, bu durum karşısında II. Beyazıt oğlu Şehzade Ahmet'e emir vererek bölgede isyana katılanların Safeviye tarikatına bağlı olduklarını ve Safevi topraklarına sürülmesini istemiştir.²⁴³ Bu süreçten itibaren başlayan mücadele konusunda savaşın yaklaşımı şu şekildedir;²⁴⁴

---

²⁴¹Sümer, *a.g.e.* 11.

²⁴²Savaş, *a.g.e.* 907.

²⁴³Hamidreza Mohammednejad, *Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576)*, (Doktora Tezi, Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015), 187.

²⁴⁴Savaş, *a.g.e.* 908.

Belgelere yansıyan yerleşim birimleri dikkate alındığında, Kızılbaş olarak değerlendirilen halkın, Güneybatı Akdeniz'den başlayarak, Teke, Hamit, Karaman, Dulkadir, Kadı Burhaneddin ve Candaroğulları topraklarını içine alacak şekilde Orta Karadeniz'e kadar uzanan sahada yaşadıklarını görürüz. Yani karşımıza Antalya, Konya, Kırşehir'den itibaren bir taraftan Yozgat-Çorum-Kastamonu ve diğer taraftan Erzincan-Gümüşhane-Trabzon'u da içine alacak şekilde Sivas-Tokat-Amasya hattı çıkmaktadır. Bu hat boyunca uzanan saha ve bu hattın doğusu, Osmanlı'nın doğuya doğru yayılma sürecinde yaşanan Yıldırım-Timur, Fatih-Uzun Hasan ve Yavuz-Şah İsmail kavgalarının geçtiği coğrafyayı işaret etmektedir. XVI. asırda yaşanan hadiseler, günümüz Anadolu sınırları değil, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız hat dikkate alınarak değerlendirilmelidir. O devirde Osmanlı Devleti, bu hat üzerinde hâkimiyetini pekiştirme ve bu hattın doğusuna hâkim olma mücadelesi vermektedir.

Osmanlı'nın hâkimiyetinin Anadolu'da tam olarak şekillenmemiş olduğu bu süreçte Anadolu'da Türkmenlerin Safeviler etkisine girmesine karşı yeterli bir mücadele sürdürülemediği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu durum özellikle Erzincan ve çevre bölgelerinde halkın belirli kesimleri tarafından Osmanlı'nın gasp edici, Safevilerin ise kurtarıcı olduğu yönündeki algı gelişmeye başlamıştır.²⁴⁵

Osmanlı-Safevi mücadelesi yukarıda belirtilen minvalde başlamış ve bu durum zamanla aktif çatışmaya dönüşmüştür. 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı ile Safevi tehlikesi belirli bir ölçüde ötelenmiş, ancak Anadolu'da Safeviliğin etkisi asırlarca devam etmiştir. Bu süreçte Erzincan bölgesine Yavuz Sultan Selim'in sert tedbirler alarak Şii yayılmacılığını önlemeye çalıştığı, selefi II. Beyazıt'ın izlediği yumuşak politikayı takip etmemiştir. Bu sert politikalar neticesinde Safeviler'e karşı ilk savaş açan padişah olmuştur. Savaş öncesinde Erzincan çatışmaların başlangıcında öncelikli alanlardan birisi olmuştur. Bu bağlamda Şah İsmail'e bağlı Erzincan Hakimi Rumlu Nur Ali tarafından sürdürülen Şiilik propagandasına ek olarak bu propaganda faaliyetlerinden etkilenen kişilerle Osmanlı'ya yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir.²⁴⁶

Osmanlı-Safevi mücadelesinde Erzincan hem çatışma bölgesi olması yönüyle, hem de propaganda faaliyetlerinin üs bölgelerinden birisi olması sebebiyle önem

---

²⁴⁵Savaş, *a.g.e.* 908.

²⁴⁶Mohammednejad, *Osmanlı-Safevi İlişkileri*, 265.

taşımaktadır. Bu dönemde gerçekleşen bir diğer olay ise Şah Kulu Baba'nın Anadolu'da çıkardığı isyandır. Şah Kulu, İsmail'in Safevi devletinin kurup zaferden zafere koşmasından ve bilhassa ikinci Bayezid'in görülmemiş sebebi ile merkezi idarenin son derece zayıf bir hale gelmesi ve devlet adamlarının adil olmayan hareketlerinden duyulan hoşnutsuzluklardan kuvvet ve cesaret alarak harekete geçti. Ordusunda bir kısmı mühim sayılabilecek bir kusurlar olmadığı halde, dirlikleri alınmış pek çokta sipahi vardı ki, Şah Tahmasp devrindeki meşur ulema da bu sipahilerden biri idi. Şah kulu Osmanlı kuvvetlerini üst üste yenilgiye uğrattı. Bu başarıları adamlarının gittikçe çoğalmasına sebep oldu. Hele onun Anadolu beylerbeyi Karagöz Paşa'yı yenip öldürmesi taraftarlarının sayısını arttırmış ve ününü de her tarafa yayılmıştı.²⁴⁷ Bu dönemde Şah Kulu Baba isyanı özellikle Erzincan bölgesinde yoğun etkiler göstermiş, bölgedeki ticaret kervanlarına yönelik saldırılar gerçekleşmiştir.²⁴⁸

1512 yılında Osmanlı tahtına Yavuz Sultan Selim'in geçtiğini haber alan Şah İsmail, Selim'in onlara bir şey yapacağından kaygılanarak Rumlu Nur Ali halife'yi anadoluya gönderip ona bu ülkedeki sofuları toplanmasını emretti. Bu sırada Konya'da bulunan Sultan Ahmet kardeşi Selim'in hükümdarlığını kabul etmeyerek onunla mücadeleye hazırlanıyordu. Bu durum Rumlu Nur Ali Halife'nin işini kolaylaştırdı ve Sivas Tokat Amasya ve Çorum kızılbaşlarını ayaklandırdı. Sultan Ahmet'in Amasya'da bulunan oğullarından Sultan Murat bundan faydalanmak için kızılbaş oldu ve merasimle kızılbaşı tacını giydi. Karaman'da bulunan Sultan Ahmet oğlunun kızılbaş olmasını tasvip etmediği gibi, Amasya halkının ricası üzerine Karaman'dan lalası yular kısıd Sinan bey kumandasında bir kuvvet yolladı. Esnada Sultan Murat İran'a, Şah'ın yanına gitmiş, Nur Ali de Erzincan'a dönmek üzere yola çıkmıştı. Sivas bölgesi halkından olan Nur Ali halife görevini tam başarıyla yaparak Erzincan'a döndü.²⁴⁹ Yavuz sultan Selim'in harekete geçmesi karşısında Ahmet doğuya doğru çekildi. Divriği de bulunurken oğlu Sultan Murat'tan Şah İsmail'in kendisine kumandanlarından Rumlu Div Ali ve yirmi bin kişilik bir ordu ile gönderdiğini bildiren bir mektubu aldı. Murat aynı mektupta babasını

---

²⁴⁷Sümer, *a.g.e.* 34-35.

²⁴⁸Abdur-Rahman Şeref, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihi*, (İstanbul:Gökkubbe Yayınları, 2003), 196-198.

²⁴⁹Sümer, *a.g.e.* 36-37.

Erzincana çağırıyor ve bir orduyla üsküdüre kadar gidebileceğini yazıyordu. Çok geçmeden Ahmet ve oğulları bertaraf edildi ve Selim Osmanlı ülkesine tamamen hakim oldu.²⁵⁰ İranda Hoy şehrinin kuzeydoğusundaki Çaldıran'da karşılaşan Osmanlı ve Safevi orduları nda aynı dil konuşuluyordu bunların çoğu aynı ülkenin, aynı bölge ve yörelerin, aynı boy ve babaların çocukları idiler. Şah İsmail'in ordusunun sayısı sultan Selim'inkine nazaran daha azdı. Fazla olarak da Safevi ordusu ateşli silahlardan mahrumdu. Bilindiği gibi Yavuz Selim'in maksadı Safevi devletine kuvvetli bir darbe vurmak değil, bu devleti büsbütün ortadan kaldırmaktı. Fakat devlet adamları ve bilhassa yeniçeri ocağının beklenilmeyen mukavemeti ile karşılaştı. Bu yüzden sadece büyük işler yapmak için yaşayan bu büyük millet geç bilindiği gibi Yavuz Selim'in maksadı Safevi devletine kuvvetli bir darbe vurmak değil, bu devleti büsbütün ortadan kaldırmaktı. Fakat devlet adamları ve bilhassa yeniçeri ocağının beklenilmeyen mukavemeti ile karşılaştı. Şah İsmail de galibiyetten emin olamadığı için Selim ile karşılaşmak istemiyordu. Çaldıran mağlubiyeti zaferden zafere koşmuş olan Safevi hükümdarlarında derin bir manevi çöküntüye yarattı.²⁵¹ Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında Çaldıran Seferi öncesinde başlayan mücadele sürecinin kökeni, Yavuz Sultan Selim Trabzon valisiyken başlamış, Şah İsmail taraftarlarına yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu saldırıların yoğunlaştığı yer ise Erzincan olmuştur ve Erzincan'da padişahlığı öncesinde etkisini güçlendirmeye çalışmıştır.²⁵²

Safevî hükümdarı II. Şah İsmail'in ölümünden sonra Anadolu'da olduğu gibi İran'da da sahte Şah İsmailler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki 1580 yılında Kûh-Gilû'da bulunan Lur kavmi arasına bir kalender dervişi gelerek kendisinin Şah İsmail olduğunu ve öldürülenin kendisine benzeyen bir köle olduğunu söylemiştir. Kendisinin asıl Şah (II.) İsmail olduğunu söyleyerek Lurlardan büyük bir taraftar kitlesi toplamağa muvaffak olmuştur. Bu sahte Şah İsmail, başına topladığı Lurlarla birlikte bölgede hakim durumda bulunan Afşarların üzerine yürümüştür. Kûh-Gilû'da babası Halil Han'nın yerine vekâlet eden Rüstem Bey'i öldürüp, Afşarları perişan etmiştir. Bunun üzerine Halil Han, Sahte

---

²⁵⁰Sümer. *a.g.e.* 37-38.

²⁵¹Sümer. *a.g.e.* 38-40.

²⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 227.

Şah İsmail'le çarpışmak üzere Kûh Gîlû'ye gelmiş ancak Lurların attıkları taşlardan biri başına isabet etmiş ve ölümüne sebep olmuştur. Durumun ciddiyetini anlayan İran Şahı Muhammed, Halil Han'ın yeğeni İskender Bey'i Kûh Gîlû'ye vali olarak atamış ve Fars beylerbeyi Zülkadirli Emet Han'a da İskender Bey'e yardım etmesini emretmiştir. Durak Halife komutasındaki Zülkadir kuvvetleri 1581'de Afşarlarla birleştiler ve birlikte Şah İsmail kuvvetlerine saldırdılar. Yanında az sayıda adamı kalmış olan Sahte Şah İsmail yakalanıp öldürüldü.²⁵³

---

²⁵³Sümer. *a.g.e.*, 44.

SONUÇ

Erzincan Anadolu coğrafyasının Doğu ve Orta bölgeleri arasında bir köprü vazifesi görmesi sebebiyle bu topraklarda hüküm süren devletlerin, beyliklerin, hanedanların ve genel anlamda medeniyetlerin kesişim noktası olarak ön plana çıkmıştır. Erzincan'ın Ortaçağ tarihindeki yeri İslamiyet devri öncelikle bölgedeki Bizans ve Hristiyan yönetimlerin etkinlikleriyle şekillenmiştir. Devamında İslamiyet'in yayılmasına bağlı olarak Dört Halife, Emeviler ve Abbasiler döneminde Erzincan'da İslam medeniyetinin etkileri ortaya çıkmaya başlamış ve bölgenin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi dengeleri değişim sürecine girmiştir.

Türklerin Orta Asya'dan göç ederek Anadolu coğrafyasına yönelmeleri Büyük Selçuklu devrinde ortaya çıkmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin Horasan'dan Anadolu'ya öncü birliklerini göndermesiyle birlikte öncelikle Doğu bölgelerde keşif çalışmaları yapılmış ve bu keşif çalışmaları ve ilk lokal yerleşimler 1071 Malazgirt seferine müteakip kalıcı hale gelmeye başlamıştır. Sultan Alparslan'ın komutasında ve yönetimindeki beylerin Anadolu'da belirli bölgelerde beylikler kurması sağlanmıştır. Bu beylikler içerisinde Erzincan'da hüküm süren Mengücekliler, Erzincan'da aşama aşama düzenli bir sosyal, siyasi, kültürel ve sanatsal gelişimi sağlamaya başlamışlardır. Erzincan Anadolu'da geç dönem Ortaçağ'da yaşanan yoğun mücadeleye kadar Mengücekliler dönemi görece daha dengeli bir süreç olarak belirtilebilir.

Mengücekliler'den sonra II. Anadolu Beylikleri devrinde Eretna ve Kadı Burhaneddin Beyliğinin bölgedeki etkinliği ön plana çıkarken, Erzincan daha çok bu beyliklerin bölgesel siyasi mücadelelerinin öznelerinden birisi haline gelmiştir. II. Beylikler dönemi süreci ve sonrasında Erzincan Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesi, Osmanlı-Timur mücadelesi ve Osmanlı Safevi mücadelesine sahne olmuştur. Tüm bu mücadelelerde gerek siyasi anlamda, gerekse askeri ve savaş anlamında Erzincan kesişim noktasında olmuştur.

Ortaçağ tarihinde Erzincan bir medeniyetler kesişimi olarak ifade edilebilir. Erzincan'ın stratejik önemi ise yukarıda belirtilen devletlerin ve yerel yönetimlerin her dönem elini güçlendiren ya da ellerinde bulundurmak istedikleri bir avantaj olarak görülmüştür. Erzincan'ın kültür ve medeniyet anlamında gelişiminde özellikle Mengüceklî Beyliği'nin ayrıcalıklı bir öneme sahip olduğu bu çalışmada ön plana çıkan hususlardan birisi olmuştur. Geç dönem Ortaçağ ve sonraki devirlerde Osmanlı'nın bölgedeki kültürel ve sanatsal etkilerine kadar Mengüceklîlerin ağırlıklı bir yeri olduğu, Türk-İslam kültür ve sanat etkisini yansıtan eserler bıraktıkları görülmüştür.

KAYNAKÇA

Altınbilek Samet, *Plânlama Sorunları Açısından Erzincan'ın Şehir Coğrafyası*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum, 1997.

Atsız Evliya Çelebi *Seyahatnamesinden Seçmeler II*, İstanbul: Türk Kültürü Kaynak Eserleri Dizisi, 1972.

Azimli Mehmet, İslamiyet'in Anadolu'ya İlk Yayılış Süreci -Cezire Bölgesinin Fethi-, *Vahyin Nüzulünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v.) –Milletlerarası İlmi Toplantı-* içinde s. 445-461, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2011.

Başgelen Nezih, *Van Kalesinin Kahraman Kralları Urartular*, Van: Seramik Türkiye Yayınları, 2005.

Bayram Sadi, *Anadolu Selçuklu Vakfiyeleri Üzerine Bazı Düşünceler*, Erişim 29.05.2018. <http://www.bedesten.net/makaleler/369-anadolu-selcuklu-vakfyeleri-uzerine-bazi-dusunceler.pdf>,

Beze Gülay Ögün, *Türkiye Selçuklu Tarihi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.

Bickerman Elias J, Time Reckoning, Ed. Ehsan Yarshaster, *The Cambridge History of Iran; The Seleucid Period* içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Cahen Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız, Ankara: TTK Yayınları, 1992.

Cöhçe Salim, *Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Panel Bildirileri*, Enver Konukçu (ed.), Otlukbeli: Otlukbeli Belediyesi Yayınları, 1997.

Çetinkaya Metin, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 83. Yılında Erzincan*, Ankara: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, 2005.

Darkot Besim, Erzincan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, IV*, İstanbul: MEB Yayınları, 1993.

Daye Necmuddin-i, *Sufilerin Seyri Mirsadu'l-İbad*, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013.

Demir Ahmet, *İslâm'ın Anadolu'ya Gelişi*, İstanbul: Kent Yayınları, 2004.

Demir Mustafa, *Türk-İslam Geleneğinde Şehirleşme ve Yerleşim*, Sakarya: Sakarya Yayınları, 2000.

Devleti Aliye Erişim 23.05.2018.
https://devletialiyeyi.com/upload/slide/beylicats_danatolie_vers_1330-trsvg.png.

Dikmen Alaattin, “Diyarbakır’da Sahabe Kabri Olan Hz. Süleyman Türbesinde Yapılan Dini/Geleneksel Uygulamalar”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/1 (Nisan, 2013): 44.

Divriği Kalesi, Erişim 21.05.2018.
<http://gezilecekyerler.com/wpcontent/uploads/2017/04/DivriğiKalesi.jpg>;<https://static.panoramio.com/storage.googleapis.com/photos/large/7977071.jpg>;<http://blog.biletbayi.com/wp-content/uploads/2017/01/divriğikalesi.jpg>;

El-Belazuri, Ahmed B. Yahya, *Fütuhu’l Buldan Ülkelerin Fetihleri*, çev. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.

El-Mansuri, Baybars; *et-Tuhfetu’l-Mulukiyye fi’ d-Devleti’ t-Turkiyye: Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan (1252-1312)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

Ersan Mehmet ve Mustafa Alican, *Osmanlı’dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Erzincan Belgeligi, *Eretna-Mutahherten-Erzincan-Akkoyunlu Beylikleri ve Osmanlı Dönemleri*, Erişim Tarihi: 23.05.2018.
<http://mimoza.marmara.edu.tr/~avni/ERZiNCAN/tbeylikveosmanli.htm>,

Erzincan Valiliği Tarihi Eserleri, Erişim 23.05.2018.
http://www.erkincan.gov.tr/default_B0.aspx?content=1006,

Esterâbadî, A. B. E. Bezm-u Rezm, çev. *Mürsel Öztürk*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

Fırat, M. Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1961.

Göde Kemal, *Eratnalılar, 1327-1381 (Vol. 153)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

Göde Kemal, *Sultan Alaeddin Eretna (Kod: I-D-19)*, Ankara: Yeni Zamanlar, 1990.

Gül Abdülkadir, “1642-1643 Tarihli Avarız Defterlerine Göre Erzincan Şehri”, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2009): 1-9.

Gürbüz Osman, *Saltuklular*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2002.

İbn Battuta Tanci, Ebu Abdullah Muhammed; *İbn Batuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Ayku, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.

İbn Bibi, *El-Evamirü'l-'Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-'Ala'iyye Selçukname*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

İbnül Esir, *İslam Tarihi (El Kamil Fi't)* 4. Cilt, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2008 Erişim 22.02.2018.

Hattiler, <https://i.pinimg.com/originals/7d/37/4e/7d374ee2572c29a56628d5b82dd443f1.jpg>,

İlk Türk Beylikleri Erişim 15.01.2018 *İlk Türk Beylikleri*, <http://www.guncelakademi.com/fotograf-534--ilk-turk-beylikleri-nelerdir->

İslam Tarihi İle İlgili Bilgiler Erişim 25.05.2018. <http://static.panoramio.com/photos/large/1007408.jpg>,

İslam Tarihi Notları Erişim 21.05.2018 http://c1.staticflickr.com/9/8293/7856422740_53c0cbea3d_b.jpg,

Kaçın Bülent, “Büyük Selçuklular’da Evlilik Merasimleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2/2 (2007), 2-10.

Kafalı Mustafa, *Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi*, İstanbul: Berikan Yayınevi, 2013.

Kafesoğlu İbrahim Alparslan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Kaya Abdullah, “Başlangıcından 1071’e Kadar Türklerin Anadolu’ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”, *EKEV Akademi Dergisi*, 18/1 (2014): 59.

Kaya Abdullah, “Mengücek Beyliğinin Kuruluşu ve Beyliğin Bölgedeki Türkleşmedeki Rolü”, *Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3/7 (2008): 11.

Kayalan Ferruh, “Geçmişteki Erzincan Şehrinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (M.Ö. II Yüzyıl-M.S. XVII. Yüzyıl)”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* 9/1 (Mayıs 2017): 9.

Kemali Ali, *Erzincan Tarihi Erzincan Valisinin Kürt Raporu*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1992.

Koca Salim, *Anadolu’da Türk Beylikleri*, Erişim 23.05.2018 <https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2014/11/ANADOLU-TÜRK-BEYLİKLERİ.pdf>

Köprülü Fuat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Köprülü Fuat, *Türkiye Tarihi*, İstanbul: Aksoy Yayınları, 1923.

Köse Bayram Arif, *Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergâhı, Erzincan ve Kars (Coğrafi, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Açından İncelenmesi)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.

Köymen M. Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Köymen Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, C. III*, Alparslan ve Zamanı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Kuban Doğan, “Anadolu-Türk Şehrinin Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Vakıflar Dergisi*, 7/5 (1978): 65.

Kuşçu Ayşe Dudu, “Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2001): 6-44.

Lütfullah Münecimbaşı Ahmed B. *Camii'd-Düvel Selçuklular Tarihi I*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2017.

Mengücekliler, Erişim 11.01.2018
<http://turkbilimi.com/wpcontent/uploads/2012/03/mengucekler.jpg>.

Merçil Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.

Meteos, Urfalı, *Urfalı Meteos Vekayi- Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136-1162)*, Çev. Hrant D. Anderesyan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Miroğlu, İsmet, Erzincan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 11.12. 2017.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/erzincan>,

Mohammednejad Hamidreza, *Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Ostrogorsky Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Öngül Ali, *Mengücekliler, Cilt. 6*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Özaydın Abdulkerim, *Mengücekliler*, İstanbul: DGBİT, 1989.

Özaydın Abdülkerim, “Kadı Burhaneddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, C. 24, Ankara: Diyanet Vakfı, 2001.

Özaydın Abdülkerim, *Anadolu Türk Devletleri, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1988.

Özgüç Tahsin, *Altıntepe II: Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1969.

Parlak Nizamettin, “Klasik Kaynaklarda Erzincan’ın Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, Ed. Hüsrev Akın 1-30, Erzincan Üniversitesi, 2016.

Patterson Gordon M, *The Essentials of Medieval History 500 to 1450 C.E. The Middle Ages*, New Jersey: Research & Education Association, 2007.

Pehlivan Mahmut, *Dayalehi/Diau(ehi), (Uruanti-Nairi Konfederasyonu Döneminden Urartu’nun Yıkılışına Kadar)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları 1991.

Pirenne Henri, *Medieval Cities, Their Origins And The Revival of Trade*, Princeton: Princeton University Press, 2014.

Refik Ahmet, *Büyük Tarih-i Umumi*, Kitabhane-i İslam ve Askeri-İbrahim Hilmi, İstanbul: Yakın Yayınları, 1992.

Rice Tamara Talbot, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, çev: Tuna Kaan Taştan, Ankara: Nobel Akademik Yayınları, 2015.

Sakaoğlu Necdet, *Türk Anadolu’da Mengücekoğulları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Savaş Saim, *Osmanlı-Safevi Mücadelesinin Toplumsal Sonuçları*, Ankara: Türkler, 2016.

Sevim Ali ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Sevim Ali, *Malazgirt Meydan Savaşı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1971.

Sivas Divriği Erişim
21.05.2018.https://i.pinimg.com/736x/1a/e2/db/1ae2dbc24725201862dc541fd8f21979.jpg

Sivas Taciser, Orta Asya ve İran Tarihi ve Uygarlıkları, *Uygarlık Tarihi*, Taciser Sivas (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2011.

Sivas Tarihi Güzellikleri ve Eserleri Erişim 21.05.2018
<https://static.panoramio.com/storage.googleapis.com/photos/large/78491675.jpg>,

Sivas Tarihi Güzellikleri ve Eserleri Erişim 25.05.2018.
<https://i.ytimg.com/vi/my9Rua4SgKs/maxresdefault.jpg>; <http://berlikatur.com/wp-content/uploads/2017/03/divrği-1024x695.jpg>,

Sosyal Bilgiler Erişim 12.01.2018
<http://www.sosyalbilgiler.info/resim/uploads/4586fa765d.jpg>.

Sümer Faruk, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyet Enstitüsü Yayınları, 1976.

Sümer Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1992.

Şahin Tahir Erdoğan, *Anadolu'nun Tarihi Akışı İçerisinde Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Açından Erzincan Tarihi*, Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 1985.

Şahin Tahir Erdoğan, *Erzincan Tarihi, Cilt 1*, Erzincan: Erdav Kitabevi, 1985.

Şahin Tahir Erdoğan, *Erzincan Tarihi, Cilt 2*, Erzincan: Erdav Kitabevi, 1985.

Şahin Tahir Erdoğan, *Hayaşa Bölgesi Tarihi I, Yukarı Ülke Erzincan*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.

Şeref Abdur-Rahman, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihi*, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2003.

Şeşen Ramazan, "Cezire", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Ankara: Diyanet Vakfı, 1993.

Tarhan M. Taner, *Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler, Türkler I*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Teoman Betül ve Gültekin Teoman, "Malatya'da Basılmış Danişmendli ve Anadolu Selçuklu Sikkeleri", *İnönü University International Journal of Social Sciences*, 5/1 (2016): 77-120.

Tihrani Ebu Bekr'i, *Kitab-Diyarbakriyyei*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2001.

Toksoy Ahmet Toksoy, "Akkoyunlular ve Erzincan (Uzun Hasan Devrine Kadar)", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1/35 (2014): 30-55.

Turan Osman, Belleten, XII/45 (1948), Erişim 04.01.2018.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Turan Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara: Ötüken Neşriyat, 2009.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Türk İslam Tarihi Belgeleri ve Resimler Erişim 25.05.2018
<http://www.yerturk.com/script/watermark.php?src=../fotolar/57de775e35b0.jpg>.

Umar Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul: İnkilap Yayınları, 1993.

Urartular, Erişim 12.01.2018
http://www.anadolu.iwarp.com/ANASAY_files/Urartu_dili/UrartuhartTur_2a1.gif.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1969.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1988.

Üzümlü Halk Eğitim Müdürlüğü, Üzümlü (Cimin), Erzincan: Erzincan Valiliği, 2004.

Veli Sevin, "Urartu Krallığı'nın Tarihsel ve Kültürel Gelişimi: M. Ö. 9. Yüzyılın son çeyreğinden M. Ö. 8. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar", İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Kürsüsü Dergisi, 5/6 (1979), 21.

Woods John, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.

Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara: Tem Yayınları, 1983.

Yavi Ersal, *Doğu Anadolu ve Erzincan, Eski Çağdan Günümüze Doğu Anadolu Bölgesi'nin Geri Kalmışlığı Üzerine Bir Derleme*. Erzincan: Erzincan Valiliği: 1994.

Yazar Nurullah, "Kirman Meliki Kavurd Bey'in Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Teşebbüsleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (2011): 19-66.

Yinanç M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

Yücel Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.